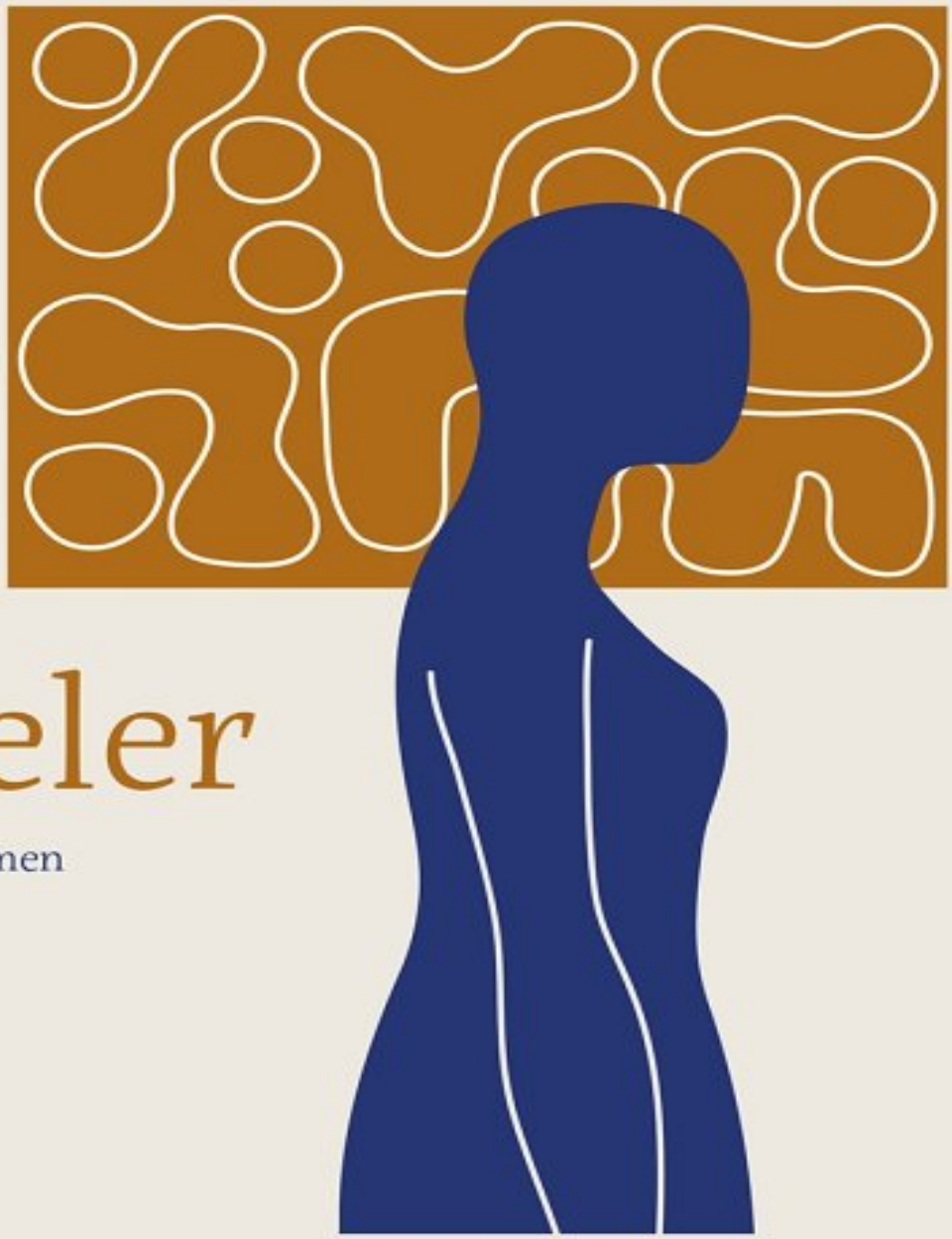
Annie
Ernaux



Seneler

Çeviri: Siren İdemen

ROMAN

can
çağdaş

ANNIE ERNAUX

SENELER

Can Çağdaş

Seneler, Annie Ernaux Fransızca aslından çeviren: Siren İdemen
Les années
İlk baskı: Éditions Gallimard, 2008
Bu çeviriye kaynak alınan baskı: Folio, 2010
© 2008, Editions Gallimard, Paris
© 2021, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la publication de l'Institut français.
Bu eser, Institut français kurumunun yayına destek programından yararlanmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz 1. basım: Ocak 2021, İstanbul
Dizi Editörü: Cem Alpan
Editör: Şirin Etik
Düzelti: Melis Oflas
Mizanpaj: Emin Petek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

E-kitap: ISBN 978-975-07-4910-0

CAN SANAT YAYINLARI YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25
Sarıyer/İstanbul Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com Sertifika No: 43514

ANNIE ERNAUX

SENELER

ROMAN

Fransızca aslından çeviren
Siren İdemen

can

ANNIE ERNAUX, 1 Eylül 1940'ta, Lillebonne'da, işçi sınıfına mensup bir ailede doğdu; çocukluğunu Yvetot, Normandiya'da geçirdi. Mazbut bir sosyal çevrede büyüdü, edebiyat öğrenimi gördü ve uzun yıllar boyunca edebiyat öğretmenliği yaptı. Kişisel deneyimle toplumsal tarihi birleştiren unsurları daha ilk romanı *Armoires vides*'le (Boş Dolaplar) ortaya koydu. Sınıf atlama, evlilik, kadın özgürlüğü, cinselllik, kürtaj, hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi meseleleri kendi deneyimleri üzerinden aktarırken, arka planda daima toplumsal yaşam ve onu oluşturan kültürel, siyasî, tarihî olaylara yer vererek, "toplumsal bellek" yazını olarak nitelenebilecek eserlere imza attı; başta Renaudot Ödülü olmak üzere birçok ödüle değer görüldü. Hâlâ Cergy'de yaşamaktadır.

SİREN İDEMEN, 1980'lerden bu yana gazetecilik ve çevirmenlik yapıyor. *Express, Roll, Bir+Bir* dergisinin ve sitesinin kurucu, editör ve muhabirlerinden. Çevirdiği ilk kitap *Bozkırdaki Gölgeler* (Can Yayınları, 1983), son kitaplardan bazıları ise *Parçalanma* (Emil Michel Cioran, Metis Yayınları), *Freud-Spinoza Mektuplaşması 1676-1938* (Michel Juffé, Metis Yayınları), *Karanlık Dükkân* (Georges Perec, Metis Yayınları). Ayrıca Annie Ernaux'nun *Kürtaj* (İletişim Yayınları, 2000) ve *Babam* (İletişim Yayınları, 2001) adlı kitaplarını da Türkçeye kazandırmıştır.

"Sahip olduğumuz tek şey tarihimiz, o da bize ait değil."

José Ortega Y Gasset

"Evet. Unutulacağız. Yazgımız böyle yazılmış, elden ne gelir. Bize ciddi, önemli, hem de çok önemli görünen şeyler, gün gelecek, unutulacak ya da önemsiz görünecek. İşin ilginç yanı, gelecekte neyin önemli ve yüksek değerde, neyin zavallı ve gülünç sayılacağını bugünden hiç bilemeyişimiz. [...] Bize böylesine olağan görünen şimdiki yaşamımız da, gün gelecek, tuhaf, yakışıksız, budalaca, pek de temiz olmayan, ve hatta belki, günahkâr bir yaşam sayılacak..."[1]

Anton Çehov

1 *Uç Kız Kardeş,* çev. Ataol Behramoğlu, Iş Kültür Yayınları, 2016.

Bütün görüntüler yok olup gidecek.

savaş sonrası, Yvetot'da, yıkıntıların kenarında kafe olarak işletilen barakanın arkasında, güpegündüz çömelmiş çişini yapan kadın doğrulup külotunu çekiyor, eteğini indirip kafeye dönüyor

gözyaşlarına boğulmuş Alida Valli, *Une aussi longue absence*'da[2] Georges Wilson'la dans ediyor

'90 yazı, Padova'da sokakta yürürken, karşıdan gelen elleri omuzlarına bağlanmış adam otuz küsur yıl önce doktorların hamile kadınlara mide bulantısına karşı talidomid yazmasını ve dilden dile dolaşan bir fıkrayı çağrıştırıyor: Mü stakbel anne bir yandan talidomid yutup bir yandan da bebeğine kazak örüyormuş, bir sıra haroşa, bir hap, bir sıra haroşa, bir hap. Bu sahne karşısında dehşete kapılan arkadaşı, dur, ne yapıyorsun, bu yaptığın yüzünden bebeğin kolsuz doğabilir, bilmiyor musun diye çıkışmış, kadın da onu biliyorum da, kol örmeyi bilmiyorum demiş

bir Charlots[3] filmi, lejyoner taburunun başındaki Claude Piéplu bir elinde bayrak tutuyor, diğer eliyle bir keçiyi çekiştiriyor
huzurevinin diğer sakinlerininkinden farksız çiçekli önlüğünün üzerine, omuzlarına attığı mavi şalıyla Alzheimer hastası azametli kadın, Boulogne Ormanı'nda gezinen Guermantes düşesi gibi mağrur edayla bir aşağı bir yukarı koridorları arşınlarken, Céleste Albaret'nin Bernard Pivot'nun televizyon programına çıktığı akşamki halini hatırlatıyor

bir açık hava gösterisi, adamların dört tarafından gümüşi mızraklar sapladığı sandığa kapatılmış kadın sapasağlam çıkıyor dışarı, sihirbazlık numarasının adı *Bir Kadının Kurban Edilmesi*'ymiş

Palermo'da, Cappuccini Manastırı'nın duvarlarında sallanan yırtık pırtık danteller içindeki mumyalar

Thérèse Raquin'in afişinde Simone Signoret'nin yüzü

Rouen'da, Gros-Horloge Caddesi'ndeki André mağazasının vitrininde, küçük bir platformun üzerinde dönüp duran ayakkabı, ayakkabıyla birlikte altındaki yazı da dönüyor: *Babybotte'la tıpış tıpış yürü, güzel güzel büyü*

Roma'da, Termini İstasyonu'nda, birinci mevkideki kompartımanının perdesini yarıya kadar indirip peronda parmaklıklara yaslanmış genç kızlara doğru cinsel organını okşayan, göğüs hizasından yukarısı görünmeyen meçhul adam

sinemadaki Paic bulaşık deterjanı reklamında, kirli tabakları yıkayacağına güle oynaya kıran adam. Dış ses sert bir tonla, "Bu çözüm değil!" diyor, adam umutsuzca seyircilere bakıyor, "Peki ama çözüm ne?"
demiryolu hattının yakınındaki Arenys de Mar plajı, Zappy Max'a[4] benzeyen bir otel müşterisi

Pasteur de Caudéran Kliniği'nin doğumhanesi, derisi yüzülen tavşan gibi havada sallanan bebek, aynı bebek yarım saat sonra, yıkanıp paklanmış, giydirilmiş, minik karyolada yan yatıyor, omuzuna kadar çekilmiş örtünün altından bir eli dışarı çıkmış

Juliette Gréco'yla evlenen aktör Philippe Lemaire'in kabına sığmaz hali

televizyon reklamında, gazetesinin arkasına gizlenmiş babanın, kızını

taklit ederek havaya attığı çikolata kaplı Picorette drajelerini ağzıyla yakalamaya çalışıp beceremeyişi

Venedik'teki Zattere kordonunda, '60'lı yıllardan '90'lara kadar otel olan asma çardaklı ev

1980'lerin ortaları, Paris'te, Palais de Tokyo Müzesi'nin salonlarından birinin duvarlarında, toplama kamplarına gönderilmeden önce yerel yöneticiler tarafından fotoğraflanmış yüzlerce donup kalmış surat

Lillebonne'daki evin arka avlusunda, nehrin üzerine kondurulan kenef, şırıl şırıl akan su kâğıtlarla beraber dışkıları da ağır ağır sürüklüyor

çocukluğun ilk yıllarına ait bütün o alacakaranlık görüntüler, yazın bir pazar günü ışık saçan su birikintileri, ölmüş akrabaların dirildiği, bilinmez yollarda yürüyüp durduğumuz rüyalar

Scarlett O'Hara'nın öldürdüğü *yankee*'yi merdivenlerde sürükleyişi; doğurmak üzere olan Melanie için Atlanta sokaklarında koşa koşa doktor arayışı

kocasının yanında uzanmış Molly Bloom'un görüntüsü; hayatında ilk defa bir oğlanla öpüşmesini hatırlaması ve evet evet evet deyişi

annesi ve babasıyla birlikte, 1952'de, Lurs'da bir yol kenarında öldürülen Elizabeth Drummond'un görüntüsü

uykuya dalarken bile insanın peşini bırakmayan kimi gerçek, kimi hayalî görüntüler
sadece onlara ait bir ışığın içinde yüzen anların görüntüleri

Öleli yarım asır geçmiş dedelerin, ninelerin ve ölmüş anne babaların kafalarının içindeki milyonlarcası gibi, bu görüntüler de bir anda yok olup gidecek. Daha biz doğmadan önce göçüp gitmiş insanların ortasında küçük bir kız olarak belirdiğimiz görüntüler, tıpkı

çocuklarımızın küçüklük hallerinin hafızamızda anne babamızla ya da sınıf arkadaşlarımızla yan yana olduğu görüntüler gibi. Günün birinde biz de çocuklarımızın anılarında, torunların ve henüz doğmamışların arasında belireceğiz. Hafıza da cinsel arzu gibi, hiç durulmuyor. Ölmüşlerle hayattakileri, gerçek varlıklarla hayalî olanları, rüya ile hikâyeyi iç içe geçiriyor.

Şeyleri, insanların yüzlerini, hareketleri, duyguları adlandırmaya yaramış, dünyaya yön vermiş, kalplerin çarpmasına, cinsel organların uyanmasına yol açmış binlerce kelime bir anda silinip gidecek.

sloganlar, sokakların ve tuvaletlerin duvarlarındaki grafitiler, şiirler ve muzır öyküler, unvanlar

anamnez, epigon, noema, nazariyat... Her seferinde sözlüğe bakmamak için tanımlarıyla birlikte bir deftere not edilmiş terimler

vaktiyle başkalarının gayet doğal bir şekilde kullandığı, günün birinde bizim de aynı şekilde kullanabileceğimizi aklımızdan geçirmediğimiz kimi tabirler, kati surette, inkâr edilemez bir hakikat

unutmak için çabaladığımız, zihnimizden silmeye çalıştıkça inatla daha da yerleşen berbat cümleler, geçkin orospular gibisin

erkeklerin gece yatakta sarf ettiği cümleler, her istediğini yapabilirsin benimle, senin oyuncağınım

var olmak susamadan kendini içmektir[5]

11 Eylül 2001'de ne yapıyordunuz?

in illo tempore pazar ayininde

pinpon ihtiyar, velvele yapmak, çok sükseli, gabi! çoktan tedavülden

kalkmış deyişler tesadüfen tekrar kulağa çalındığında, kaybedilen bir eşya neden sonra bulunduğunda olduğu gibi, birden kıymete binerler ve nasıl olup da unutulmaya direndiklerine hayret eder insan

bazı kişilere ya da belli bir yere parola gibi ilanihaye yapışıp kalan kimi sözler, tam o noktadan geçerken bir yolcunun ağzından çıktığı için, N14 otoyolunun aynı noktasından her geçişinizde aynı söz mutlaka zihninize hücum eder, tıpkı Büyük Petro'nun yazlık sarayının bahçesindeki üzerine bastığınızda fışkırıveren, toprağın altına gizlenmiş fıskiyeler gibi
ergenlik çağında tutulan defterlere kaydedilen cümleler, alıntılar, dilbilgisi kitabından örnekler, küfürler, şarkı sözleri

başpapaz Trublet intihalciydi, intihalci, intihalci[6]

bir kadın için yegâne övünç, mutluluğun göz kamaştıran yası olabilir[7]

hafızamız dışımızdadır, zamanın yağmurlu bir nefesinde[8]

rahibe için en yüksek mertebe, bakire olarak yaşayıp azize olarak ölmektir[9]

çevir yazı kanmasın, dikenlerim tüy tüy oldu...

küçük bir nazarlık, ucunda kalpli bir domuzcuk / yüz paraya almıştı pazarda / lafı mı olur yüz paranın aramızda[10]

benim hikâyem, bir aşkın hikâyesi[11]

çatalla fırtlanır mı? Çocuğun biberonuna zamazingo konur mu?

(tevazuda birinciyim, iyide de kötüde de bir numarayım, mademki güzelsin bana gülmelisin, sıkı can kolay çıkmaz, kısa kes uzun hava olmasın, kurtuldum! diyordu Yunus peygamber balinanın karnından çıkarken, Âdem madende badem yemiş, defalarca tekrarlana

tekrarlana artık ne ilginç ne de gülünç gelen, hatta bayağılıklarıyla rahatsız eden, aile içi sırdaşlığı pekiştirmekten başka işe yaramayan, evliliğin çatırdamasıyla da uçup giden yersiz, münasebetsiz tekerlemeler yine de bazen, eski kabilenin dışında, insanın dilinin ucuna geliverirler; ayrılıktan yıllar sonra ondan geriye kalan da aslında bir tek budur)

vaktiyle var olduğuna şaşırdığımız kelimeler, *mastoc* [irikıyım] gibi (Flaubert'in Louise Colet'ye yazdığı mektuptan), *pioncer* [sızaki olmak] gibi (Georges Sand'in Flaubert'e mektubundan)

bir Rus adam uğruna altı ayda öğrenilen Latince, İngilizce, Rusça ve geriye sadece *da svidania*, *ya tebia lioubliou*, *karacho* sözlerinin hatırda kalması

evlilik nedir? Hediye paketinde bir kuku

hâlâ kullanan birilerinin olmasına hayret ettiğimiz bayatlamış mecazlar, daha iyisi Şam'da kayısı

ey ilk bahçenin dışında toprağa verilen Annemiz

göle maya çalmak sonra oldu boşa kürek çekmek, derken patinaj yapmak... miadını dolduran deyimler

hazzetmediğimiz erkek lafları, otuzbir çekmek, saplamak

okulda öğrendiğimiz ve dünyanın karmaşasını çözdüğümüz hissi veren sözler. Sınavdan çıkar çıkmaz, zihnimize girdiklerinden daha büyük bir hızla çekip giderlerdi

ninelerin, dedelerin, anne babaların dillerinden düşürmedikleri, bizi sinir eden sözler, nedense vefatlarından sonra, yüzlerinden çok bunlar gelir akla, *fazla merak kediyi öldürür*

göründüğü gibi kaybolmuş kısa ömürlü ürünler, ünlü markaları değil de onları hatırlamak, kimselerle paylaşamayacağı mahrem bir anı gibi hoşuna gider insanın, Dulsol şampuan, Cardon çikolata, Nadi kahve

Leylekler Uçarken[12]

Marianne de ma jeunesse[13]

Madam Soleil[14] hâlâ aramızda

aşkın bir hakikat içindeki dünya inançsızlıktan mustarip[15]

Her şey bir saniye içinde silinip gidecek. Beşikten ölüm döşeğine dek derlenen sözlük tarihe karışacak. Suskunluğa bürünecek her şey ve onu anlatacak bir sözcük olmayacak. Aralık dudakların arasından hiçbir şey, ben men, çıkmayacak. Dil ise dünyayı kelimelere dökmeye devam edecek. Bayram sofrası sohbetlerinde, yüzü gittikçe silinen bir isimden ibaret olacağız ve giderek eski devirlere ait, adsız sansız yığının içinde kayıplara karışacağız.

2. “Uzun Bir Ayrılık”, Henri Colpi’nin 1961 tarihli ilk filmi. (Ç.N.)

3. Les Charlots 1966’da altı kişilik bir müzik grubu olarak kuruldu, 1970’lerde yer aldıkları komedi filmleriyle popülerleşti. (Ç.N.)

4. Zappy Max (1921-2019): Fransa ve Belçika’nın 1950’lerden 1980’lere kadar en ünlü radyo programcılarından. (Ç.N.)

5. Sartre’ın *Özgürlük Yolları* dizisinin ilk cildi olan *Akıl Çağı* metninden bir alıntı. (Y.N.)

6. Voltaire’in “Le Pauvre Diable” adlı satirik şiirinden alıntı. (Y.N.)

7. Mme de Staël’den alıntı. (Ç.N.)

8. Proust’un başyapıtı *Kayıp Zamanın İzinde*’nin ikinci cildi *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*’den alıntı. (Y.N.)

9. Anonim. (Ç.N.)

10. Jacques Hélian’ın “Le porte-bonheur” adlı şarkısından. (Ç.N.)

11. Dalida’nın “Histoire d’un amour” adlı şarkısından. (Ç.N.)

12. Özgün adı *Letyat Zhuravli* olan 1957 tarihli Sovyet yapımı film. Mihail Kalatozov’un yönettiği İkinci Dünya Savaşı’nda geçen bu aşk öyküsü 1958’de Cannes’da Altın Palmiye almıştı. (Ç.N.)

13. “Gençliğimin Marianne’ı”, Julien Duvivier’nin yönettiği, 1955 yılında gösterime giren Fransız-Alman ortak yapımı film. (Ç.N.)

14. Germaine Lucie Soleil (1913-1996): Madame Soleil adıyla bilinen ünlü Fransız astrolog. (Ç.N.)

15. Charles Renouvier’den alıntı. (Ç.N.)

Oval, sepya bir fotoğraf, üzeri gofreli pelür kâğıtla korunan, yaldız şeritli bir albüme yapıştırılmış. Altında, *Photo Moderne, Ridel, Lillebonne (S. Inf.re). Tel: 80* yazıyor. Kahverengi saçları başının tepesinde lüle olmuş, dudaklarını sarkıtmış tombul bebek, oymalı masanın ortasına konmuş yastığın üzerinde yarı çıplak oturuyor. Puslu arka plan, masanın üzerindeki ince, sırmalı örtü, bebeğin karnını açığa çıkaracak şekilde yukarı çekilmiş işlemeli gömleği (bebeğin eli cinsel organını örtüyor), omuzdan tombik kola doğru kayan bağcık, bunların hepsi resimlerdeki aşk tanrısına ya da melek tasvirlerine benzer bir etki uyandırmak üzere tasarlanmış gibi. Bu kare tabettirilip bütün akrabalara birer kopya verilmiştir mutlaka ve herkes çocuğun kime çektiğini tespit etmeye girişmiştir hemen. Aile arşivine ait, herhalde 1941'den kalma bu parçadan, dünyaya geliş ritüelinin küçük burjuva âdetlerine göre sahnelenişinden öte bir şey okumak mümkün değil.

Aynı fotoğrafçının imzasını taşıyan başka bir fotoğraf, bu sefer albümün kâğıdı daha sıradan, yaldızlı şerit de yok, muhtemelen yine aynı aile fertlerine dağıtılmak üzere çoğaltılmış; dört yaşlarında, ciddi, dolgun ve sağlıklı yüzüne rağmen neredeyse hüzünlü bir ifadeye sahip küçük bir kız, ortadan ayrılmış kısa saçları kelebek şeklinde fiyonk yapılmış kurdelelerin bağlandığı tokalarla iki yandan arkaya doğru tutturulmuş. Sol eli aynı oymalı masaya dayalı, burada tamamı görünen masa XVI. Louis stili. Kızın bluzu dar geliyor sanki, askılı eteğinin önü göbeğinin bombesi yüzünden hafifçe yukarı kalkmış, raşitizm belirtisi belki de (aşağı yukarı 1944).

Muhtemelen aynı yıla ait, kenarları tırtıklı başka iki küçük fotoğrafta, aynı çocuk karpuz kollu, farbalalı elbisesiyle daha ufak

tefek görünüyor. İlkinde, saçları iri bukleler halinde topuz yapılmış, kalın çizgili elbise giymiş, yapılı bir kadının yanına muzipçe sokulmuş. Ötekinde, sol yumruğunu havaya kaldırmış, sağ elinden bir adam tutuyor. Umursamaz bir edayla duran uzun boylu adamın üzerinde açık renk bir ceketle pilili pantolon var. İki fotoğraf da taşlarla döşeli, çiçeklerle çevrili bir avlunun alçak duvarının önünde aynı gün çekilmiş. Başlarının üzerinden geçen çamaşır ipinde bir mandal asılı kalmış.

Savaş sonrasının bayram günlerinde, sofra başının sonu gelmez yavaşlığında, hiçlikten çıkar ve şekle bürünürdü çoktan başlamış zaman; anne babaların bize cevap vermeyi unutup ara ara buğulu bakışlarla gözlerini diktikleri zaman, bizlerin olmadığı ve hiçbir zaman olmayacak olduğumuz zaman, önceki zaman. Misafirlerin birbirine karışan sesleri, dinleye dinleye neredeyse bizim de tanık olduğumuza inandığımız ortak hadiselerin büyük anlatısını örerdi.

‘42 yılının dondurucu kışını anlata anlata bitiremezlerdi; açlık, şalgam, iaşe ve tütün karneleri, bombardımanlar
savaşın habercisi kuzey ışığı
yollarda Bozgun manzaraları, at arabaları, bisikletler, yağmalanan dükkânlar
yıkıntıları eşeleyerek fotoğraflarını, paralarını arayan felaketzedeler
Almanların gelişi –herkes onların tam olarak *nereden*, hangi şehirden girdiklerini belirtirdi–, her zamanki gibi nazik İngilizler, patavatsız Amerikalılar, işbirlikçiler, Direniş’e katılan komşu, bilmem kimin Kurtuluş’tan sonra kafası kazınan kızı
yerle bir edilen, hiçbir şeyin kalmadığı Le Havre, karaborsa

Propaganda
bir deri bir kemik atlarla Caudebec'ten Seine'i geçerek kaçmaya çalışan sefil Almanlar
içinde Almanların olduğu bir vagonda gürültülü bir şekilde osurup sonra da ortalığa, "madem içimizden geçenleri onlara söyleyemiyoruz, biz de koklatırız," diyen köylü kadın
Açlık ve korkunun ortak zemininde her şey, ya özne belirtilmeden "yapıldı", "edildi" diye ya da "biz" diye anlatılıyordu.

Pétain'den omuz silkerek bahsederlerdi, daha iyisi bulunamadığı için göreve geri çağrıldığında bile zaten bunak bir ihtiyardı. Gökyüzünde dönüp duran V2'lerin uçuşunu ve homurtusunu taklit eder, ilgimizi uzun süre canlı tutmak için en dramatik bölümleri, *ne yapıyorum ben şimdi*, teatral biçimde eski dehşet anlarını canlandırırlardı.

Ölümle, şiddetle, yıkımlarla dolu bu hikâyeyi neşeyle, şakalaşarak anlatışlarını telafi etmek istercesine ara ara duygulu ve tumturaklı bir cümleyle keser, "*bir daha asla kimsenin başına gelmesin böyle şeyler,*" peşinden, sanki bilinmeyen bir mercinin uyarısıyla, bu keyif ânının vicdan azabıyla, bir süre sessizleşirlerdi.

Ama sadece gözleriyle gördüklerini ve yiyip içerken yeniden yaşayıp canlandırabilecekleri şeyleri anlatıp dururlardı. Görmeyip de bildikleri hakkında konuşacak yetenekten ya da kanaatten yoksunlardı. Dolayısıyla, ne Auschwitz'e götürülmek üzere trenlere bindirilen Yahudi çocuklar ne Varşova gettosunda açlıktan ölenlerin her sabah toplanan cesetleri ne de Hiroşima'daki 10.000 derece sıcaklık vardı. Bu yüzden, daha sonra tarih dersleri, belgeseller, filmler de gideremeyecekti bu izlenimi: Gaz odaları ve atom bombası ile karaborsaya düşen tereyağı, hava saldırısı alarmları, sığınaklar aynı döneme ait değildi.

Onu bir önceki savaşla, yani '14'te kanla ve şerefle kazanılmış Büyük Savaş'la kıyaslayarak yavaş yavaş konuşur olmaya başlamışlardı, kadınların sofrada saygıyla dinlediği bir erkek adam savaşıydı o. Chemin des Dames'ı, Verdun'u, zehirli gazla öldürülen askerleri, 11

Kasım 1918'de çanların çalışını anlatırlardı. Cepheye giden tek bir gencin bile geri dönmediği köylerin isimlerini sayarlardı. Siperlerde çamura batmış askerlere karşı, kafalarının üstüne bomba yağmadan, sıcakta ve emniyette beş yıl geçiren '40'taki esirler! Kimin daha çok kahraman ya da daha talihsiz olduğu kavgasına tutuşurlardı.

Henüz kendilerinin de olmadığı zamanlara, Kırım Savaşı'na, Parislilerin sıçanları yediği 1870 Kuşatması'na uzanırlardı.

Anlattıkları geçmişte savaşlardan ve açlıktan başka bir şey yoktu.

Nakaratı, *mavi-beyaz-kırmızı vatanın renkleri* kısmını hep bir ağızdan, avazları çıktığı kadar bağıra çağıra söyledikleri *Ah! Le petit vin blanc* ve *Fleur de Paris*'yle noktayı koyarlardı. Sonra da gülerek kollarını açarlardı, işte bir kere daha karnımızı doyurduk, lanet Almanlar avuçlarını yalasın.

Bir an önce masadan kalkma telaşındaki çocuklar bütün bunlara kulak vermez, müsaadeyi alır almaz bayram günlerinin hoşgörüsünden istifadeyle kendilerini yatakların üstünde zıplamak, salıncakta baş aşağı sallanmak gibi, sair günlerin yasak oyunlarına kaptırırdı. Ama hafızalarına kazınırdı her şey. Epey bir süre sonra yerli yerine oturtacakları –Bozgun, Göç, İşgal, Çıkarma, Zafer hangi olay önce, hangisi daha sonraydı– o muhteşem zamanların yanında, içinde büyüdükleri adı sanı olmayan zaman onlara fazlasıyla sönük geliyordu. Kafileler halinde yollara dökülüp geceleri çingeneler gibi samanların üzerinde uyunan zamanlarda dünyaya henüz gelmiş ya da doğmamış olduklarına hayıflanıyorlardı. Bu yaşamadıkları zamanın sızısını hep içlerinde taşıyacaklardı. Başkalarına ait anılar, kıl payı kaçırdıkları döneme dair gizli bir nostalji hissini ve günün birinde aynı şeyi yaşama umudunu omuzlarına yükleyecekti.

Göz kamaştırıcı efsaneden geriye kalan tek şey, şehirleri göz alabildiğine kaplayan taş yığınları ile dik kıyılara oyulmuş beton

siperlerin dilsiz ve gri izleriydi. Molozların aralarından eğilmiş bükülmüş somya iskeletlerin hurdaları, paslanmış eşyalar seçiliyordu. Dükkânları hasar gören esnaf, yıkıntıların kenarındaki geçici barakalara yerleşmişti. Mayın temizleme çalışmaları sırasında gözden kaçan havan topları oyun oynayan çocukların elinde infilak ediyor, karınları paramparça oluyordu. Gazetelerde uyarılar eksik olmuyordu: Askerî mühimmata el sürmeyin! Narin çocukların bademciklerini alırdı doktorlar, eterle uyutulan çocuklara, çığlık atarak anestezinin etkisinden çıkar çıkmaz, zorla kaynar süt içirilirdi. Duvarlardaki rengi atmış afişlerde, başında asker şapkasıyla General de Gaulle siperliğinin altından ufka bakıyordu. Pazar öğleden sonraları kızma birader ve ellibir oynuyorduk.

Kurtuluş'un ardından gelen coşku ateşi sönmeye başlamıştı. Herkesin aklı fikri dışarı çıkmaktaydı, dışarıdaki dünya ânında tatmin edilecek arzularla doluydu. Milli piyango çekilişlerinden muzlara ya da havai fişek gösterilerine, savaş sonrasının bütün *ilkler*i öylesine ayartıcıydı ki herkes her şeye hücum ediyordu. Kızlarının koluna girmiş ninelerden bebek arabalarındaki süt çocuklarına, bütün mahalle itiş kakış arasında ayak altında kalmayı göze alarak panayırlara, meşaleli gece yürüyüşlerine, Bouglione sirkine koşturuyordu. Dualarla, ilahilerle Notre-Dame de Boulogne heykelini karşılamak ve ertesi gün onu kilometrelerce uzağa geri götürmek üzere hep beraber yollara dökülüyorlardı. Bir arada yaşamayı olabildiğince sürdürme arzusuyla, dinî ya da dünyevi, hangi vesileyle olursa olsun, sokakta beraber bir şey yapma fırsatını kaçırmıyorlardı. Pazar akşamları, yüklerle birlikte otobüslerin tepesine tırmanmış şortlu, yapılı gençler avaz avaz şarkı söyleyerek denizden dönüyordu. Köpekler başıboş dolaşıyor, sokak ortasında çiftleşiyordu.

Artık bu zaman bile ışıltılı günlerin anısı olmaya başlıyordu, radyoda *Je me souviens des beaux dimanches... Mais oui c'est loin c'est loin tout ça...*[16] nakaratını dinlerken parlak günlerin yitip gittiğini hissediyorlardı. Çocuklar bu sefer de Kurtuluş döneminde çok küçük olduklarına, o günleri doğru dürüst yaşayamadıklarına hayıflanıyordu.

Öyle ya da böyle "hayatta olduğumuza ve önümüzü görebildiğimize

şükrederek", bilmediğimiz şeylere el sürmeme tembihleri, karneyle verilen yağ, şeker, mideyi şişiren mısır ekmeği ve ısıtmayan kömür yakınmaları arasında sessiz sedasız büyüyorduk. Noel'de çikolata ve reçel olacak mı? Elimizde küçük yazı tahtası ve tebeşirlerimizle, molozlardan arındırılıp Yeniden İnşa kapsamında düzlenen arsalardan geçerek okula gitmeye başlamıştık. Teneffüslerde mendil kapmaca, yüzük kimde ya da "Petite bohémienne toi qui voyages partout"[17] şarkısıyla duvar topu oynar, "Bonjour Guillaume as-tu bien déjeuné"yi[18] söyleyerek el ele tutuşup dönerek dans eder, kol kola girip *saklambaç oynayan kaleye mum diksin* diye bağırarak okulun bahçesini turlardık. Uyuza yakalanır, bitlenir, kafamıza sürülen bit ilacı Marie Rose'la nefesimiz kesilene kadar havlunun altında kalırdık. Veremle savaş kamyonunun önünde kuyruğa girer, atkımızı ceketimizi çıkarmadan röntgen filmi çektirirdik. Hemşirenin yanı başındaki masanın üzerinde duran ispirto dolu kabın mavi alevinin ısıtamadığı salonda, üzerimizde bir tek külotla kalmanın utancıyla gülüşerek ilk defa doktor kontrolünden geçerdik. Kısa süre sonraysa, ilk Gençlik bayramımızda, bembeyaz kıyafetlerle alkışlar arasında sokaklardan geçerek hipodromda son bulan resmi geçide katılacak, burada gökyüzünün altında, ıslak çimlerin üzerinde, hoparlörlerden yükselen müziğin eşliğinde, ihtişam ve yalnızlık duygusuyla "tören hareketleri"ni sergileyecektik.

Nutuklarda geleceği temsil ettiğimiz söyleniyordu.

Her kafadan bir sesin çıktığı gürültülü bayram yemeklerinde sert atışmalar, ölümüne kavgalar patlak vermeden önce, savaş hikâyelerinin yanı sıra diğer büyük mevzu, kökenler meselesi, bölük pörçük çalınırdı kulağımıza.

"Baba", "dede", "büyük-büyükanneanne" gibi akrabalık bağlarından başka ismi olmayan, ya kişiliklerinin bir özelliğiyle ya da kâh trajik kâh komik olaylarla anılan birtakım adamlar ve kadınlar beliriverirdi hikâyelerin ortasında, İspanyol gribine, damar tıkanıklığına ya da bir atın çiftesine yenik düşmüş insanlar, bizim yaşımızı görememiş çocuklar, asla tanıyamayacağımız bir sürü karakter. Yıllarca zar zor

kavramaya çalıştığımız akrabalık bağları zinciri nihayet çözülmeye, "iki taraf" ayrışmaya, kan bağımız olanlarla "bir şeyimiz olmayanlar" netleşmeye başlıyordu.

Aile hikâyesi ile toplumsal hikâye tek bir bütün. Misafirlerin sesleri, gençliğin mekânlarının sınırını çiziyordu: Köy yeri ve vaktiyle erkeklerin kâhya yamağı, kızların hizmetçi olarak çalıştığı çiftlikler, herkesin birbiriyle tanıştığı, çıkmaya başladığı ve evlendiği fabrika, en azimlilerin elde etmeyi başardığı küçük esnaf dükkânları. Doğum, düğün ve cenaze haricinde herhangi bir şahsi olayın meydana gelmediği, askerlik için uzak bir şehirdeki kışlaya gitmek dışında kimsenin seyahat etmediği hikâyeler, çalışmaktan ibaret varoluşlar, çalışmanın ağırlığı ve yıpratıcılığıyla, içkinin harabiyetiyle geçip giden ömürler. Okul dekorun efsanevi bir parçasıydı, demir cetveliyle öğrencilerin parmak uçlarına vuran Öğretmen'in acımasız tanrı olduğu kısa süreli altın çağ.

Sesler, savaş ve karne günlerinin çok öncesine uzanan yoksulluk ve mahrumiyet mirasını bugüne taşıyordu; ebedi bir karanlığın içine, "bir zamanlar"a dalarak, vaktiyle yaşanan zevkleri ve zahmetleri, alışkanlıkları ve maharetleri sayıp döküyorlardı:

toprak zeminli evlerde oturmak

çarık giymek
çaputtan yapılmış bebeklerle oynamak
odun külüyle çamaşır yıkamak
bağırsak kurduna karşı, çocukların gömleğine, göbek hizasına, içinde sarımsak olan tülbentten kesecik iğnelemek
ana babaya itaatte kusur etmemek ve şamarı yemek, *neredeyse bir de cevap verecek*

Vaktiylenin cehaletlerini, bütün bilinmeyenleri ve asla mümkün değildileri sıralarlardı:
portakal, kırmızı et yemek
sosyal güvence sahibi olmak, çocuk yardımı almak, altmış beş yaşında emekliye ayrılmak ve

tatile gitmek

Gurur kaynaklarını anarlardı:
‘36’daki grev, Halk Cephesi, *ondan önce işçiler adam yerine konmazdı*

Tatlı için sofraya dönen biz ufaklıklar, açık saçık hikâyelere kulak kabartmak için masadan kalkmazdık. Yemek sonrası rehavetiyle, genç kulakların varlığını unutan sofra ahalisi dizginleri koyuverip kendilerini Paris’ten, dereye düşen kızlardan, küçük yosmalardan, bıçkın delikanlılardan söz eden gençlik günlerinin şarkılarına kaptırırlardı, “Le Grand Rouquin”, “L’Hirondelle du faubourg”, *Du gris que l'on prend dans ses doigts et qu'on roule*. İçlerinden güzel sesli bir kadının gözlerini yumup bütün bedeniyle, kendinden geçerek bu dokunaklı ve aşk dolu romansları söyleyişi herkesi duygulandırır, peçetenin ucuyla gözyaşları silinirdi. Sıra bize geldiğinde, biz de “Étoile des neiges”le yürekleri paralardık.

Daha önceki aile sofralarında onları tutan herkesin parmaklarından geçerek kahverengileşmiş, arkalarında yağla kahve karışımı tanımlaması zor bir renk almış lekeler oluşmuş fotoğraflar elden ele dolaşırdı. Davetlilerin iki-üç sıra halinde bir duvar önüne dizildiği düğün fotoğraflarında gelinlikleri ve damatlıkları içinde ciddi bir ifadeyle kazık gibi duran kendi anne babamızı da, diğerlerini de tanıyamazdık. Bir yastığın üzerinde yarı çıplak uzanmış, cinsiyeti belli olmayan bebek de sanki biz değildik de bir başkası, ulaşılmaz ve dilsiz bir zamana ait yabancı bir varlıktı.

Savaş sonrasının sonu gelmez bayram sofralarında, gülüşmelerin ve *eninde sonunda Azrail bizim de kapımızı çalacak!* nidalarının arasında, diğerlerinin hatırası bizlere dünyada bir yer açıyordu.

Geçmişin hafızası anlatılan hikâyelerin haricinde, yürüme, oturup kalkma, konuşma ve gülme, sokakta seslenme, yeme içme, eşyaları tutma biçimleriyle de bedenden bedene aktarılıyor, Avrupa ve Fransa kırsalının derinliklerinden bugüne, buraya taşınıyordu. Fotoğraflarda

görünmeyen bu miras, insanların birbirine benzemezliğinin, kimilerinin iyiliği ile diğerlerinin kötülüğü arasındaki farkın ötesinde, aile fertlerini, mahallenin sakinlerini ve *bizden* denenleri birleştiriyordu. Tarlada geçen çocuklukta, atölyede geçen yeniyetmelikte şekillenen, önceki ve daha önceki unutulmuş başka çocuklukların izlerini taşıyan el kol hareketleri ve alışkanlıklar dağarcığı:
ağzını şapırdata şapırdata, yiyeceklerin anbean dönüşümünü göstere göstere yemek yemek, bir lokma ekmekle dudakları silmek, tabağını neredeyse yıkamaya gerek bırakmayacak şekilde büsbütün sıyırmak, kaşığını kâsenin dibine sürtmek, yemek üstüne gerinmek. Her gün sadece yüzünü yıkamak, vücudun geri kalanını kirlilik durumuna göre halletmek; eller ve kollar işten sonra, çocukların ayakları ve dizleri yazın akşamdan akşama, toptan yıkanma ise bayramdan bayrama
hoyratça avuçlamak, kapıları çarpmak. Yanaktan makas almak veya çocuğu kucağında sıkıştırmaktan tavşanı kulaklarından tutmaya, her şeyi haşin bir edayla yapmak. Münakaşa alevlendiğinde, bir içeri bir dışarı girip çıkmak, sandalyeleri yerinden oynatmak,
kollarını savurarak uzun adımlarla volta atmak, kendini yığılır gibi bırakıp oturmak, ihtiyar kadınların ellerini yumruk yapıp önlüklerinin üzerinden bacak aralarına sokuşturması, ayağa kalkarken tek elle kıçın arasına sıkışan eteği bir çırpıda düzeltivermek
erkeklerin omuzlarında kazma kürek, kalas, patates çuvalı, panayır dönüşü uyuklayan çocuklar
kadınların dizlerinin ve bacaklarının arasına kahve değirmenini, mantarı çıkarılacak şişeyi, boğazlanacak tavuğu kıstırması ve kanın yerdeki leğene damlaması
her durumda sanki bütün âleme kafa tutarmışçasına bağıra çağıra ve azarlar gibi konuşmak.

Lisana gelince; o gür ve zinde sesler, iş tulumlarının ve önlüklerin içine tıkıştırılmış bedenler, ufak bahçeli alçak evler, akşamüstleri köpek havlamaları ve kavga öncesinin suskunlukları yerel ağızla iç içe geçmiş kırık dökük Fransızcadan ayrı düşünülemezdi, imla kuralları ve düzgün Fransızca, ilkokul öğretmeninin duygusuz tonlaması ve beyaz

elleriyle özdeşti. İltifata ve övgüye yer vermeyen ama sulusepkenin, yarın yamacındaki gri çakıltaşlı sahilin, gübreliğe boşaltılan kovanın, emekçilerin şarabının yer bulduğu bu dil, inançların ve kaidelerin taşıyıcısıydı:
doğurganlık zamanını ayarlamak için, pırasaların sürgün verme mevsimi için, çocukların karnındaki kurtların tedavisi için ayın hareketleri gözlenir
paltoyu, ceketi, uzun çorapları çıkarmak için, dişi tavşanı erkekle çiftleştirmek için, tarlaya kıvırcık ekmek için, *her şeyin bir zamanı var* düsturuyla mevsim döngüsüne riayet edilir; "vaktinden önce" ile "vakti geçmiş" arasındaki o değerli ve hesaplaması pek de kolay olmayan zaman diliminde tabiat iyi niyetle hükmünü icra ederdi, kışın doğan çocuklar ve kediler diğerleri kadar iyi serpilip gelişmez, mart güneşi insanı deli ederdi
yanıklara çiğ patates konur ya da formülünü komşunun bildiği mucizevi iksirle "ateş söndürülür", kesikler idrarla iyileştirilir
ekmeğe saygıda kusur edilmezdi, buğday tanesinin üzerinde Tanrı'nın sureti vardır

Bütün diller gibi, bu dil de hiyerarşiler yaratıyor, miskinleri, başına buyruk kadınları, "şehvet düşkünleri"ni ve mendebur adamları, "geri" çocukları damgalıyor, "iş bilirleri", ağırbaşlı kızları el üstünde tutuyor, mevki sahibi ve kalburüstü şahsiyetleri takdir ediyor, diğerlerini azarlıyordu, *hayat senin hakkından gelir*.

Makul arzuları ve beklentileri dile getiriyordu, istikrarlı, mazbut bir iş, aç açık kalmamak, yatağında ölmek
ve sınırları: dünyaları istememek, ayağını yorganına göre uzatmak, elindekiyle mutlu olmak
yola çıkmaktan ve bilinmeyenden ürkmek, zira evinden hiç ayrılmazsan bütün şehirler dünyanın bir ucu gibi gelir
gurur ve incinmişlik, *taşralıyız diye onlardan daha aptal değiliz ya*

Ama bizler, ana babalarımızdan farklı olarak kolza yetiştirmek, ağaçtan elma silkelemek ve kuru dalları toplayıp deste yapmak için okulu asmak zorunda değildik. Mevsimlerin döngüsünün yerini ders

yılı takvimi alıyordu. Birbirini izleyen sınıflardı artık önümüzdeki yıllar, zaman-mekân eylülde açılıp temmuzda kapanıyordu. Sene başında, üst sınıfa geçen öğrencilerden kalan kullanılmış kitapları mavi kâğıtla kaplardık. İlk sayfada, silindiği halde hafifçe görünen isimleri bize bayrağı onlardan devraldığımız hissi verir, onların bir yılda bu kitaptaki bütün her şeyi öğrenmeyi başarmış olmaları bizi gayrete getirirdi. Maurice Rollinat, Jean Richepin, Émile Verhaeren, Rosemonde Gérard'ın şiirlerini ezberler, şarkılar söylerdik, *Mon beau sapin roi des forêts*, *C'est lui le voilà le dimanche avec sa robe de mai nouveau*. Maurice Genevoix, La Varende, Émile Moselly, Ernest Pérochon metinlerinden alıntılarla yapılan dikte sınavlarında sıfır hata için çabalıyorduk. Doğru Fransızcanın imla kurallarını ezbere sayıyorduk. Eve döner dönmez, hiç tereddütsüz, esas dilimize, her bir kelime için düşünüp taşınmak zorunda olmadığımız, sadece neyin söylenip neyin söylenmeyeceğine dikkat ettiğimiz dilimize, bedenle, yediğimiz şamarla, iş önlüklerine sinmiş çamaşır suyu kokusuyla, bütün kış fırınlanan elmayla, kovaya işerken çıkan sesle, ana babanın horultusuyla iç içe geçmiş dile dönüyorduk.

İnsanların ölmesi sarsmıyordu bizi.

Çakıltaşlı sahilde, üzerinde koyu renk mayosuyla siyah mayosuyla, siyah beyaz, küçük bir kız fotoğrafı fotoğrafı. Fonda kayalar. Düz bir kayanın üzerine oturmuş, güçlü bacaklarını öne doğru dümdüz uzatmış, kollarını kayaya dayamış, gözlerini yummuş, başı hafifçe eğik, yüzünde tebessüm. Kahverengi kalın saç örgülerinin biri önde, diğeri arkada sırta doğru iniyor. Fotoğraftaki her şey, önemsiz ve utanç kaynağı küçük kız çocuğu bedeninden kurtulup *Cinémonde* ya da Ambre Solaire reklamlarındaki starlar gibi poz verme arzusunu açığa vuruyor. Kolların ve bacakların daha beyaz üst kısımları bir elbisenin sınırlarını çiziyor ve deniz kenarındaki böyle bir günün, bu kız çocuğu için istisnai olduğunu gösteriyor. Plaj ıssız. Fotoğrafın arka yüzü: *Ağustos 1949*, *Sotteville-sur-Mer*.

Yakında dokuz yaşını dolduracak. Babasıyla birlikte, iplik imalatı

yapan amcayla halanın yanında tatildeler. Annesiyse Yvetot'da kaldı, tek bir gün bile kapanmayan kafe-bakkalın başında. Anne, kızın saçlarını genelde iki sıkı örgü halinde örüp kurdeleli tokalarla taç gibi başının üzerinde tutturuyor. Bu sefer baba ya da hala örgüleri o şekilde tutturmayı beceremediği veya annesinin yokluğundan istifade, kız saçlarını serbest bırakmayı tercih etmiş.

Ne düşündüğünü ya da hangi hayallere daldığını tahmin etmek kolay değil, rahatlıkla hatırladığı Kurtuluş'tan o güne kadar geçen yılları nasıl görüyor acaba?

Belki de daha o zamandan, silinmeye yüz tutan hafızaya direnen şu birkaç görüntü kalmıştı sadece geriye:

moloz yığını halindeki şehre gelişleri ve kızgınlık dönemindeki dişi köpeğin çekip gitmesi

Paskalya sonrası okulun ilk günü, tek bir tanıdığı yok

bütün anne tarafı maaile Fécamp'a yaptıkları büyük yolculuk; tahta koltuklu tren, anneannenin siyah hasır şapkası, deniz kenarında soyunan kuzenleri ve çıplak kıçları

bir parça gömlek kumaşından Noel için yapılan sabo şeklindeki iğnelik başrolünde Bourvil'in oynadığı *Pas si bête*[19]

gizli oyunlar, kıskaçlı perde halkasıyla kendi kendine kulağını delmesi

Kim bilir belki de okulda geride bıraktığı üç sınıf, uçsuz bucaksız bir zaman gibi geçiyordur gözünün önünden, sıraların dizilişi, öğretmenin kürsüsü, kara tahta, arkadaşları:

kedi kafası şeklindeki beresiyle maskaralık yapışını kıskandığı ve bir teneffüste mendilini ödünç isteyip içine kocaman sümkürdükten sonra rulo yapıp geri veren, akabinde arkasına bakmadan koşarak uzaklaşan Françoise C. ve bütün teneffüs boyunca ceketinin cebindeki pis mendil yüzünden duyduğu kirlenmişlik ve utanç hissi

sıranın altından elini külotunun içine sokup nemli küçük çıkıntısına dokunan Évelyne J.

sınıfta hiç kimsenin arkadaşlık etmediği, sağlık kontrolünde üzerinde kaka lekesi bulunan mavi erkek külotuyla sıraya giren ve bütün kızların bakıp bakıp gülüştüğü, sanatoryuma gönderilen F.

şimdiden uzak geçmiş gibi gelen önceki yazlar, sarnıçları, kuyuları

kurutan kavurucu sıcak, ellerinde güğümlerle mahallelinin çeşmenin önünde uzun kuyruklar oluşturması, Fransa Bisiklet Turu'nu kazanan Jean Robic
bir başka yaz, hava hep yağmurlu, annesi ve teyzesiyle Veules-les-Roses'da kumsalda midye topluyorlar, yine onlarla beraber uzanıp kayaların arasındaki bir delikten ölmüş bir askerin, diğerleriyle birlikte başka bir yere defnedilmek üzere topraktan çıkarılışını seyrediyor.

Çoğu zaman yaptığı gibi, Hachette'in Yeşil Dizi kitaplarından ya da *La Semaine de Suzette* dergisinde okuduklarından esinle, zihninde kurduğu bin bir yeni hikâyeye dalmayı ve radyoda aşk şarkıları dinlerken içinde uyanan hislerle geleceğini hayal etmeyi tercih etmiş de olabilirdi tabii.

Siyasi ve adli olayların hiçbiri, ileride çocukluk yıllarına ait manzaranın ayrılmaz parçaları addedilecek birçok şey, o zaman muhtemelen zihnini meşgul etmiyordu, kulağına çalınan bölük pörçük haberler, Vincent Auriol, Çinhindi Savaşı, dünya boks şampiyonu Marcel Cerdan, *Çılgın Pierrot*, kurbanlarını arsenikle zehirleyen seri katil Marie Besnard.

Kesin olan bir şey var, o da duyduğu büyüme arzusu. Ve şu ânın zihninden silinmiş olması:
Üzerinde elbiseyle yastığın üzerine oturtulmuş bir bebeğin, birbirinin tıpkısı oval, sepya fotoğraflarından birinin ilk defa gösterilerek, "işte bu sensin" dendiği an ve vaktiyle tuhaf bir varoluş sürdürmüş bu tombul başkasına kendisiymiş gibi bakmak zorunda kalışı.

Fransa, konuşma biçimleri ve yemekleriyle birbirinden ayrışan farklı halkların oluşturduğu kocaman bir ülkeydi. Her temmuz, Fransa Bisiklet Turu'na katılıp ülkeyi boydan boya kat eden bisikletçileri, mutfak duvarına raptiyelenmiş Michelin haritasının üzerinden etap etap takip ediyorduk. Çoğu kişinin ömrü taş çatlasa elli kilometre

çapında bir daire içinde geçiyordu. Kiliseyi çınlatan o muzaffer dizede –*Yurdumuzda Kraliçe Olun*– kastedilen yurdun oturduğumuz ev, şehrimiz, olsun olsun bölgemiz olduğunu bilirdik. Egzotizm en yakın büyük şehirde başlardı. Dünyanın geri kalanı gerçekdışıydı. En eğitimliler ya da eğitimli olmaya heves edenler *Connaissance du monde*[20] konferanslarına yazılır, diğerleri *Sélection du Reader's Digest* ya da *Constellation* okurdu, "dünyaya Fransızca bakış". Askere giden bir kuzenin Binzert Limanı'ndan yolladığı kartpostal, insanı hayretle karışık hayallere sürüklerdi.

Ürkütücü ve gizemli Paris güzellik ve kudret timsaliydi. Onun ilanda ya da gazetede geçen sokak isimleri hayal gücünü ateşlemeye yeterdi, Barbès Bulvarı, Gazan Sokağı, Champs-Élysées Caddesi 116 numaradaki Jean Mineur reklamcılık. Paris'te bir süre yaşamış olanlar ya da kısa bir gezi için gidip de Eiffel Kulesi'ni görenler bile bunu bir üstünlük nişanesi gibi taşırdı. Toz toprak içinde geçen uzun tatil günlerinin sonunda, yaz akşamları, ekspresin geliş saatinde, bir yerlere gitmiş olanların ellerinde valizler ve Printemps poşetleriyle trenden inişini seyretmeye gara giderdik, Lourdes'dan, kutsal topraklardan dönen hacılar. Hiç bilmediğimiz yerlerden, Güney'den, Pireneler'den bahseden şarkılar, "Fandango du pays Basque", "Montagnes d'Italie", "Mexico" arzumuzu kabartırdı. Günbatımının pembeye bulanmış bulutlarında Hint sarayları ve mihraceler gelirdi gözümüzün önüne. Biz çocuklar anne babalara, "Niye biz hiçbir yere gitmiyoruz!" diye tuttururduk, onlar da şaşkınlıkla, "Rahat mı battı burada, nereye gidecekmişsin ki, otur oturduğun yerde," diye karşılık verirdi.

Evlerde ne var ne yok, hepsi savaştan önce alınmıştı. Tencerelerin dibi kararmış, sapları düşmüş, kap kacakların emayesi dökülmüştü, delinen ibriklere suyu sızdırmasın diye bir tahta parçası sıkıştırılırdı. Ceketler, paltolar onarılır, gömleklerin yakası tersyüz edilir, eskiyen bayramlıklar gündelik kıyafet yapılırdı. Boylarımızın uzamaya devam etmesi, bir şerit kumaş ekleyerek etek boylarını uzatmak, her sene bir numara büyük yeni ayakkabı almak zorunda kalan annelerimizi yılgınlığa sürüklerdi. Yazı hokkası, Lefranc boya kutuları, pötibör

bisküvi paketleri, her şey bir işe yaratılırdı. Hiçbir şey atılmazdı. Gece kovaları gübre olarak bahçeye boşaltılır, sokaktan geçen atların arkasından toplanan at pisliği bitkiler için saksılara konur, gazeteler sebzeleri sarmaya, ıslanan ayakkabıların içini kurutmaya, tuvalette silinmeye yarardı.

Kıt olmayan bir şey yoktu. Eşyalar, imgeler, eğlenceler, kendine ve dünyaya dair soruların açıklamaları. Bütün açıklama kaynakları ilmihal kitabı ve Rahip Riquet'nin Büyük Perhiz zamanı verdiği vaazlardan, Geneviève Tabouis'nin gür sesiyle okuduğu *Yarının Son Haberleri*'nden, kadınların akşamüstleri bir fincan kahve eşliğinde birbirlerine anlattıkları kendilerinin ve komşularının hayat hikâyelerinden ibaretti. Çocuklar uzun süre Noel Baba'ya, bebeklerin leylekler tarafından getirildiğine ya da gül ağacının dibinde bulunduklarına inanırdı.

İnsanlar bir yerden bir yere yürüyerek ya da değişmez hareketlerle bisikletle giderdi, erkekler pantolon paçalarını mandalla tutturup dizlerini açarak, kadınlar eteklerini kalçalarının altına sıkıca kıstırarak yolların sükûnetinde akışkan hatlar çizerdi. Her şeyin fonunda sessizlik vardı, hayatın hızının ölçüsü bisikletti.

Bokla içli dışlı yaşıyorduk. Ve bu bizi güldürüyordu.

Her ailede hayatını kaybetmiş çocuklar vardı. Bir anda ortaya çıkıveren ve tedavisi olmayan rahatsızlıklar, ishal, havale, difteri. Yeryüzüne kısa süreli uğrayışlarından geriye kalan iz, başucunda "gökyüzünde bir melek" yazan demir parmaklıklarla çevrili, karyola biçiminde küçük bir mezardı, gözlerden süzülüveren yaşları gizlice silerek gösterilen fotoğraflar, hayatta kalan çocukları her an sıranın kendilerine geleceği şüphesiyle ürküten alçak bir sesle, adeta huzur içinde fısır fısır konuşmalar. Çocuklar ancak boğmaca, kızamık, suçiçeği, kabakulak, her kış kulak iltihabı ve bronşit geçirdikten, veremi, menenjiti atlattıktan sonra, on iki-on beş yaşına sağ salim varınca paçayı kurtarmış sayılırdı, ancak o zaman güç kuvvet topladıkları söylenirdi. Bu arada solgun benizli, tırnaklarında beyaz

lekeler olan anemik "savaş çocukları"na zorla morina balığı yağı ve kurt dökücü Lune şurubu içirilir, Jessel pastilleri çiğnetilir, eczacının terazisinde kiloları, boyları ölçülür, soğuk almasınlar diye atkılara sarınıp sarmalanır, büyüsünler diye çorbayla beslenir, kambur olmasınlar diye çelik korse giydirilirdi. Dört bir yanda pıtrak gibi doğan bütün bebekler aşılanıyor, yakından izleniyor, her ay belediyeye tartıya götürülüyordu. Gazetelerde hâlâ yılda elli bin çocuğun öldüğü haberleri çıkıyordu.

Doğuştan gelen zekâ geriliği kimseyi kaygılandırmıyordu. Delilik korkutuyordu çünkü bir anda, esrarengiz bir şekilde, normal insanların başına geliyordu.

Yıpranmış, flu bir fotoğraf, küçük bir kız çocuğu bir köprünün üzerinde, parmaklıkların önünde duruyor. Saçları kısa, bacakları sıska, dizleri çıkık. Elini güneşe siper etmek için alnına götürmüş. Gülüyor. Fotoğrafın arkasında *Ginette 1937* yazıyor. Mezar taşında ise: *1938 yılında, kutsal perşembe günü, altı yaşında vefat etti*. Sotteville-sur-Mer plajındaki küçük kızın ablası.

Kızlarla oğlanlar hiçbir yerde bir arada değildi. Oğlanlar asla ağlamayan, gürültücü varlıklardı, her an bir şey atmaya hazır haldeydiler, taş, kestane, çatapat, buzlu kartopu; küfürlü konuşur, *Tarzan* ve *Bibi Fricotin* okurlardı. Kızlar oğlanlardan korkardı, onları taklit etmemeleri, kutu kutu pense, bezirgânbaşı, seksek gibi akıllı uslu oyunları tercih etmeleri tembihlenirdi. Kışın, perşembe günleri, eski düğmeler ya da *Écho de la mode* dergisinden kesilmiş resimlerle mutfak masasının üzerinde okulculuk oynarlardı. Anneler ve okul onları ispiyonculuğa teşvik ederdi, "*Söylersem görürsün!*" en gözde tehditleriydi. Kendi aralarında birbirlerine, "*Hişt hişt hey sen!*" diye seslenirler, edepsiz hikâyeleri elleriyle ağızlarını kapatıp fısıldayarak dinler ve anlatırlar, oğlanlarla yapabilmek için sabırsızlandıkları şeyi yapmaktansa ölmeyi tercih eden Maria Goretti'nin hikâyesine kıs kıs

gülerler, cinselliğe düşkünlüklerinden endişeye kapılırlardı; yetişkinlerse böyle şeyler konuşabileceklerini akıllarının köşesinden bile geçiremezdi. Kızlar memelerinin ve tüylerinin çıkmasını, külotlarının içinde kanlı bir bez taşıyacakları günün gelmesini dört gözle beklerdi. Bu arada Bécassine'in[21] maceralarını, P.J. Stahl'in *Gümüş Patenler*'ini, Hector Malot'nun *Kimsesiz Çocuk*'unu okurlardı. Okulla birlikte *Monsieur Vincent, Büyük Sirk, Demiryolu Savaşı* gibi ruhu yücelten, cesareti artıran, kötü düşünceleri bastıran filmleri seyretmeye sinemaya giderlerdi. Öte yandan, gerçeğin ve geleceğin Martine Carol filmlerinde olduğunu biliyorlardı. *Nous deux* [İkimiz arasında], C*onfidences* [Sırdaşlıklar], *Intimité* [Mahremiyet] gibi isimleri olan dergiler cezbedici ve gayrimeşru iffetsizliğin habercisiydi.

Dönüp duran vinçlerin kesik kesik gıcırtıları arasında, topraktan Yeniden-İnşa binaları yükseliyordu. Karne günleri geride kalmıştı, yenilikler, sevinçli bir şaşkınlıkla karşılanmalarına yetecek zaman aralıklarıyla peş peşe geliyor, sohbetlerde bunların faydaları enine boyuna değerlendirilip tartışılıyordu. Masallardaki gibi, görülmedik, beklenmedik şekilde ortaya çıkıveriyorlardı. Mutlaka herkes için bir yenilik vardı, Bic tükenmezkalem, akide şekerlerini andıran minik şeffaf paketlerdeki şampuanlar, Bulgomme ve Gerflex muşambalar, Tampax, istenmeyen tüylere karşı kremler, envaiçeşit Gilac plastik, Tergal kumaş, neon ışıklar, fındıklı sütlü çikolata, Solex mobiletler, klorofilli diş macunu. Toz çorba, düdüklü tencere, tüpte mayonez sayesinde ne kadar çok zaman kazandığına hayret ediyordu herkes. Konserveler taze meyveye tercih ediliyor, taze armut yerine şurup içinde konserve armut, bahçeden toplanmış bezelye yerine kutu bezelye ikram etmek daha şık bulunuyordu. Yiyeceklerin "besin değeri", vitaminleri ve kalori miktarı önemsenir olmaya başlamıştı. Yüzyılların kol gücünü ve gayretini silip ortadan kaldıran icatlar karşısında hayranlık ve şaşkınlık duyuyorduk, artık hiçbir şey yapmamızın gerekmeyeceği zamanlara girdiğimiz söyleniyordu. İcatlar kötüleniyordu: Çamaşır makinesi çamaşırları yıpratmakla, televizyon gözleri bozmakla, insanları gece yarılarına kadar oturmaya zorlamakla

suçlanıyordu. Gözümüz komşuların üzerindeydi, ilerlemenin simgesi ve toplumsal üstünlük belirtisi yeniliklere sahip olanlara gıpta ediyorduk. Şehirde, yaşı müsait oğlanlar Vespa'larıyla kızların etrafında cirit atıyordu. Gururla dimdik oturdukları selenin arkasına alıp gezdirdikleri, başlarında çenelerinin altından bağladıkları eşarplarıyla kızlar düşmemek için oğlanların beline sarılıyordu. Patır patır gürültü çıkaran motorun sesi eşliğinde onların sokağın ucuna doğru uzaklaşmalarını seyrederken bir anda üç yaş birden büyümek için can atıyorduk.

Reklamlar yeni nesnelerin marifetlerini buyurgan bir çığırtkanlıkla tekrarlayıp duruyordu. *Bundan böyle Lévitan mobilyaları! Chantelle'le kusursuz hatlar, Lesieur vazgeçemeyeceğiniz yağ!* Neşeli reklam şarkıları, *dop dop dop Şampuanda Dop, Colgate, Colgate, dişlerinizin sağlığı için Colgate*, adeta rüyada gibi söylenenler, *Elle evdeyse mutluluğunuz tamdır* ya da tenor Luis Mariano'nun sesiyle kumrular gibi mırıl mırıl, *zevk sahibi kadının sutyeni Lou*. Mutfak masasında ödev yaparken, Radio Luxembourg'dan yükselen şarkılar ve reklamlar gelecekteki mutluluğu müjdeliyordu, ancak ileride satın alma imkânına kavuşabileceğimiz namevcut şeylerle kuşatılmış hissediyorduk kendimizi. Baiser ruju ve *büyüleyicinin b*'sini simgeleyen Bourjois parfümü sürecek yaşa gelmeyi beklerken kahve kutularının içinden çıkan plastik hayvanları, Menier çikolata paketlerindeki La Fontaine masalları etiketlerini biriktiriyor, teneffüslerde arkadaşlarımızla değiştokuş yapıyorduk.

Eşyaları arzulayacak zamanımız vardı, plastik kalem kutusu, kauçuk tabanlı ayakkabı, altın saat. Elde ettiğimizde bize hayal kırıklığı yaşatmıyordu onlar. Başkalarını hayran bırakmak için sergiliyorduk her birini. Seyretmekle ya da dokunmakla azalıp tükenmeyen bir sihir ve büyü barındırıyorlardı. Onlara sahip olduktan sonra bile durmadan evirip çevirerek, kim bilir ne bekliyorsak, hâlâ bir şeyler beklemeye devam ediyorduk.

Varoluşumuzun ufku ilerlemeydi. İlerleme refah anlamına

geliyordu, çocukların sağlık ve afiyette, evlerin ışıl ışıl, sokakların aydınlık olması demekti, savaşın ve köy hayatının tüm karanlık unsurlarına sırt çevirmek demekti. İlerleme plastikte ve formikadaydı; antibiyotiklerde ve sosyal sigorta ödeneklerinde, mutfak musluğundan akan suda ve kanalizasyondaydı; tatil kamplarında, yüksek öğrenimde ve atomdaydı. Zekânın ve açık görüşlülüğün kanıtı olarak, *zamana ayak uyduracaksın* diye tekrarlıyordu herkes birbiriyle yarışırcasına. Orta ikideki kompozisyon dersinde "elektriğin faydaları" ya da "modern dünyayı karalayan birine karşı cevaplar" gibi konulardan birini seçiyorduk. Anne babalarımız, *gençler bizden daha çok şey bilecek* diye iddia ediyordu.

Gerçekteyse, evlerin darlığı çocuklarla anne babaları, kız, oğlan bütün kardeşleri aynı odada yatmaya mecbur bırakıyordu, hâlâ leğende el yüz yıkanıyor, ihtiyaçlar evin dışındaki tuvalette görülüyor, âdet bezlerindeki kan soğuk suda akıtılıyordu. Çocukların nezle ve bronşitleri hardal tozu lapasıyla tedavi ediliyor, büyükler grip olduğunda kendilerini sıcak rom ve gripinle iyileştiriyordu. Erkekler güpegündüz duvar kenarlarına işiyordu. Yüksek öğrenime şüpheyle bakılıyor, gözünü fazla yukarılara dikmiş olmaktan ötürü, meçhul bir yaptırımla alaşağı edilip cezalandırılmaktan korkuluyordu, fazla okumak insana kafayı yedirirdi. Ağzında eksik diş olmayan yoktu. Zaman herkesin yüzüne aynı şekilde gülmüyor deniyordu.

Günlerin akışı değişmiyordu, zaman şeylerin bolluğuna ve yeniliğine ayak uydurmuyor, yine eski eğlencelere göre bölünüyordu. İlkbaharda yeni komünyonlar, Gençlik bayramı, kilise kermesi, Pinder Sirki'nin geçit töreni ve devasa cüsseleriyle bir anda bütün yolu kaplayan gri filler. Temmuzda Geminiani, Darrgade ve Coppi' nin gazeteden kestiğimiz fotoğraflarını bir deftere yapıştırıp radyodan izlediğimiz Fransa Turu. Sonbaharda panayırda dönme dolap ve atlıkarınca. *Önümüze çıkana çarparız!* nidalarıyla, metal çubuklarından cızırdayarak kıvılcımlar saçan çarpışan arabalara o kadar çok binerdik ki bütün yıl yeterdi bize. Piyango sahnesinde burnu kırmızıya boyalı, Bourvil taklidi yapan hep aynı oğlan ve o soğukta göğsü bağrı açık elbise giymiş bir kadın, laf kalabalığıyla seyircilere ateşli bir gösteri

vaadinde bulunurdu: "Gece yarısından sabahın ikisine kadar *Folies Bergère*[22]", on altı yaşından küçüklere yasak. Perdenin arkasına geçmeye cüret edip de sırıtarak dışarı çıkanların yüzlerinden içeride neler görmüş olabileceklerini tahmin etmeye çalışırdık. Durgun su ve yanmış yağ kokuları arasında şehvetin kokusunu alırdık.

Bir süre sonra çadırın perdesini aralayacak yaşa gelmiştik. Üç kadın tahta bir yükseltinin üzerinde bikiniyle dans ediyordu. Işıklar sönüyor, tekrar yandığında belediye meydanının asfalt zemininde ayakta dikilen üç-beş seyircinin karşısında bu sefer göğüsleri çıplak, kıpırdamadan duruyorlardı. Dışarıda, hoparlörlerden Dario Moreno'nun şarkısı *Ey mambo, mambo italiano* gümbürdüyordu.

Hayatın resmî çerçevesini çizen ve zamanı düzenleyen dindi. Büyük Perhiz dönemi için gazeteler yemek listeleri yayınlardı, oruç öncesinin ilk pazarından Paskalya'ya kadarki her aşama, Posta İdaresi'nin takvimine işaretlenirdi. Cumaları et yemezdik. Pazar ayini çamaşır değiştirme, yeni alınan elbiseyi ilk defa giyme, çanta, şapka, eldiven takma, insanları görme ve onlar tarafından görülme, korodaki çocukları süzme vesilesiydi. Aynı zamanda herkes için, maneviyatın dışa vurulması ve özel bir dilde, Latincede yazılmış bir mukadderat vaadiydi. Her hafta bağlı olduğumuz kilisede aynı duaları okumak, aynı ritüelin sıkıntısına maruz kalmak bizim için tavuk ya da pastane pastası yemek, sinemaya gitmek gibi zevklerin bedeli olarak bir arınma sınavıydı. Bir öğretmenin ya da doğru düzgün hayata sahip eğitimli birinin hiçbir inancının olmaması anormallik olarak görülüyordu. Ahlakın tek kaynağı dindi, insanlık onurunu bahşeden de oydu, aksi takdirde hayatımızın köpeklerin hayatından ne farkı kalırdı? Kilisenin yasası bütün yasalardan üstündü, hayatın bütün önemli anları meşruiyetini sadece ondan alıyordu: "*Kilisede evlenmeyenler gerçekten evli sayılmaz*" buyuruyordu ilmihal kitabı. Kiliseden kasıt, Katolik Kilisesi'ydi elbette, diğer dinlerle ya alay edilir ya da *onlar yanlış* denir geçilirdi. Teneffüste bahçede bağıra çağıra tekerleme söylerdik: *Muhammed peygamberiymiş büyük Allah'ın / Satarmış fındık fıstık pazarında Biskra'nın / Satsaymış keşke ceviz / Olurmuş çok daha leziz /*

Ama satmazmış vah vah vah / Allah (3 kere).

Büyük komünyon törenini dört gözle bekliyorduk, âdet görmek, ilkokul diploması almak, ortaokula devam etmek gibi hayattaki önemli şeylerin hepsi, bu anlı şanlı ânın ardından gelecekti. Kilisede, ortadaki geçiş koridorunun bir tarafındaki sıralarda koyu renk takım elbiseleri ve kolluklarıyla damatları andıran oğlanlar, diğer tarafında uzun elbiseleri, beyaz peçeleriyle gelinleri andıran kızlar oturuyordu, on yıl kadar sonra aynı sıralarda ikişerli ikişerli bir araya gelip olacakları da buydu zaten. Tek bir ağızdan yüksek sesle akşam duasını –*Şeytanı telin ediyorum, ilelebet hazreti İsa'ya iman ediyorum*– okuduktan sonra, artık diğer dinî vecibelerden kendimizi muaf tutabilirdik. Takdis edilmiş Hıristiyanlar olarak, kendimizi hâkim cemaate ait hissetmek ve *ölümden sonra mutlaka bir şey olduğu*na emin olmak için gerekli ve yeterli donanıma sahiptik.

Herkes neyin yapılması, neyin yapılmaması gerektiğini nasıl ayırt edeceğini bilirdi, İyi ile Kötü, bütün değerler ötekilerin üzerimizdeki bakışlarından okunabilirdi. Giyim kuşamlarıyla kız çocuklar ergenlerden, ergenler genç kızlardan, genç kızlar genç kadınlardan, çocuk sahibi kadınlar büyükannelerden, işçiler esnaf ve memurlardan ayrılırdı. Fazla iyi giyimli bir sekreter ya da tezgâhtar kadın için zenginler, "Varını yoğunu üstüne geçirmiş," derdi.

İster devlete ait olsun ister özel, okul değişmez bilginin sessizlik ve düzen içinde aktarıldığı, hiyerarşiye saygının ve mutlak itaatin mekânıydı; önlük giymek, zil çaldığında sıraya girmek, sınıfa müdire girdiğinde ayağa kalkmak, müfettiş girdiğindeyse yerinde oturmak, defter, dolmakalem ve kurşunkalemlerin *nizami* olması, ikazlara cevap vermemek, ancak kışın etek altına pantolon giyebilmek... Soru sorma hakkı öğretmenlere aitti. Bir kelimeyi ya da açıklamayı anlamamışsak bu bizim hatamızdı. Okula kapatılmayı ve katı kurallara uymak zorunda bırakılmayı bir ayrıcalık gibi görüyor, bununla gurur duyuyorduk. Özel okullarda mecburi olan forma, bu kurumların

mükemmelliğinin görünür tesciliydi.

Müfredat değişmezdi, orta birde Molière'in *Zoraki Tabip*'iyle orta ikide *Scapin'in Dolapları*, ardından Racine'in *Davacılar*'ı ve Victor Hugo'nun "Les pauvres gens" şiiri, orta üçteyse Corneille'in *Le Cid*'i vd. Ders kitapları da aynıydı, tarih Malet-Isaac, coğrafya Demangeon, İngilizce Carpentier-Fialip. Bu bilgi yığını, *rosa*, *rosae*, *rosam'dan hıncımın yegâne hedefi Roma*'ya, Chasles Teoremi'nden trigonometriye, zekâsına ve üstünlüğüne güveni seneden seneye tazelenen bir azınlığa sunuluyordu. Aynı esnada çoğunluk tren problemleri ve zihinden dört işlem yapmakla, diploma sözlü sınavı için "La Marseillaise"i ezberlemekle uğraşıyordu. İlkokul ya da ortaokul diploması almak bir hadiseydi, dereceye girenlerin isimleri gazetelerde yayımlanırdı. Başaramayanlar, daha o yaşta küçük düşmenin yükünün ne demek olduğunu tecrübe ederdi. Onlar *kabiliyetli* değildi. Dört bir tarafta atılan eğitime övgü nutukları, eğitimin ne kadar hasis bir şekilde pay edildiğinin de üzerini örtüyordu.

Ortaokul yılları boyunca aynı sırayı paylaştığımız, sonrasında çıraklığa verilmiş ya da meslek kursuna kaydolmuş bir arkadaşımıza rastladığımızda durup da onunla konuşmak aklımızdan bile geçmezdi. Aynı şekilde, kış sporlarından yüksek sosyal konumunun nişanesi olan güneş yanığı tenle dönen noterin kızı da okul dışında bizim yüzümüze bakmazdı.

*Hal ve gidiş*in ölçüsü emek, gayret ve iradeydi. Ödül töreninde, dereceye girenlere Mermoz, Leclerc, de Lattre de Tassigny, Lyautey gibi havacılığın öncülerinin, generallerin, sömürgecilerin kahramanlığını yücelten kitaplar takdim edilirdi armağan olarak. Gündelik hayattaki yiğitlikler de görmezden gelinmezdi, "modern dünyanın maceraperestleri" (Péguy) aile babaları, "sıkıcı ve sıradan işlerle geçen mütevazı hayat"lar (Verlaine) da takdir edilmeliydi. Kompozisyon derslerinde Georges Duhamel ve Saint-Exupéry'nin cümlelerini yorumlamamız, "Corneille'in kahramanlarının verdiği gayret dersi"ni, "aile sevgisinin yurt sevgisini de nasıl büyüttüğünü", "çalışmanın bizi üç kötülükten –sıkıntı, erdemsizlik ve muhtaçlıktan–

nasıl kurtardığını" (Voltaire) ortaya koymamız istenirdi. Hem *Vaillant* hem de *Âmes vaillantes*[23] okuyorduk.

Bu ideallerle zinde bir gençlik yaratmak, gençleri bedensel bakımdan da dayanıklı kılmak, tembellikten, güçten kuvvetten düşüren faaliyetlerden (okuma, sinema gibi) uzak tutmak, "ağırbaşlı delikanlılar" ile "dürüst, doğru, aydınlık genç kızları" geleceğe hazırlamak için ailelere çocuklarını Yavrukurt faaliyetlerine, Öncü Gençlik, Kız Kılavuzları, İzcilik, Haçlılar ve Francas Eğitim Kampları'na yollamaları tavsiye ediliyordu. Akşamları kamp ateşinin etrafında ya da gün ağarırken bir patikada, savaşçı bir şevkle dalgalandırılan flamanın arkasında, *Yorganımız mavi gök, mavi gök / Yeşil kır yastık bize* gibi dizeler eşliğinde efsunlu doğa-düzen-ahlak birliğine erişiyorduk. Hem *La Vie Catholique*'in hem *Humanité*'nin baş sayfalarında ışık saçan yüzler geleceğe bakıyordu. Bu faziletli gençlik, Fransa'nın genç evlatları, Cumhurbaşkanı René Coty'nin '54 Temmuz'unda Gar Meydanı'ndaki coşkulu söylevinde haykırdığı gibi, Direniş'teki abi ve ablalarından bayrağı devralacaktı. Okul okul, gruplar halinde meydanda toplanan öğrencilerin başları üzerinde, aralıksız yağmurlu geçecek o yazın sağanak getiren beyaz bulutları koşturuyordu.

İdealin ve pırıl pırıl bakan gözlerin altındaysa, bilumum kelimeleri ve nesneleri, imgeleri ve davranışları barındıran şekilsiz, çamurlu bir arazinin uzandığını hepimiz biliyorduk: Çocuk anneler, beyaz kadın ticareti, *Caroline chérie* filminin afişleri, İngiliz kaputları[24], "*özel günlerinizin hijyeni, gözle görülmeyen güvence*" gibi sloganlar içeren esrarengiz reklamlar, *sağlık* dergisi kapakları, "kadınlar ayda sadece üç gün doğurgandır", "aşk meyvesi" çocuklar, ırza geçmeler, Robert Avril tarafından sutyeniyle boğulan Janet Marshall, zina, lezbiyen, oğlancı, şehvet kelimeleri, günah çıkarırken itiraf edilemeyecek kabahatler, çocuk düşürme, edepsiz alışkanlıklar, yasak kitaplar, "Tout ça parce qu'au bois de Chaville",[25] nikâhsız birliktelikler, sonsuza kadar. Sadece yetişkinlerin bildiği varsayılan, hepsi cinsel organlar ve kullanımlarıyla

ilgili ağza alınmayan bir yığın şey. Toplumun işkillendiği şeylerin başında cinsellik geliyordu ve herkes her yerde, her şeyde onu görüyordu: açık yakalı elbiselerde, dar eteklerde, kırmızı ojede, siyah iç çamaşırında, bikinide, iki cinsin yan yana gelmesinde, sinema salonlarının loşluğunda, umumi tuvaletlerde, Tarzan'ın kaslarında, derste bir kızın elini saçına götürmesinde vs. "Mazbut" ve "hafif" diye sınıflanan kızları değerlendirmenin birinci ölçütü buydu. Kilisenin kapısına asılan haftanın filmleri listesinin "ahlaki puanlama"sı da cinsellikten başka bir ölçüte göre yapılmıyordu.

Ama gözetimi atlatıyor, Brigitte Bardot'lu *Manina la fille sans voiles*'i[26], Françoise Arnoul'lu *La Rage au corps*'u[27] seyretmeye gidiyorduk. Filmlerin kadın kahramanlarına benzemeyi, onlar gibi davranma özgürlüğüne sahip olmayı arzu ediyorduk. Fakat kitaplar ve filmler ile toplumun buyrukları arasında, geniş ahlaki yargılar ve yasaklar bölgesi uzanıyordu, bizim onlarla özdeşleşme hakkımız yoktu.

Bu şartlarda, ancak evlenince sevişebilme izni alana kadar, mastürbasyon yıllarının sonu gelmiyordu. Yetişkinlere mahsus sandığımız, ama bütün dikkat dağıtma çabalarına, dualara rağmen ne pahasına olursa olsun tatmin edilmeyi isteyen hazzın özlemiyle yaşamamız gerekiyordu. Bizi sapkınlar, histerikler ve orospular sınıfına koyan sırrın yükü hayatımızı ağırlaştırıyordu.

Larousse'ta şöyle yazıyordu:

onanizm: Yapay olarak cinsel haz uyandırmak üzere kullanılan bütün yöntemler. Onanizm çok ciddi kazalara yol açabilir; bu nedenle buluğ çağına yaklaşan çocukların iyi gözlenmesi gerekir. Değişimli olarak bromür, su terapisi, jimnastik, beden egzersizleri, dağ kürü, demir ve arsenik bazlı tedavilere başvurulabilir.

Yatakta ya da tuvalette mastürbasyon yaparken bütün toplumun gözü üzerimizdeydi.

Oğlanlar askere giderken gurur duyuyor, biz de onları üniformalarıyla yakışıklı buluyorduk. Orduya teslim olmadan önceki

akşam kafe kafe dolaşıp hakiki erkekliğe adım atmalarının şerefine kutlama yapıyorlardı. Askere gidene kadar çocuk muamelesi görüyorlardı, iş ve evlilik piyasasında pek bir değerleri yoktu. Askerden dönünce eşleri ve çocukları olabilecekti. İzin günlerinde mahallede gösteriş yaptıkları üniforma, onları yurtsever bir güzellik ve gerçek fedakârlık halesiyle sarmalıyordu. Muzaffer savaşçıların, Amerikan piyadelerinin gölgesi, etraflarında dolanıyordu. Öpmek için parmak ucuna yükseldiğimizde yüzümüze değen montlarının sert kumaşı, erkeklerin dünyası ile kadınların dünyası arasındaki mutlak ayrımı elle tutulur hale getiriyordu. Onları görmek bile kahramanlık duygusu hissetmemize yetiyordu.

Arkadaşlara dağıtılan Büyük Komünyon resimleri, Roger Lanzac'ın fotoğrafının yer aldığı geçen yılki sirk afişleri, Radio Luxembourg'daki *Club des Chansonniers* programıyla günler, yüzeyde hiçbir şeyin değişmediği görüntüsü altında yeni arzularla doluyordu. Pazar öğleden sonraları, televizyon seyretmek için elektrikli aletler satan mağazanın vitrinine yapışıyorduk. Kafeler müşteri çekmek için parayı bastırıp televizyon alıyordu. Tepelerin yamaçlarını kıvrıla kıvrıla uzayıp giden motokros pistleri kaplamıştı, gün boyu kulakları sağır eden gürültüleriyle aletlerin bir aşağı bir yukarı geçişlerini seyrediyorduk. Ticaretin gitgide büyüyen sabırsızlığı, "inisiyatif", "dinamizm" gibi yeni parolalarıyla şehirlerin mutat yaşamını sarsıyordu. Panayır ve kermesin arasına, bir ilkbahar ritüeli olarak iki haftalık ticaret fuarı da yerleşmişti. Merkezî cadde ve sokaklarda, Annie Cordy ve Eddie Constantine şarkıları eşliğinde bangırdayan hoparlörler Simca araba ya da yemek odası takımı kazanma vaadiyle insanların alışveriş isteğini körüklüyordu. Belediye meydanına kurulan sahnede, bölgenin yerlisi bir animatör Roger Nicolas ve Jean Richard esprileriyle milleti eğlendiriyor, radyodaki *Kancaya Takılan* ve *Çek Soruyu Bil Doğruyu* yarışmalarının benzerlerine namzet topluyordu. Sahnenin bir köşesine kurulmuş Alışveriş Kraliçesi, tacının altında hükümranlığını sürdürüyor, metaların dünyası bayramdan, tatilden istifade, yolunda ilerliyordu. "Devir değişiyor", "evde otura otura insan serseme döner, biraz dışarı çıkın gözünüz gönlünüz açılsın" deniyordu.

Orta sınıf gençlerin neşesine diyecek yoktu, sürpriz partiler düzenliyor, icat ettikleri yeni dili konuşuyor, iki lafın arasında "gerzek", "inek" diyor, kelimelerin son hecesini uzata uzata Marie-Chantal[28] taklidi yaparak dalga geçiyor, langırt oynuyor, ebeveynlerinin kuşağından "örümcek kafalılar" diye bahsediyorlardı. Yvette Horner, Tino Rossi ve Bourvil baş eğlenceleriydi. Hepimiz bilerek bilmeyerek çağımızın modellerini arıyorduk. Gilbert Bécaud'ya hayrandık, konserlerinde kırılan sandalyelerle coşuyorduk. Sırf müzik yayını yapan, reklamların yanı sıra sadece şarkı çalan Europe n°1 kanalını dinliyorduk.

Siyah beyaz fotoğrafta, iki yanı ağaçlı dar bir yolda, omuz omuza iki kız, ikisinin de kolları arkalarında. Fonda çalılar ve yüksek bir tuğla duvar, gökyüzünde iri, beyaz bulutlar. Fotoğrafın arkasında: *Temmuz 1955, Saint-Michel yatılı okulunun bahçesinde*.

Soldaki, daha uzun boylu olan kız sarışın, saçları dağınık ve kısa, üzerinde açık renk bir elbise ve soket çoraplar var, yüzü gölgede kalmış. Sağdaki esmer, kısa ve kıvırcık saçlı, dolgun yüzlü, gözlüklü, geniş alnına ışık vurmuş, üzerinde kısa kollu, koyu renk bir kazak, puantiye bir etek var. İkisinin de ayağında babet ayakkabılar, esmer olan çorapsız. Okul önlüklerini fotoğraf çektirmek için çıkarmış olmalılar.

Esmer kız, plajdaki örgü saçlı küçük kıza pek benzemiyordu, o arada pekâlâ sarışınlaşmış da olabilirdi ama oydu, bu bedende tek bir hafızayla gelişmiş olan o bilinçti, sarışın olan değil, kızın kıvırcıklığının perma kaynaklı olduğunu bilmemizin nedeni de o hafızaydı. Büyük Komünyon'dan beri her mayıs perma yaptırmayı âdet edinmişti, eteği önceki yıldan küçülmüş bir elbiseden bozulup yapılmış, kazağını ise bir komşu örmüştü. On dört buçuk yaşındaki gözlüklü, esmer, ergen kızdan intikal eden algı, izlenim ve hislerle bu yazı şimdi '50'lerin içinde kayıp giden bir yol bulabiliyor ve kolektif tarihin bireysel hafızanın perdesine aksettirdiği yansımayı yakalayabiliyor.

Babetlerin dışında, ergen kızın üzerinde moda dergilerinin

sayfalarını ve büyükşehirlerin mağazalarını istila eden ekose midi etek, siyah kazak, iri madalyon kolye, *Roma Tatili*'ndeki Audrey Hepburn tarzı kaküllü atkuyruğu gibi, o günlerin "revaçta" olan kılık kıyafetlerini yansıtan bir şey yok. Fotoğraf '40'ların sonlarına ait de olabilirdi, '60'ların başlarına da. Sonradan doğan herkesin gözündeyse, tek kelimeyle eski, daha önceki bütün hayatların silikleşip benzeştiği kendi tarihöncesine ait. Öte yandan kızın yüzüne ve belirginleşen memeleri arasından kazağına vuran ışık, tarihçilerin de, o günleri yaşayanların da gözünde hiçbir seneyle karıştırılamayacak bir senenin, 1955'in Haziran ayı güneşinin yaydığı sıcaklık hissiydi onun için.

Birlikte fotoğraf çektirmeyi aklından bile geçirmeyeceği kızlarla, diğer sınıf arkadaşlarıyla, onu ayıran mesafeyi idrak etmiyor belki de. Eğlence biçimlerinde, okul dışında nasıl zaman geçirdiğinde, genel yaşam tarzında kendini gösteren ve onu havalı kızlardan ve daha o yaşta büro ya da atölyelerde çalışmaya başlayanlardan ayıran mesafe. Ya da belki de bu mesafenin farkındaydı ama kafasına takmıyordu.

Henüz ne yüz kırk kilometre uzaktaki Paris'e ne de bir sürpriz partiye adımını atmış, pikabı da yok. Ödevlerini yaparken radyodan dinliyor şarkıları, sözleri bir not defterine yazıyor, bütün gün, ders dinlerken, yürürken zihninde gezdiriyor, *Sen ki onu sevdiğini söylüyordun, yağmur altında ağlıyor şimdi, ne oldu aşkın*.[29]

Oğlanlarla konuşmuyor ama aklı hep onlarda. Ruj sürmesine, naylon çorap, topuklu ayakkabı giymesine izin verilecek yaşa gelmek için can atıyor, soket çorapla dolaşmak onu utandırıyor. Evden çıkar çıkmaz, çoraplarını da çıkarıyor ki sokakta peşine takılabilecek *genç kızlar* kategorisine girdiği düşünülsün. Bu maksatla, pazar günleri ayin sonrasında, kendisiyle aynı "mütevazı" kesime mensup iki-üç kız arkadaşıyla şehirde "takılıyorlar", annenin katı *saat* yasasını asla ihlal etmemeye her zaman özen gösteriyor ("Bu saat dediysem bu saat, bir dakika bile gecikmek yok."). Dışarı çıkma yasağını dergilerdeki roman tefrikalarını okuyarak telafi ediyor, *Les Gens de Mogador*, *Afin que nul ne meure*, *Ma cousine Rachel*, *La Citadelle*. Sürekli kendi gerçekliğinden uzaklaşıp gece yorganın altında orgazmla sonlanan hikâyelere ve hayalî buluşmalara dalıyor. Kendini fahişe olarak hayal ediyor ve onu nemli vücuduna geri döndüren fotoğraftaki sarışına, üst sınıftaki hayranlık duyduğu kızlara özeniyor. Onlardan biri olmayı

arzu ediyor.

Sonsuz Sokaklar, Le Défroqué, La Belle de Cadix'i sinemada seyretti, aslında bunlardan daha çok görmeyi arzu ettiği filmleri seyretmesi yasak, *Les Enfants de l'amour, Le Blé en herbe, Les Compagnes de la nuit* vd.

(Taşradaki ergenlik muhtemelen şöyle özetlenebilir: şehre inmek, hayal kurmak, kendini tatmin etmek ve beklemek.)

Orta üçe kadar okulda öğrendiklerinin dışında, dünyaya dair aklında neler var, ileride tesadüfen bir cümle işittiğinde, "Ben bunu hatırlıyorum," diyebileceği hangi olaylar ya da hangi üçüncü sayfa haberleri zihninde iz bıraktı?
'53 yazındaki büyük demiryolu grevi
Diên Biên Phu'nun düşüşü
soğuk bir mart sabahı, okula gitmek için evden çıkmak üzereyken radyodan duyduğu Stalin'in ölüm haberi
yemekhane önünde, Mendès France'ın okullara dağıttığı sütü içmek için kuyruğa giren ilkokul çocukları
bütün öğrencilerin ördüğü parçaların birleştirilmesiyle yapılan örtünün, sakalıyla ilgili kaba şakalar yapılan Abbé Pierre'e gönderilmesi
Vannes'da birkaç kişinin çiçek hastalığından ölmesi üzerine, bütün şehir halkına belediye binasında çiçek aşısı yapılması
Hollanda'da su baskınları

Muhtemelen zihnini meşgul edenler arasında yer almıyordu Cezayir'deki son pusuda hayatını kaybedenler, çalkantının yeni perdesini başlatan bu saldırının '54 senesinin Azizler Yortusu'nda meydana geldiğini çok sonra fark edecekti ve o gün kendini odasında, ayakları yatağına dayalı, pencerenin kenarında oturup karşı evin misafirlerinin teker teker bahçeye çıkıp kör duvarın arkasına çiş yapmaya gidişlerini seyrederken görecekti, öyle ki Cezayir ayaklanmasının tarihini de, o yortu öğleden sonrasını da hiç unutmayacaktı, adeta saf hakikat gibi, çok net bir görüntü kazınacaktı zihnine: otların arasına yumurtlar gibi çömelen, sonra da eteğini

düzelterek ayağa kalkan genç bir kadın.

Bu gayrimeşru hafızanın derinlerinde dile getirilmesi delice, utanç verici, düşünülemez şeyler de vardı:
üç yıl önce ölen büyükannesinden annesine kalan çarşaf üzerindeki kahverengi leke – asla çıkarılamayan, canlıymışçasına onu şiddetle kendine çeken ve tiksindiren leke
ortaokula giriş sınavının öncesindeki pazar günü annesiyle babası arasında geçen, babasının annesini kilere, orağın saplı durduğu kütüğe doğru sürükleyerek öldürmeye kalktığı sahne
her gün okul yolunda, toprak tümseğin oradan geçerken hatırladığı sahne, iki yıl önce ocak ayında bir pazar günü kısa mantolu, küçük bir kızın oyun olsun diye içi su dolu killi çamura ayağını daldırdığını görmüştü. Ertesi gün ayak izi hâlâ oradaydı, aylarca da kalmıştı.

Yaz tatili, uzadıkça uzayan sıkıntı dönemi demekti, günleri doldurmak için yapılan ufak tefek faaliyetler:
radyodan adım adım Fransa Bisiklet Turu'nu izleyip kazananın fotoğrafını özel bir deftere yapıştırmak
yoldan geçen arabaların plaka numaralarından hangi ile ait olduğunu bulmaya çalışmak
yerel gazeteden göremeyeceği filmlerin, okuyamayacağı kitapların konularını okumak
peçetelere nakış işlemek
limon dilimleri ya da *Eau Précieuse* kullanmayı bırakıp siyah noktaları sıkmak
şampuan ya da *Larousse*'un Küçük Klasikler dizisinden bir kitap almak için, oğlanların langırt oynadığı kafenin önünden bakışlarını eğip geçerek şehre inmek

İstikbal tahayyül edemeyeceği kadar uçsuz bucaksız ve eninde sonunda öyle ya da böyle gelecek, işte o kadar.

Teneffüs sırasında, bahçedeki ilkokul kızlarını *solmadan toplayalım gülleri* diye şarkı söyleyip oynarken gördüğünde, kendi çocukluğu çok uzun zaman önceymiş gibi geliyor.

‘50’lerin ortalarında, aile yemeklerinde, ergenlik çağına gelen çocuklar söze karışmadan sohbeti dinlemek üzere sofrada kalır, komik bulmadıkları şakalara, fiziksel gelişimleri hakkındaki takdir edici yorumlara, yüzlerini kızartma maksadıyla yapılan açık saçık imalara nazikçe gülümser, şarap, likör ve yemeğin sonunda sigara içmelerine izin verilmesi yetişkinlerin dünyasına adım atmaya başladıklarının işareti olsa da kendilerinde sohbete tamamen katılma hakkı göremez, dersleriyle ilgili dikkatli sorulara cevap vermekle yetinirlerdi. Genelde hâkim olan katı toplumsal yargıların yumuşadığı, herkesin daha cana yakın hale geldiği, önceki sene ölümüne birbirine kızıp küsenlerin barışıp mayonez çanağını birbirine uzattığı bayram sofrası rehavetine biz de sızardık. Sıkılmasına sıkılırdık da ertesi gün matematik dersinde olmayı tercih edecek kadar da değil.

Afiyetle yenen her yemek hakkında yorumlar yapılır, hangisinin nasıl hazırlanması gerektiğine dair tavsiyeler verilir, aynı yemeklerin daha önce yendiği anlar yâd edilir, ardından misafirler *Sputnik*, uçan dairelerin gerçek olup olmadığı, Rusların mı Amerikalıların mı daha önce Ay’a gideceği, Abbé Pierre’in acil yerleşim projeleri ve hayat pahalılığı muhabbetine koyulurdu. Konu döner dolaşır yine savaşa gelirdi. Göç’ü, bombardımanları, savaş sonrasının karne günlerini, *zazou*’ları[30] ve kıyafetlerini, golf pantolonlarını hatırlayıp hatırlayıp birbirlerine anlatırlardı. Doğumumuzun ve hayattaki ilk yıllarımızın romanıydı tarifi zor bir nostaljiyle dinlediklerimiz. Kimselerle paylaşmadığımız şiir defterimize dizelerini kaydettiğimiz “Rappelle-toi Barbara”yı coşkuyla ezbere söylerken de aynı hisse kapılıyorduk. Ama seslerin tonunda gitgide bir uzaklaşma hissediyorduk. İki savaşı da görmüş, çocukların doğup büyümesine, yerle bir olmuş şehirlerin yeni baştan inşasına, ilerlemeye ve taksitle satılan mobilyalara tanık olmuş büyükannelerin, büyükbabaların hayattan ayrılmasıyla, onlarla birlikte bir şeyler de gitmişti. İşgal günlerinin mahrumiyeti, tarlada, çiftlikte çalışarak geçen çocukluklar, kapanmış bir geçmişe karışıyordu. İnsanlar daha iyi bir hayat sürdüklerine öyle inanıyorlardı ki.

Çinhindi şimdiden sohbet konusu bile olmaktan çıkmıştı, çok uzak, çok egzotikti –coğrafya kitabındaki ifadeyle, “bambu çubuğun iki ucuna asılı iki pirinç çuvalı”– ve kaybedilmişti. Elinde bir mesleği olmayanların, gönüllü askerlerin, gözü karaların çarpıştığı Diên Biên

Phu'nun düşmesi de pek dert edilmiyordu artık. İnsanların bugününde asla yer almamış bir çatışmaydı. Hiç kimsenin tam olarak nasıl başladığını bilemediği Cezayir'deki çalkantılarla da iç karartıcı bir hava estirmeye niyetleri yoktu. Lise müfredatında Cezayir'i de okuyan bizler de dahil, herkes üç vilayetiyle birlikte Cezayir'in Fransız olduğunda hemfikirdi; tıpkı sahip olduğumuz toprakların harita üzerinde kıtanın yarısını kapladığı Afrika'nın büyük bölümü gibi. İsyanın bastırılması, "fellahların yuvaları"nın temizlenmesi gerekiyordu, sokak sokak gezerek omuzuna astığı halıları satan *efendi-Arap-dostum*'un esmer çehresinde herkes insan boğazlayanların kalleş gölgesini görür olmuştu, halbuki nazik bir adama da benziyordu... Öteden beri Arapların ve dillerinin alay konusu edilmesine, *habana la moukère mets ton nez dans la cafetière tu verras si c'est chaud*[31], şimdi bir de ne kadar vahşi oldukları eklenmişti. Dolayısıyla görevdeki askerlerin ve terhis olmuşların orduya geri çağrılarak, düzeni sağlamak üzere Cezayir'e gönderilmesi gayet doğaldı. Öte yandan, yerel gazetede "pusuda hayatını kaybetti" resim altıyla fotoğrafı yayımlanan, evlilik çağına gelmiş yirmi yaşındaki evladını kaybetmenin bir anne baba için ne kadar üzücü olduğu konusunda da herkes birleşiyordu. Bir cenaze oraya, bir cenaze buraya, bireysel trajedilerdi bunlar. Ortada ne düşman ne savaşçı ne de muharebe vardı. Savaşta olduğumuz hissi yoktu kimsede. Bir sonraki savaş, Budapeşte'de olduğu gibi, özgür dünyayı yok etmek üzere Rus tanklarıyla Doğu'dan gelecekti ama bu sefer 1940'taki gibi yollara dökülmenin bir manası yoktu, çünkü atom bombası hiç kimseye şans tanımıyordu. Zaten Süveyş Kanalı nedeniyle ortalık kızışmıştı.

Arada bir tesadüfen, Buchenwald'da yakınlarını kaybetmiş birinden söz açılmadığı takdirde, kimse toplama kamplarını ağzına almıyordu, öyle zamanlarda da kederli bir suskunluk çöküyordu. Bu da kişisel alana dair bir bahtsızlık halini almıştı.

Savaşı izleyen aylardaki yemek sonlarının vazgeçilmezi vatansever şarkılar yok olmuştu. Yetişkinler "Parlez-moi d'amour", gençler "Mexico", çocuklar "Ma grand-mère était cowboy" şarkılarını söylüyordu. Bizler, eskiden olduğu gibi "Étoile des neiges"i söylemeye

artık utanır olmuştuk. İlla bir şarkı söyleyelim diye ısrar edildiğinde, hiçbirinin sözlerini baştan sona bilmediğimizi bahane ederdik, yemek sonrası çöken o huzurlu atmosferde Brassens ve Brel'in münasebetsiz kaçacağını, önceki sofralarda, peçetenin kenarıyla silinen gözyaşlarıyla takdis edilmiş şarkıların tercih edildiğini bilirdik. İşgal zamanı öğrendikleri *fuck you* dışında tek kelime İngilizce bilmeyenlerin anlayamayacağı müzik zevklerimizi ifşa etmektense hiç mi hiç hazzetmezdik. Platters'ın, Bill Haley'in varlığından bihaberdiler.

Ertesi gün, derste sınıfın sessizliğinde, içimizi kaplayan boşluk hissiyle, önceki günün –ne kadar inkâr etsek, dışında kaldığımıza ve sıkıldığımıza inansak da– bir bayram günü olduğunu bilirdik.

Okula devam etme şansına sahip bir avuç genç, derslerin sonsuz yavaş zamanında sürüklenirken düzenli aralıklarla çalan zil sesiyle, her sömestr teslim edilen hep aynı kompozisyonlar, sonu gelmez C*inna* ve *Iphigenia* yorumları, *Pro Milone*[32] çevirisiyle hiçbir şey olmuyor hissine kapılıyorduk. Yazarların hayatla ilgili görüşlerini deftere not ediyor, ışıltılı cümlelerde kendimizi bulmanın mutluluğunu keşfediyorduk, *var olmak susamadan kendini içmektir*. Bulantı ve saçmalık duygusu çöküyordu üzerimize. Ergenliğin yapış yapış bedeni, varoluşçuluğun "fazladan" varlığıyla tanışıyordu. *Ve Tanrı Kadını Yarattı*'daki Brigitte Bardot fotoğraflarını yapıştırdığımız sayfaları bir klasöre yerleştiriyor, sıranın ahşabına James Dean'in baş harflerini kazıyorduk. Prévert'in şiirlerini, Brassens'in radyoda çalınması yasak olan *Je suis un voyou* ve *La Première Fille* şarkılarının sözlerini defterlere yazıyorduk. Sagan'dan *Günaydın Hüzün* ve Freud'dan C*insellik Teorisi Üzerine Üç Deneme*'yi okuyorduk. Arzuların ve yasakların alanı genişledikçe genişliyordu. Günahsız bir dünya ihtimalinin kapısı aralanıyordu. Yetişkinler modern yazarlar yüzünden *ahlaktan çıkmakla* ve hiçbir şeye *saygı duymamakla* suçluyordu bizi.

An itibarıyla en güçlü arzu, bir pikap ve hiç değilse iki-üç plak

sahibi olmaktı, bıkmadan usanmadan, içimiz dışımıza çıkana kadar kendi kendimize ya da başkalarıyla, gençlik grupları arasında en havalı sayılan, kaban giyen, *au revoir* yerine *ciao* diyen, anne babalarından "bizim moruklar" diye bahseden hali vakti yerinde liseli kız grubuyla beraber tadını çıkardığımız pahalı nesnelerdi bunlar.

Caz, Negro spirituals ve rock'n'roll için yanıp tutuşuyorduk. İngilizce söylenen her şarkı gizemli bir güzellik halesiyle çevriliydi. *Dream*, *love*, *heart*, gündelik kullanımdan azade, öte dünya duygusu veren katışıksız sözcüklerdi. Odalarımızın mahremiyetinde, aynı plağı defalarca çalarak tek kişilik bir orjiye dalıyorduk, kafayı iyi yapan, bedeni darmadağın eden, önümüzde bambaşka bir şiddet ve aşk dünyası açan bir uyuşturucu madde gibiydi müzik, gidecek yaşa gelmeyi dört gözle beklediğimiz o çılgın sürpriz partilerin yerini tutuyordu. Elvis Presley, Bill Haley, Armstrong, Platters modernliğin ve geleceğin ete kemiğe bürünmüş haliydi, asıl önemlisi bizim için, biz gençler için, yalnızca bizim için söylüyorlardı, anne babalarımızın köhnemiş zevkleri, Lehár'ın *Das Land des Lächelns* opereti, André Claveau, Line Renaud ve köylü hödüklerin cehaleti devrini tamamlıyordu. Kendimizi aydınlanmışlar cemiyetinin parçası hissediyorduk. Öte yandan "Les Amants d'un jour"la Piaf tüylerimizi ürpertiyordu.

Bir kez daha tatilin sessizliğiyle baş başa kalmıştık, taşranın tek tük, her biri ayrı ayrı işitilen sesleri, alışverişe giden bir kadının adımları, patinaj yapan bir araba, bir kaynak atölyesinden gelen çekiç sesleri. Ufak tefek hedeflerle, ödevleri sıraya koymak, dolabımızı derleyip toplamak gibi sündürüp durduğumuz işlerle, çabucak bitmemesi için büyük çaba harcadığımız romanlar okuyarak zamanı öldürüyorduk. Ayna karşısında kendimizi inceliyor, saçımızın atkuyruğu olacak kadar uzaması için sabırsızlanıyorduk. Belki biri çıkar gelir diye kız arkadaşlarımızın yolunu gözlüyorduk. Sofrada ağzımızdan lafı kerpetenle alıyorlardı, tabağımızda yemek bırakıyor, azarlanıyorduk, "Sen de savaşta açlık çekseydin, her şeyi böyle elinin tersiyle itmezdin." Bizi heyecanlandıran arzuların karşısında, haddini bilmenin bilgeliği vardı, "Ne çok şey istiyorsun hayattan."

Pazar günleri kilise ya da sinema sonrası ayrı ayrı gruplar halinde dolaşıp dururken, kızlarla oğlanlar yolları kesiştikçe göz göze gelmeye, birbirlerine yanaşmaya başlıyordu. Oğlanlar öğretmenlerini taklit ediyor, sözcük oyunları yapıyor, kelimelerin ikinci anlamlarıyla imalarda bulunuyor, birbirlerine "nonoş" diyerek sataşıyor, herkesin sözünü kesiyor, "hayat hikâyeni anlatma oğlum bize şimdi, süzgeç gibi delik deşik zaten", "püre makinesi ne dermiş? Ez ve geç", "Sende çok gaz birikmiş, eve git de kendine bir yumurta yap..." Ne dediklerini anlamayalım diye alçak sesle konuşuyor, biz işitmeyip "efendim" deyince de, "Mastürbasyon sağır ediyormuş," diye bağırıp çağırarak bizimle dalga geçiyorlardı. Birinin kızarmış dişetini görecek olsalar, elleriyle gözlerini kapatır gibi yapıp, "Savaş sırasında yeterince iğrençlik gördük," diye bağrışıyorlardı. Ağızlarına geleni söylemeyi kendilerine hak görüyorlardı, söz ve mizah onların tekelindeydi. Açık saçık hikâyelerle içlerini döküp rahatlıyor, *De profundis morpionibus*'ü[33] dillerinden düşürmüyorlardı. Kızlar onlara daima ağırbaşlı bir gülümsemeyle karşılık veriyordu. Pek eğlenceli bulmasalar da, nihayetinde, oğlanların etraflarında dönüp durarak onlar için sergilediği bir gösteriydi bu ve onları gururlandırıyordu. Oğlanlar sayesinde kelime ve deyim dağarcıklarını zenginleştiriyorlardı, *zıbarma vakti*, *paçoz* gibi kelimeler kullanmak onları diğer kızların gözünde daha modern gösteriyordu. Ama hepimizin kafasını kurcalayan aynı şeydi, bir oğlanla baş başa kaldığımızda birbirimize ne söyleyebileceğimizi düşündükçe içimiz daralıyordu. Bu ilk buluşmaya kadar, kız grubunun kafa kafaya verip birbirine destek olması gerekiyordu.

Geçmiş ile şimdiyi ayıran mesafe kendini belki de, yüzlerin üzerinden kayıp elbisenin kıvrımlarını belirginleştirerek, hangi saatte çekilmiş olursa olsun, siyah beyaz fotoğrafın alacakaranlık aydınlığında yerdeki gölgelerin arasına yayılan ışıkta gösterir.

Bu fotoğrafta, koyu renk, düz saçları omuz hizasında, gözleri güneşten kamaşmış, dolgun yüzlü, uzun boylu kız yan dönmüş,

bacaklarını ince gösteren diz altı, dar kalem eteğinin vücudunun kıvrımlarını belirginleştirecek şekilde sardığı kalçasını hafiften dışarı çıkarmış. Sağ elmacıkkemiğini yalayan ışık, içindeki beyaz gömleğin bebe yakasının görüldüğü kazağın altından bombe yapan göğsünü vurguluyor. Kollardan biri görünmüyor, diğeri aşağı doğru sarkmış, kalın elin ve bilekteki saatin üzerinde, kazağın kolu yukarı sıvanmış. Okul bahçesindeki fotoğrafla bunun arasındaki fark çarpıcı. Elmacıkkemikleri ve biraz daha dolgunlaşmış memeler dışında, iki yıl önceki gözlüklü kızı hatırlatan hiçbir şey yok. Köydeki ya da şehrin kenar mahallelerindekilere benzer, kapısı üstünkörü onarılmış alçak bir barakanın önünde, sokağa açılan bir avluda vermiş pozu. Fonda, gökyüzünün önünde, toprak tepeciğin üzerine dikilmiş üç ağacın gövdesi yükseliyor. Fotoğrafın arka yüzünde yazan: *1957*, *Yvetot*.

Gülümsediği o anda, muhtemelen kendinden başka bir şey yok aklında, bu fotoğraftaki kıza, olmakta olduğunu hissettiği yeni kıza gözünü dikmiş gülümsüyor:
odasındaki adacığında Sidney Bechet, Édith Piaf ve *Guilde Internationale Du Disque*'ten[34] gelen 33'lük caz plağını dinleyen kız
akıl defterine nasıl yaşanması gerektiğine dair cümleleri not eden kız –
bu sözleri söyleyenlerin, okuduğu kitapların yazarları olması onlardaki hakikat payını da artırıyor, *gerçek mutluluk hissettiğimiz anda farkına vardığımızdır*[35]

Sosyal konumunu artık biliyor, sınıf arkadaşlarına göre aşağıda: Evlerinde ne buzdolabı ne banyo var, tuvalet avluda ve hâlâ Paris'e gitmiş değil. Kızların bunu fark etmemesini ya da "benim inim", "çok tırstım" gibi kelimelerle konuştuğu, "matrak" ve "rahat" olduğu için kendisini bağışlamalarını umuyor.

Aklı fikri bir "tarz sahibi" olmakta. Gözlerini küçücük gösterdiği ve ona "inek" görüntüsü verdiği için miyop gözlüklerini dert ediyor, takmadığındaysa sokakta kimseyi seçemiyor.

Kendisini, bedenini, halini tavrını en uzak gelecekte –bakalorya sonrasında– kadın dergilerindeki örnekler üzerinden tahayyül ediyor, uzun saçları omuzlarının üzerinde dalgalanıyor, vücudu incecik ve *Cadı* filmindeki Marina Vlady'ye benziyor. Öğretmen olmuş, bir

yerde, belki bir köyde öğretmenlik yapıyor, özgür ve bağımsız, işe kendi arabasıyla gidip geliyor, özgürlüğün alametifarikası bir 2CV ya da 4CV.[36] Bu görüntünün üzerine bir erkeğin gölgesi yayılıyor, henüz tanımadığı, Mouloudji'nin "Un jour tu verras" şarkısındaki ya da *İhtiras Kadını*'nın sonunda Michèle Morgan'la Gérard Philipe'in birbirlerine koştukları sahnedeki gibi bir gün karşısına çıkacak olan yabancı erkek. "Kendisini onun için saklaması" gerektiğinden emin, tek başına kendisine hazzı tattırmış olmayı büyük aşka karşı işlediği bir suç gibi hissediyor. Ogino yöntemine[37] göre gebe kalma tehlikesi olmayan günleri bir deftere kaydetmiş olsa da, o baştan aşağı duygu. Cinsellik ve aşk, tamamen ayrı şeyler.

Hayatı, bakaloryanın ötesinde, pusun içinde yitip gidene dek tırmanacağı bir merdiven.

On altı yaşında, harekete geçmek için de var olmak için de elzem olan hafızanın yoksulluğuyla, çocukluğunu renkli bir sessiz film gibi görüyor, tankların ve yıkıntıların, yitirilen yaşlıların, anneler günü için yazılan ve süslenen güzel sözlerin, *Bécassine* albümlerinin, komünyon inzivasının, topu duvara fırlatıp yakalamaca oyununun görüntüleri belirir belirmez birbirinin içine geçiyor. Bir-iki sene öncesini ise hatırlamak dahi gelmiyor içinden, sakarlık ve utançtan başka bir şey yok, müzikhol dansçısı kılığına girmesi, saçlarına perma yaptırması, soket çoraplar.

'57 yılından bir tek bunları hatırlayacağını o zaman bilemezdi tabii:
Fécamp'daki plaj gazinosu, bir pazar öğleden sonrası, boş pistte ağır bir blues eşliğinde sımsıkı sarılmış dans eden çiftin büyüsüne kapılmış, gözlerini alamıyor. Kadın sarışın, uzun boylu, üzerinde beyaz, pileli elbise. Israrla ve zorla oraya sürüklediği annesiyle babası, paralarının yiyip içtiklerini ödemeye yetip yetmeyeceğinin derdinde
okulun bahçesindeki buz gibi tuvaletler, bir şubat günü bağırsakları bozulduğu için matematik dersinin ortasında tuvalete gitmek zorunda kalışı ve parktaki Roquentin[38] geliyor aklına, *gökyüzü bomboş ve Tanrı cevap vermiyor* diye geçiriyor içinden, buz gibi soğuktan diken diken olmuş bacakları, ağrıyla burulan karnıyla orada, bu terk edilmişlik

hissine ne ad vereceğini bilemiyor. Panayır günleri, fotoğrafta durduğu o avluda, hoparlörlerden yükselen müzik ve duyurularla iç içe geçen anlaşılmaz uğultuların ağaçların gerisinden kulağına geldiği anda üzerine çöken his için de bir ad bulamıyor. Sanki önceki bir şeyden ayrı düşmüş, şenliğin dışında kalmış gibi.

Hiç şüphesiz ruh halinden, duygularından ve zihnindeki imgelerden –onları doğuran ideolojinin izlerini taşımadan– geçip kırılarak ona ulaşıyor dünyaya dair haberler de. Ve şunları görüyor:

Avrupa demir bir perdeyle ikiye bölünmüş, batıda güneş ve renkler, doğuda soğuk, kar ve günün birinde, Budapeşte'ye girdikleri gibi, Fransa sınırını geçip Paris'e yerleşecek Sovyet tankları, Imre Nagy ve Kadar isimlerini zihninden atamıyor, heceleye heceleye tekrarlayıp durduğu bu isimler diline dolanıyor

Güneş ve kanla kavrulan Cezayir, kısa boylu adamların entarilerini savurarak sağa sola koşuştuğu toprakları pusularla delik deşik, bu görüntü orta son tarih kitabında anlatılan, 1830 Cezayir'in fethi konusuna eşlik eden *Smalah'ın Abd-el-Kader'den Alınışı* tablosundan zihnine kazınmış

Cezayir'in Aurès Dağları'nda ölen askerler, Rimbaud' nun "Dormeur du val" şiirini hatırlatıyor, *ışığın yağmur gibi yağdığı* kumun üzerinde yatıyorlar, *sağ yanlarında iki kırmızı delik*

Bunlar isyancıların bastırılmasına verilen onayı yansıtan tasvirler muhtemelen, ama yerel gazetede çıkan bir fotoğraf, Bab el-Oued'de bir lisenin çıkışında hararetli hararetli konuşan şık giyimli genç Fransızların görüntüsü, üzerinde çok sarsıcı bir etki yaratıyor, yirmi yaşında askerlerin hayatlarını verdiği davanın meşruiyeti sanki biraz zayıflıyor gibi.

Tutmaya başladığı günlüğünde bütün bu konulardan hiç bahis yok, cafcaflı kelimelerle, romantik, duygusal bir dille beklediği aşkı ve can sıkıntısını anlatıyor. Corneille'in *Polyeucte*'ü hakkında ödev yazması gerekse de Françoise Sagan'ın "baştan aşağı ahlaksız ama hakikatlere parmak basan" romanlarını tercih ettiğini yazmış.

İnsanların, sahip oldukları nesneler sayesinde hayatlarının

iyileştiğine ve güzelleştiğine inancı gitgide artıyordu. İmkânları el verdiğince, kömürlü kuzineyi gazlı fırınla, muşamba örtülü ahşap masayı formikayla, 4CV'yi Renault Dauphine'le değiştiriyor, tıraş bıçağının, demir ütünün yerini elektriklileri, metal aletlerin yerini de plastikler alıyordu. En özenilen ve en pahalı nesne özgürlükle ve mekâna, bir anlamda dünyaya tam hâkimiyetle eşanlamlı otomobildi. Araba kullanmayı öğrenmek ve ehliyet almak, diploma sınavını başarmak kadar eş dost tezahüratıyla karşılanıyordu.

Mektupla resim, İngilizce, sekreterlik ya da Jiu Jitsu kurslarına yazılıyorlardı. "Artık eskisi gibi değil, bu zamanda daha çok şey bileceksin," diyorlardı. Arabalarının plakalarına yapıştırdıkları F çıkartmalarıyla, dil bilmeden yurtdışına tatile gitmeye çekinmiyorlardı artık. Pazar günleri, plajlar hiçbir şeye aldırmadan güneşlenen bikinili vücutlarla dolup taşıyordu. Denize girmeden çakılların üzerinde oturanlara ya da eteğini kaldırarak suya ayaklarını sokanlara gittikçe daha az rastlanıyordu. Çekingenlere ya da topluluğun neşesine ayak uydurmayanlara *kompleksli* deniyordu. "Eğlence toplumu" müjdeleniyordu.

Öte yandan siyasete kızgınlıkları da artıyordu, iki ayda bir değişen başbakanlar, gençlerin habire pusularda ölmeye gönderilmesi onları öfkelendiriyordu. Cezayir'de barış istiyorlardı ama ikinci bir Diên Biên Puh'a da tahammülleri yoktu. Poujade'a[39] oy veriyorlar, "Ne olacak bu ülkenin hali?" diye sorup duruyorlardı. Cezayir'deki 13 Mayıs Darbesi felaket bir ruh haline sürükledi hepsini, içsavaşa karşı ne olur ne olmaz diye çuvalla şeker, litrelerce yağ stoklamaya başladılar. Her şeyi, hem Cezayir'i hem de Fransa'yı kurtaracak kişi olarak bir tek General de Gaulle'e güveniyorlardı. 1940'ın kurtarıcısı âlicenaplık gösterip ülkenin dizginlerini ele almak üzere geri dönmeyi kabul edince, cüssesini her daim şakalarına konu ettikleri adamın insanüstülüğünün gözle görünür kanıtı olan iri gölgesi tarafından himaye ediliyormuşçasına rahatlamışlardı.

Bizler, yani zihinlerindeki de Gaule görüntüsü yıkıntı halindeki şehrin duvarlarına asılı afişlerdeki asker şapkalı, savaş öncesine ait ince bıyıklı, zayıf bir yüzden ibaret olanlar, 18 Haziran çağrısını

dinlememiş olanlar, bu besili noter ifadesinin, sarkmış yanaklarla fırça kaşların ve ihtiyarlıktan titreyen sesin karşısında şaşkınlığa, hayal kırıklığına uğramıştık. Colombey'den çıkıp geri gelen bu şahsiyet, çocukluğumuzdan bugüne ne kadar zaman geçtiğini de garip bir biçimde ortaya koymuştu. Ayrıca hiddetlenmiştik de ona, sinüs kosinüs çalışırken, Lagarde ve Michard'ı[40] hatmederken kapıldığımız bir devrimin başlangıcında olduğumuz hissine bu kadar kısa sürede nokta koyduğu için.

"İki bakaloryasını da almak" –biri lise üçün, diğeri ertesi yılın sonunda– tartışmasız entelektüel üstünlük nişanesi ve müstakbel toplumsal başarının teminatıydı. Pek çok kişi için, bundan sonra gireceğimiz sınavların ve müsabakaların hiçbiri bakalorya kadar önem taşımıyordu ama, "Daha da ileri gitmek güzel tabii," diye düşünüyorlardı.

Kwai Köprüsü filminin müziği eşliğinde hayatımızın en güzel yazına girmiş hissediyorduk. Bakaloryayı almak tek hamlede bir toplumsal varoluş kazandırıyordu, yetişkinler cemaatinin bize duyduğu güvene layık olduğumuzu göstermiştik. Anne babalar bu muhteşem haberi duyurmak için akrabaları, eşi dostu kapı kapı dolaşıyordu. "Ben de kaldırım mühendisliği diploması aldım!" esprisi yapan biri mutlaka çıkıyordu. Farkına varmadan, temmuz önceki yazlara benzemeye başlamıştı, dön dolaş aynı şeyler, kitap oku, plak dinle, birkaç dize şiir yazmaya giriş, yarım bırak... Coşku hali sönüyordu. Başarının kıymetini teslim etmek için, başaramasaydık önümüzde nasıl bir yaz olurdu diye düşünmemiz gerekiyordu. Bakaloryanın en esaslı ödülü *Marianne de ma jeunesse*'teki gibi bir aşk hikâyesi yaşamak olurdu. O büyük aşkı beklerken, her buluşmada biraz daha gözümüzden düşen ve kısa süre sonra terk etmek zorunda kaldığımız oğlanlarla gizli gizli çıkıyorduk, hayatımızda ilk defa sevişeceğimiz oğlan diğer kızların domates suratlı dediği çocuk olamazdı.

O yaz ya da bir başkasında, içinde bulunduğumuz coğrafya nihayet genişliyordu. En zenginler aileleriyle İngiltere'ye ya da Côte d'Azur'e

gidiyordu. Diğerleri, tatil kamplarında rehber öğretmenlik yaparak biraz hava değiştirmiş, Fransa'yı keşfetmiş, bir sonraki yılın kitap masraflarını çıkarmış oluyordu. Omuzlarında yiyecek ve ilkyardım çantası, *orda bir köy var uzakta* diye şarkı söyleyerek, bir düzine yaygaracı oğlan ve dizlerinin dibinden ayrılmayan küçük kızla yolları arşınlıyorlardı. İlk maaşlarını almış ve sosyal sigorta numarası sahibi olmuşlardı. "Dinamik eğitim yöntemleri"yle neşe içinde hayata geçirilen cumhuriyetçi ve laik idealin yedek kuvvetleri olarak üstlendikleri sorumluluktan gurur duyuyorlardı. Lavaboların önünde külotlarıyla kuyruğa girmiş "minik aslanlar"ın ellerini yüzlerini yıkamasını ya da sütlaç servisinin coşkulu tezahüratla karşılandığı, her kafadan bir ses çıkan gürültülü yemek masalarını denetlerken doğru, ahenkli ve iyi bir düzenin inşasına katkıda bulundukları inancındaydılar. Neticede meşakkatli ve aynı zamanda övünç kaynağı bir tatil olduğu kesindi. O yazı hiçbir zaman unutmayacaklarına emindiler. Nihayet anne babamızdan uzakta, elimizde Gauloise, üzerimizde blucin, ilk defa kızlarla erkeklerin bir arada olmasının baş döndürücülüğüyle, parti müziğinin dışarı taştığı bodrumun merdivenlerini ikişer-üçer inerken, *Hon Dansade En Sommar*[41][4] filmini hatırlatır şekilde, bu tatilin sonunda ölecekmişiz gibi mutlak ve kırılgan bir gençlik hissi kaplıyordu içimizi. Bu karmakarışık his yüzünden, bir slow dansın ardından, kamp yatağında ya da kumsalda, daha önce olsa olsa fotoğraflarda gördüğümüz bir erkek cinsel organı ve son anda aklımıza gelen Ogino takvimini hatırlayarak bacaklarımızı açmayı reddettiğimiz için ağzımızda spermle buluyorduk kendimizi. Gün doğuyordu, bomboş, anlamsız. Duyar duymaz unutmak istediğimiz *aletimi ağzına al*, *em beni* sözlerinin yerine bir aşk şarkısının, *dündü bu sabah dündü ne kadar eskidi şimdiden*[42] sözlerini koyma, "ilk" kurgusunu duygusal boyutta kurma, hüsranla sonuçlanmış bekâretin bozulması anısını melankoliyle sarmalama ihtiyacı duyuyorduk. Bu da olmuyorsa, eklerler ve karamelli bonbonlar alıp kederimizi krema ve şekerde boğuyor ya da anoreksiyayla temizleniyorduk. Ama kesin olan bir şey vardı, vücudumuza sarılmış çıplak bir vücutla yan yana yatmadan önce dünyanın nasıl olduğunu hatırlamak bir daha mümkün olmayacaktı.

Utanç tehdidi kızların yakasını bırakmıyordu. Giyim ve makyaj tarzları hep bir şekilde *fazla* bulunuyordu: fazla kısa, fazla uzun, fazla açık, fazla dar, fazla göz alıcı... Ayakkabılarının topuk yüksekliği, kimlerle görüştükleri, nereye gittikleri, eve kaçta döndükleri, aydan aya apış araları, her şeyleri toplumun tamamının didikleme konusuydu. Toplum, aile ocağından uzaklaşmak zorunda kalanlaraysa erkeklere ayrılan yurtların dışında, *Kız Konukevleri* sunuyordu, onları erkeklerden ve kötü yola düşmekten korumak için. Hiçbir şey, ne zekâ ne eğitim ne güzellik, hiçbir şey bir kızın cinsel itibarı, yani evlilik piyasasındaki değeri kadar önem taşımıyordu, bunun da bekçisi, bayrağı kendi annelerinden devralan annelerdi: "Evlenmeden önce biriyle yatarsan, kimse seni istemez," denir; bu sözle kastedilen piyasanın erkek tarafının ıskartası, yani sakat, hastalıklı ya da daha da kötüsü boşanmış bir adam hariç "hiç kimse"ydi. Evlenmeden çocuk doğurmak, bir kadın için hiçbir değerinin kalmaması, suçunun meyvesiyle onu kabul etme fedakârlığını gösterecek bir adamın karşısına çıkması dışında bütün umudunu yitirmesi demekti.

Evleninceye kadar, aşk hikâyeleri milletin meraklı bakışları ve yorumları altında yaşanırdı.

Yine de günden güne daha ileri giderek flört ediliyor, tıbbi kitaplar dışında hiçbir yerde dile getirilmeyen oral seks, *cunnilingus*, bazen de anal birleşme deneyimleri yaşanıyordu. Oğlanlar prezervatife burun kıvırıyor, babalarının başvurduğu dışarı boşalma yöntemine yanaşmıyordu. Almanya'da satıldığı söylenen doğum kontrol hapının hayalini kuruyorduk. Cumartesi günleri, beyaz duvaklı kızlar evlenmek için sıraya giriyor, altı ay sonra sözde erken doğumla gürbüz bebekler dünyaya getiriyordu. Bir yanda Bardot özgürlüğü ve oğlanların bakireliğin sağlığa zararlı olduğuyla ilgili alayları, diğer yanda ailenin ve kilisenin buyrukları arasında sıkışıp kalarak seçim yapamıyorduk. Evlenmeden birlikte yaşamak ya da kürtaj yasağının daha ne kadar sürebileceğinin sorusu dahi kimsenin aklından geçmiyordu. Kamusal alandaki değişim emareleri bireysel yaşamlarda hemen hissedilmiyor ama muhtemelen binlerce kişi aynı anda bıkkınlık ve bezginlikle, "Her şey ilanihaye böyle devam edecek demek

ki," diye içinden geçiriyordu.

Kabartma kapaklı bir albüme yerleştirilmiş siyah beyaz grup fotoğrafı, bir avluda, küçük kare pencerelerine bakılırsa manastır, okul ya da hastane olabilecek bir binanın önünde, kestane ağacının yaprakları altında yirmi altı kız üç sıra halinde dizilmiş. Hepsinin üzerinde açık renk önlük var, hemşirelere benziyorlar.

Fotoğrafın arka yüzüne, elyazısıyla not düşülmüş: *Jeanne-d'Arc Lisesi – Rouen – Felsefe sınıfı, 1958-1959*. Öğrencilerin isimleri kaydedilmemiş, sınıf başkanı fotoğrafları dağıttığında anlaşılan herkesi hatırlayacaklarından emindiler. Muhtemelen kızların hiçbirinin kendisini kırk yıl sonra, yaşını başını almış bir kadın olarak o zamanlar çok tanıdık olan fotoğraftaki bu yüzlere bakarken, üç sıra parlak ve sabit bakışlı hayaletten başka bir şey göremezken tahayyül etmesi pek mümkün değildi.

Ön sıradaki kızlar demir sandalyelerde oturuyor, ellerini dizlerinin üzerinde kavuşturmuşlar, bacakları dümdüz, birbirine sıkıca bitiştirilmiş ya da sandalyenin altına doğru kıvrılmış, içlerinden sadece biri bacak bacak üstüne atmış. İkinci ve üçüncü sıradakiler ayakta, kalça hizasına kadar görünüyorlar, en arkadakiler bir yükseltinin üzerinde duruyor. Elleri cebe sokmak o zamanlar iyi terbiye almamış olmanın işareti, sadece altısının eli cebinde, liseye gidenlerin çoğunun burjuvaziden geldiğinin göstergesi. Ne görüyorlar, fotoğrafçı, duvar? Diğer öğrenciler? Hafızadan silinmiş.

O ikinci sırada, soldan üçüncü. Bu kızda iki yıl önceki fotoğrafta kışkırtıcı poz veren ergeni görmek biraz zor, yine gözlüklü, saçları fiyonklu bir kurdeleyle arkaya toplanmış, boynuna doğru bir tutam sarkıyor. Kıvırcık perçem ciddi görüntüsünü yumuşatmıyor. Bütün varlığının, bu yaz kısmen bekâretini bozan oğlan tarafından ele geçirildiğinin hiçbir işareti yok yüzünde, olanların tanığı kan lekeli külotu bir dolabın içinde, kitapların arasında saklıyor. O günün ardından yaptıklarının ve hareketlerinin izi de yok: Onu tekrar görme

umuduyla sokaklarda yürüyüp durması, kız yurduna dönüp ağlaması, yazması gereken ödevin başında konuyu bile anlamadan saatler geçirmesi, ailesinin yanına gittiği cumartesi günleri aralıksız "Only You"yu çalıp durması, çörek, bisküvi, çikolata tıkınması.

Felsefenin diline girebilmek için sıyrılmak zorunda kaldığı yaşayan varoluşun ağırlığının hiçbir emaresi yok. Bu gayeyle, kati mecburiyetle ve sadece işin özüne odaklanarak, yemek yeme arzusunu zapt etmek, bedenini, gelmeyen âdet kanını kafaya takmayı bastırmak zorunda. Gerçeğin gerçek olmaktan çıkması, ele gelmeyen, soyut, zihinsel bir şey haline gelmesi için gerçek üzerine düşünmek. Birkaç hafta sonra yemek yemeyi kesecek, gidip yağ yakıcı Néo-Antigrès hapları satın alacak, saf bilinçten ibaret olacak. Ders çıkışı, iki yanında panayırın barakalarının dizildiği Marne Bulvarı'ndan yukarı yürürken kulağına gelen müziğin uğultusu zihnine musallat olup musibet gibi peşini bırakmayacak.

Fotoğraftaki yirmi altı kızın hepsi birbiriyle ahbaplık etmiyor. Her biri içlerinden on-on ikisiyle konuşuyor, diğerlerine yokmuş gibi davranıyor. Okul dışında rastlaştıklarında durup konuşacaklar mı, yollarına devam mı edecekler, birbirlerine gülümseyip geçecekler mi, yoksa görmezden mi gelecekler, nasıl davranmaları gerektiğini sezgisel olarak biliyorlar. Yine de felsefe dersinden jimnastik saatine, yoklamada "burada" diye cevap veren her ses, her birinin giyim kuşamı ve fiziksel özellikleri bilinçlerine öylesine işlemiş ki sınıftaki her kız, diğer yirmi beşinin kişiliğinden bir parça taşıyor kendinde. Yirmi altı kızın duygu ve yargılarının toplamını taşıyan görüşler sınıfta her daim dolaşımda. Nasıl görüldüğü hakkında diğerlerinden fazla söyleyecek bir sözü yok, aslında en büyük arzusu görülmemek, daha ziyade sınıfın yok sayılanlarından, özel bir parıltısı olmayan ve öne çıkmayan iyi öğrencilerden olmak. Ailesinin bir kafe-bakkal işlettiğini söylemek hoşuna gitmiyor. Aklının sürekli yemekte olmasından, âdetlerinin kesilmesinden, *hypokhâgne*'ın[43] ne demek olduğunu bilmemekten, hakiki süet değil de nubuk ceket giymekten utanıyor. Kendini yapayalnız hissediyor. Rosamond Lehmann'ın *Poussière*'ini[44] ve Günümüzün Şairleri serisinden eline geçeni okuyor, Supervielle, Milosz, Apollinaire, *Biliyor muyum aşkım*, *Beni hâlâ sevdiğini*.[45]

İnsanın kendisini tanımasına katkıda bulunabilecek en önemli sorulardan biri, her yaşta, varoluşunun her yılında, geçmişini nasıl tasavvur ettiğini kavramanın mümkün olup olmadığı ise ikinci sırada duran bu kıza hangi hafızayı yakıştırabiliriz? Belki de önceki yazdan başka bir şey yok hafızasında, hiçbir görüntünün olmadığı bir hafıza, eksikliği duyulan bir bedenin, bir erkek bedeninin kendi bedenine katılmasından ibaret. Geleceğe dair içinde iki hedef birden barındırıyor: 1- Zayıf ve sarışın olmak, 2- Özgür, serbest ve dünyaya faydalı olmak. Kendisini Mylène Demongeot ve Simone de Beauvoir olarak hayal ediyor.

Askere alınan gençler her ne kadar hâlâ Cezayir'e gönderilmeye devam ediyorsa da, devir umut ve kararlılık, yeryüzünde, denizde ve gökyüzünde büyük projeler, büyük sözler, büyük yaslar, Gérard Philipe ve Camus devriydi. Peş peşe *France* transatlantiği, Caravelle jetleri ve Concorde ortaya çıkacak, zorunlu eğitim yaşı on altıya indirilecek, Kültür Evleri açılacak, Ortak Pazar kurulacak ve bugün yarın Cezayir'e barış gelecekti. Yeni frank, *scoubidou* bileklikler, aromalı yoğurt, kutu süt ve transistörlü radyo vardı artık. İlk defa isteyen istediği yerde, kumsalda başucunda, yolda yürürken müzik dinleyebilecekti. Yalnız kalmadan tek başına olabilmeye, dünyanın bütün çeşitliliğinin ve seslerinin elinin altında olmasına imkân veren transistör görülmemiş bir sevinç yaratmıştı.

Ve her geçen gün gençlerin sayısı artıyordu. Okullarda öğretmen açığı vardı, on sekiz yaşını doldurmak ve bakaloryayı almak, bir hazırlık kursundan geçip *Rémi et Colette*'le[46] okuma yazma öğretmek üzere tayin edilmeye yetiyordu. Bizi eğlemek için sunmadıkları şey kalmamıştı, hulahop, *Salut les copains*,[47] *Âge tendre et tête de bois*[48]. Ama hiçbir şeye hakkımız yoktu, ne oy kullanabiliyor ne sevişebiliyor ne de görüşlerimizi söyleyebiliyorduk. Söz hakkına sahip olabilmek için önce egemen toplumsal modele uyum sağladığımızı kanıtlamamız, öğretmenliğe, posta teşkilatına ya da demiryollarına, Michelin'e, Gilette'e "girmemiz", sosyal sigorta sahibi olmamız ve

"hayatımızı kazanmamız" gerekiyordu. İstikbal aradan çıkarmanız gereken bir dizi tecrübeden ibaretti, yirmi dört ay askerlik, iş, evlilik, çocuk. Bizden beklenen, geleneği aktarmayı doğallıkla kabullenmemizdi. Bu baştan sona belirlenmiş gelecek karşısında, insan ister istemez olabildiğince uzun süre genç kalma arzusu duyuyordu. Söylem de kurumlar da arzularımızın çok gerisindeydi fakat toplumun söylenebiliriyle bizim söylenemezimiz arasındaki uçurum bize normal ve çaresiz geliyordu, aksi düşünebileceğimiz bir şey dahi değildi, *Serseri Âşıklar*'ı seyrederken hepimiz kendi köşemizde, içimizin derinlerinde hissedebilirdik bunu ancak.

Cezayir meselesi, OAS'ın[49] Paris'te pencere pervazlarına koyduğu bombalar, Petit-Clamart saldırısı[50], bir sabah adı sanı bilinmeyen birtakım generallerin barışın ve "kendi kaderini tayin hakkı"nın önünü kesmek için darbe yaptıklarını ilan ettiklerini duymak insanları fena halde bezdirmişti. Bağımsızlık fikrine ve FLN'nin[51] meşruiyetine alışmaya başlamış, hareketin liderleri Ben Bella ve Ferhat Abbas'ın isimleri gündelik hayatlarına girmişti. Bir adalet ilkesinin tesis edilmesi, vaktiyle düşünülemez olan sömürgeciliğin bırakılması, mutluluk ve huzura ermek için duydukları arzuyla çakışıyordu. Öte yandan "Araplar"dan hâlâ korkuyorlar, en iyi ihtimalle onlara kayıtsızlıkla yaklaşıyorlardı. Akdeniz'in öte yakasında Fransızları öldürenlerin kardeşleriyle sokakta burun buruna gelmeyi asla içlerine sindiremiyor, onlardan uzak duruyor, görmezden geliyorlardı. Göçmen işçilerse sokakta Fransızlarla karşı karşıya geldiğinde, onların gözünde düşmanın suretine sahip olduklarını –onlardan çok daha hızlı ve net bir biçimde– biliyorlardı. Gecekondularda yaşamaları, fare deliği gibi bir atölyede ya da bantta çalışmaları, ekimdeki protestolarının yasaklanması, sonra olağanüstü bir şiddetle bastırılması, hatta belki (o zaman duymuş olsaydık) yüzlercesinin Seine'e atılması olağan görülebiliyordu. (Daha sonra, 17 Ekim 1961'de neler yaşandığını öğrendiğimizde, olayların gerçekleştiği sırada ne *bildiğimize* dair hiçbir şey söyleyebilecek durumda değildik, yakında fakültede derslerin başlayacağından, tatlı bir bahar havası olduğundan başka bir şey gelmiyordu hatırımıza. *Bilmemiş* olmaktan, devlet ve gazeteler bunun

için her şeyi yapmış olsa da rahatsızlık duymuştuk, bilgisizliğin ve suskunluğun hiçbir zaman telafisi yokmuşçasına. Ne yaparsak yapalım, de Gaulle'cü polisin ekimde Cezayirlilere nefretle saldırması ile ertesi şubatta OAS karşıtı militanlara saldırması arasında benzerlik kurmuyorduk. Charonne metrosunda parmaklıkların arasına sıkışıp ezilerek ölen dokuz kişiyle, Seine Nehri'ndeki sayısız ölü arasında asla bağ kurulmayacaktı.)

Hiç kimse Évian Anlaşması'nın zafer mi bozgun mu olduğunu sormadı; rahatlama ve unutuşun başlangıcıydı bu. Sonrasını, Cezayir'deki *harki*'ler ve *pied-noir*'ların[52], Fransa'daki Cezayirlilerin ne olacağını kimse dert etmiyordu. Önümüzdeki yaz İspanya'ya gitmeye niyetleniyorduk, daha önce gidenlerin söylediğine göre çok ucuzmuş.

İnsanlar şiddeti ve dünyanın ikiye bölünmesini kanıksamıştı: Doğu/Batı, mujik Kruşçev/genç lider Kennedy, Peppone/Don Camillo, JEC/UEC[53], *Humanité/Aurore*[54], Franco/Tito, Katolikler/Komünistler. Dışarıdaki Soğuk Savaş sayesinde içeride kendilerini rahat hissediyorlardı. Sendika söylevlerinin âdet yerini bulsun kabilinden hararetı dışında, hallerinden şikâyet etmiyorlardı, devletin himayesinde olmaya, her akşam Jean Nocher'nin[55] radyodan ahkâm kesmesine, grevlerin sonunun gelmemesine razı olmuşlardı. Ekim referandumunda evet oyu kullanmalarının sebebi, cumhurbaşkanını halk oylamasıyla seçebilmekten ziyade, de Gaulle'ü ilelebet, hiç değilse ömrünün sonuna kadar cumhurbaşkanlığı koltuğunda tutmak için duydukları gizli arzuydu.

Bize gelince, transistörlü radyomuzu dinleyerek ikinci bakalorya sınavına hazırlanıyorduk. Sinemada *Cléo Beşten Yediye*'yi, *Geçen Yıl Marienbad'da*'yı seyrediyor, Bergman, Buñuel filmlerine, İtalyan sinemasına ilgi duyuyorduk. Léo Ferré'yi, Barbara, Jean Ferrat, Leny Escudero ve Claude Nougaro'yu seviyorduk. *Hara-Kiri*[56] okuyorduk. *Hitler? Connais pas!*[57] diyen *yéyé*[58] gençliği ve bizden bile genç idolleriyle aramızda en ufak bir benzerlik görmüyorduk: saçlarını iki yanda örgü yapan, okul çocuklarının tekerlemeleri gibi şarkılar söyleyen kızlar ve kükreyip sahnede yerlerde yuvarlanan bir oğlan.

Asla bizi yakalayamayacaklar diye düşünüyorduk, bizse onların gözünde yaşlıydık. Galiba biz de de Gaulle rejiminde ölüp gidecektik.

Ama yetişkin değildik. Cinsel hayatımız hâlâ başımıza "bir kaza" gelmesi korkusunun gölgesinde, yarım yamalak ve gizli saklıydı. Evlilik öncesi hiç kimsenin cinsel hayatı olmadığı farz ediliyordu. Oğlanlar müstehcen imalarla derin erotik malumatlarını sergilediklerini sanıyordu, tek bildikleri kızlar –tedbir icabı– vücutlarının neresine izin verirse oraya boşalmaktı. Kimse bekâretinden tam emin değildi. Cinsellik, erkek sineğin bile adım atmasına izin verilmeyen yurt odalarında kızların saatlerce üzerinde çene yorduğu, tam çözülmemiş bir konuydu. Kitaplardan bilgi edinmeye çalışıyor, Kinsey Raporu'nu[59] okuyarak haz duymanın meşru olduğuna ikna oluyorlardı. Annelerinin seks hakkındaki mahcubiyetini devralmışlardı. Erkekler için ayrı, kadınlar için ayrı kelimeler vardı. Kızlar ne "boşalmak", ne "kamış", hiçbir şey diyemiyordu, organların adını söylemek onları irkiltiyordu, olsa olsa tuhaf, titrek bir sesle "vajina", "penis" kelimeleri çıkıyordu ağızlarından. En gözü karaları yasadışı faaliyet gösteren bir Aile Planlaması danışmanına gizlice gitme cesaretinde bulunarak, içlerine sokmakta zorlandıkları bir kauçuk diyafram yazdırıyordu.

Amfide yanlarında oturan oğlanların da onların vücutlarından çekiniyor olabilecekleri akıllarına gelmiyordu. Kızların en masum sorularına bile tek heceli kelimelerle karşılık vermelerinin nedeni onları küçümsemeleri değil, kasıklarının azizliğine uğrama endişesiydi, sonuçta akşam otuzbir çekmeyi tercih ediyorlardı.

Çamlıkta ya da Costa Brava kumsalında, korkması gereken zamanı kaçırınca, günlerdir bir damla lekelenmeyen beyaz külotun başında zaman durmuştu. Mutlaka "aldırmak" gerekiyordu, öyle (zenginler için İsviçre'de) ya da böyle (adını sanını bilmediğimiz, herhangi bir uzmanlığı olmayan bir kadının mutfağında, tencerede kaynatılan bir sondayla). Simone de Beauvoir okumuş olmak, bir rahime sahip olmanın bedbahtlığını teyit etmekten başka bir şeye yaramamıştı. Kızlar hâlâ hastaymış gibi ateşlerini ölçüyor, riskli dönemleri hesaplıyordu, dört haftanın üçü. İki farklı zamanda yaşıyorlardı: biri, yapılacak sunumların, tatillerin, herkesin zamanı; diğeri, sağı solu belli olmayan, tehditkâr, her an kesilme ihtimali olan kanlarının ölümcül zamanı.

Amfilerde kravatlı hocalar yazarların eserlerini ve hayat hikâyelerini anlatıyor, hayatta olan şahıslardan bahsederken "Mösyö" André Malraux, "Madam" Yourcenar diyerek onlara saygılarını belirtiyor, fakat her nedense, sadece hayatta olmayan yazarları okutuyorlardı. Kötü not alma ve iğnelenme korkusuyla derslerde Freud'un adını anmaya cesaret edemiyor, bütün tehlikeyi göze alıp güçbela George Poulet'nin *Temps humain*'ine, Bachelard'a şöyle bir değiniyorduk. Sunumların başında "bütün etiketleri reddetmek" gerektiğini söyleyip Flaubert'in *Duygusal Eğitim*'inin "ilk modern roman" olduğunu öne sürerek ne kadar bağımsız bir zihne sahip olduğumuzu ilan ettiğimize inanıyorduk. Yakın arkadaşlar birbirine, başına ithaf cümleleri yazdıkları kitaplar hediye ediyordu. Kafka, Dostoyevski, Virginia Woolf, Lawrence Durrell zamanıydı. Butor, Robbe-Grillet, Sollers, Sarraute'la birlikte "yeni roman"ı keşfetmiştik, sevmek de istiyorduk ama hayatımızı kurtaracak eli orada bulamıyorduk.

Kelimeler ve cümlelerle varoluşu, hem kendi varoluşumuzu hem de yurttaki hademe kadınların, marketteki çırağın varoluşunu özetleyen ve aynı zamanda onlardan farklı olarak, "sorular sorduğumuz" için bizi diğerlerinden ayıran metinleri tercih ediyorduk. Dünyayı ve kendini açıklamanın ilkelerini içinde barındıran, bize benimseyeceğimiz bir ahlak sunacak kelimelere ihtiyacımız vardı: "yabancılaşma" ve onun etrafında dönen kavramlar, "kötü niyet" ve "yanlış bilinç", "içkinlik" ve "aşkınlık" gibi. Her şeyi "sahicilik" terazisinde tartıyorduk. Boşananları ve komünistleri aynı yüzkarası kefesine koyan anne babalarımızla ipleri koparmaktan çekinmesek Parti'ye girecektik. Bir kafede, hayhuyun ve sigara dumanın içinde, bir anda bütün dekor anlamını yitiriveriyor, kendimizi dünyaya yabancı hissediyorduk, geçmişsiz ve geleceksiz, "faydasız bir tutku".

Mart ayında günler uzamaya, kışlık giysiler de fazla gelmeye başlarken –gelen sadece yaz değil, hayatın kendisidir, plansız programsız– fakülte yolunda içimizden tekrarlayıp duruyorduk: *Çığrından çıkmış bir zaman bu*[60]*, bir aptalın anlattığı bir masal bu: kuru gürültüler, deli saçmalarıyla dolu.*[61]Arkadaşlar arasında, nasıl intihar etmeyi tercih ederdik sohbetleri yapıyorduk; Sierra de Guadalajara'da, bir uyku tulumunun içinde uyku haplarıyla mesela.

1960'ların ortalarında, ailenin üniversitelisinin –çamaşırlarını yıkatmak için– ziyarete gelişini vesile ederek anne babaların akrabaları, eşi dostu davet ettiği pazar öğlen yemeklerinde, yeni bir süpermarketin açılışı, belediyenin yüzme havuzu inşaatı, Renault 4L'ler ve Citroën Ami 6'lar konuşuluyordu sofrada. Evinde televizyon olanlar bakanların ve kadın spikerlerin tipleri, kılık kıyafetleri hakkında yorumlarda bulunuyor, ekranda gördükleri ünlüleri kapı komşularından bahseder gibi anlatıyorlardı. Raymond Oliver'in[62] nasıl biberli *steak flambé* yaptığını, Igor Barrère'in[63] sağlık programını, "36 Chandelles"i[64] seyretmiş olmak onlara tepeden bakıp atıp tutma hakkı veriyordu adeta. Televizyonları olmadığı için Zitrone'dan[65], Anne-Marie Peysson'dan[66], Jean-Christophe Averty'nin[67] kıyma makinesinden geçirdiği bebeklerden bihaber diğerlerinin buz gibi bakışları, ilgisiz tavırları karşısında herkesi ilgilendiren ortak konulara dönülürdü: tavşanı pişirmeden önce en iyi terbiye etme yöntemi, memuriyetin avantajları, hangi kasabın daha nazik olduğu... 2000 yılını kafalarında canlandırmaya çalışırlardı, hâlâ hayatta olup olmama ihtimallerini, o zaman kaç yaşına basacaklarını hesaplarlardı. Yüzyılın sonunda hayatın nasıl olacağını tahayyül ederek eğlenirlerdi, yemek yerine bir hap yutulacak, her işi robotlar görecek, Ay'da evler inşa edilecekti. Kırk yıl sonra hayatın nasıl olacağını kimse çok umursamadığından kısa kesiyorlardı, aman hayatta olalım da yeter.

Virginia Woolf'un *Dalgalar*'ını ya da Stoetzel'in *La Psychologie Social*'ini okumaya ayırabileceğimiz saatleri mecburen –öğrenciliğimize hayranlıkla ilgi gösteren misafirlere ve cep harçlığımızı veren, çamaşırlarımızı yıkayıp ütüleyen anne babalarımıza– feda ettiğimiz hissiyle, candan ama beceriksizce sohbete katılıyorduk. Tabağı ekmekle sıyırma hareketi, fincandaki şekerin karıştırılışı, birinden söz ederken hürmetle "mevki sahibi" denmesi istemsiz olarak gözümüze batıyor, birden kendi aile ortamımızı dışarıdan görüyor ve onu artık bize ait olmayan kapalı bir dünya olarak algılıyorduk. Bizim zihnimizi meşgul eden düşünceler burada konuşulan hastalıklara, Ay'ın büyüdüğü günlerde ekilmesi gereken sebzelere, fabrikadaki işten çıkarmalara, her şeye yabancıydı. Kendimiz hakkında, derslerimiz hakkında konuşmaya yanaşmamamız bundandı, onlarla ihtilafa düşmemeye özen gösteriyorduk. İleride iyi bir işimiz olup

olmayacağından, öğretmenlik yapıp yapmayacağımızdan emin olmadığımızı söylemek bütün inançlarının yıkılmasına yol açacak, onlara hakaret gibi gelecek, gayretimizden ve becerimizden şüpheye düşmelerine neden olacaktı.

İşgal günleri ve bombardıman anıları misafirleri artık coşturmuyordu. Dünün heyecan uyandıran duyguları yok olmuştu. Yemeğin sonunda yine biri, "Oh işte bir kere daha karnımızı doyurduk, lanet Almanlar avuçlarını yalasın," diyecek olsa da, bu artık sıradan bir ağız alışkanlığından ibaretti.

Savaş sonrasının uzun pazarları, *Fleur de Paris* ve *Ah! Le petit vin blanc* bizim için de geçmişe, lafını bile duymak istemediğimiz çocukluk yıllarına ait gibiydi, amcalardan dayılardan biri, "Sana bisiklete binmeyi öğrettiğim günü hatırlıyor musun bakalım?" deyip o günlerin anılarını canlandırmaya kalktığında ona ihtiyar gözüyle bakıyorduk. Dünyaya gözümüzü açtığımız andan beri işittiğimiz ama bize artık kendiliğindenlikle gelmeyen seslerin, sözcüklerin ve deyişlerin uğultusunda, önceki pazar günlerinin iç içe geçen bulanık görüntülerinde yüzüyor gibi hissediyorduk kendimizi, koşturup oynamaktan nefes nefese, tatlı için sofraya döndüğümüzde dinlediğimiz, bugün kimsenin tekrarlamayı aklından geçirmediği o muhabbetlerin öncesinde anlatılan hikâyelerin zamanına doğru derinlere dalıyorduk.

Bu siyah beyaz fotoğrafın ön planında üç kız ve bir oğlan yüzüstü uzanmış, vücutlarının sadece üst kısmı görünüyor, bacakları geriye doğru aşağı sarkmış. Arkalarında iki oğlan var, biri gökyüzünün önünde siluet halinde, ayakta, öne eğilmiş, diğeri dizlerinin üzerinde, kızlardan birine doğru uzattığı koluyla ona sataşıyor gibi. Geride puslara gömülü bir vadi. Fotoğrafın arkasında: *Üniversite kampüsü. Mont-Saint-Aignan. Haziran '63. Brigitte, Alain, Annie, Gérald, Annie, Ferrid.*

Ortadaki o: Saçları George Sand gibi iki yana ayrılmış, alnında bir bant, geniş omuzları çıplak, en "kadın" görünümlü. Yumruk halindeki

elleri, uzanmış gövdesinin altından tuhaf bir biçimde dışarı çıkmış. Gözlüksüz. Fotoğraf sınavlardan sonra, sonuçların beklendiği dönemde çekilmiş. Uykusuz geceler dönemi, barlarda ve şehirdeki arkadaşların odalarında uzun sohbetler, ardından fonda çalan "Javanaise", tedbirsizlik ânının sınırlarından dönen çıplak koklaşmalar. Dünyadan kopmuşluğun suçluluk duygusuyla kalktığı öğleden sonra uykuları; uyandığında Fransa Bisiklet Turu'nun ve Jacques Anquetil'in saatler önce geçildiğini öğrendiği gün olduğu gibi. Partiye gitmiş ve sıkılmıştı. Fotoğrafta iki yanında duran kızlar burjuva sınıfından. Kendisini onlardan hissetmiyor, daha güçlü ve daha yalnız. Onlarla fazla sık görüşerek, beraber partilere giderek kendini küçük düşürdüğü hissine kapılıyor. Çocukluğunun işçi sınıfı dünyasıyla, anne babasının küçük dükkânıyla ortak bir noktası kalmadığını düşünmüyor artık. Öteki tarafa geçti ama neyin öteki tarafına, söyleyebilecek durumda değil, geride bıraktığı hayatı birbiriyle bağlantısız görüntülerden oluşuyor. Kendisini hiçbir yere ait hissetmiyor, bilginin ve yazının dünyası hariç.

Zamanın bu ânında, kızın soyut bilgisinin ve okumalarının bir dökümünü yapmak mümkün değil, bitirdiği modern edebiyat bölümü lisansı, olsa olsa vasat bir düzeyin göstergesiydi. Büyük bir açlıkla varoluşçuluk ve gerçeküstücülük külliyatını, Dostoyevski, Kafka ve bütün Flaubert'leri yalayıp yutmuştu, aynı zamanda buraya ve bugünün dünyasına dair en doğru bakışı sadece yeni eserler verebilir düşüncesiyle, yenilikleri de deli gibi takip ediyordu, Le Clézio, Yeni Roman.

Yoksulluktan kurtuluş yolu olmanın ötesinde, üniversite eğitimini onda acıma duygusu uyandıran, önü tıkanan, durağanlığa mahkûm edilen kadınlık durumuna karşı mücadele için de ayrıcalıklı bir araç olarak görüyordu. Kendisini kaptırıp bir erkekte kaybolmanın ne demek olduğunu biliyordu (bkz. beş yıl önceki lise fotoğrafı) ve bundan utanç duyuyordu. Evlenmeye de çocuk doğurmaya da hiç niyeti yoktu, annelikle entelektüel dünyanın birbiriyle bağdaşmadığını düşünüyordu. Her halükârda, kötü bir anne olacağına emindi zaten. Onun ideali André Breton'un bir şiirindeki özgür beraberlikti.

Zaman zaman, o âna kadar öğrendiği onca şeyin yükü altında bunaltı hissediyor. Bedeni genç, zihni yaşlı. Günlüğüne, "her yola gelen fikirlerle, teorilerle tıka basa dolduğunu", "ilk saflığa dönme"

arzusuyla "yeni bir dil arayışında" olduğunu, bilinmeyen bir dilde yazmanın hayalini kurduğunu yazmış. Onun için kelimeler "bir masa örtüsünün kenarındaki küçük nakışlar." Başka cümleler bu bezginliği yalanlıyor: "Ben bir istek ve bir arzuyum." Hangi arzu ve istekler olduğunu söylememiş.

Geleceği uzun, kırmızı bir merdiven gibi görüyor, *Lectures pour tous* dergisinden kesip yurt odasının duvarına yapıştırdığı Soutine tablosundaki kırmızı merdiven.

Çocukluğunun bazı görüntülerine dalıp gidiyor bazen, okula başladığı ilk gün, yıkıntılar arasında bir panayır, Sotteville-sur-Mer'de yaz tatili... Ve yirmi yıl sonraki halinin, bugünkü komünizm, intihar ve doğum kontrolü hakkındaki tartışmalarını, sohbetlerini nasıl hatırlayacağını tahayyül etmeye çalışıyor. Yirmi yıl sonraki kadın bir fikir, bir hayalet. Asla o yaşa erişemeyecek.

Fotoğraftaki haline, bu güzel ve sağlıklı kıza bakan birinin aklına, en büyük korkusunun delirmek olduğu gelmez herhalde, bir tek yazmanın –ve belki bir erkeğin– onu delirmekten koruyabileceğini düşünüyor, en azından o an için. Bir roman yazmaya başlıyor, kendisinin içinden çıkıp bağımsızlaşmış, adeta dublörü olan bir "ben"in içinde geçmişin ve şimdinin görüntülerinin, rüyaların ve gelecek tahayyülünün birbirini izlediği bir roman.

Hiçbir "kişiliği" olmadığına inanıyor.

Hayatı ile Tarih arasında en ufak bir bağ yok gibi, oysa bir mart ayının soğuk ve gri havasının –madencilerin grevi–, hafta sonuna denk gelen bir Paskalya yortusunun ağır rutubetinin –Papa XXIII. Ioannes'in ölümü– üzerinde bıraktığı hissin, bir arkadaşının "iki güne kalmaz dünya savaşı çıkar" cümlesinin –Küba krizi–, UNEF' in düzenlediği bir baloda geçirdiği gece ile Salan ve Challe'ın generaller darbesinin[68] kesişmesinin zihnine kazıdığı izler mevcut. Hadiselerin ve küçümsediği sansasyon haberlerinin zamanı da *onun* zamanı değil, hepsi bir bütün olarak kendisinin imgeleri içinde. Birkaç ay sonra Kennedy'nin Dallas'ta öldürülmesi, onu önceki yaz Marilyn Monroe'nun ölümü kadar etkilemeyecek; belki de âdeti sekiz hafta geciktiği için.

Gittikçe daha hızlı ve daha çok yeni şeyin hayatımıza girmesi, geçmişi geriye atıyordu. İnsanlar bütün bu nesnelerin bir işe yarayıp yaramadığını, onlara ihtiyaç duyup duymadıklarını sorgulamıyor, sadece sahip olmayı arzuluyor ve hepsini derhal almaya yetecek kadar para kazanamamanın sıkıntısını çekiyorlardı. Çek yazmaya alışıyor, Sofinco tüketici kredisiyle, "ödeme kolaylıkları"yla tanışıyorlardı. Yeniliklerle araları iyiydi, elektrik süpürgesi ve saç kurutma makinesi kullanmaktan bir gurur payı çıkarıyorlardı. Merak kuşkuya ağır basıyordu. Çiğ ve alevde pişmiş yiyecekler, biberli biftek, *steak tartare*, baharatlar ve ketçap, pane balık, patates kroket, dondurulmuş bezelye ve palmiye kalbi, tıraş losyonu, Obao banyo köpüğü, köpekler için Canigou mamaları, hepsi yeni keşiflerdi. Geleneksel Coop ve Familistère mağazaları, yerlerini müşterilerin satın almadan önce mallara dokunabilmenin keyfini çıkardığı süpermarketlere bırakıyordu. Kendimizi özgür hissediyorduk. Kimse kimseye bir şey sormuyordu. Galeries Barbès mağazaları, müşterilerini her akşam ücretsiz köy usulü açık büfeyle karşılıyordu. Orta sınıf, genç çiftler Hellem kahve makinesi, Dior Eau Sauvage, FM radyo, hi-fi müzik seti, jaluzi gölgelik ve çuval bezi duvar kaplama, tik salon takımı, Dunlopillo yatak, ismini o güne kadar sadece romanlarda gördükleri mobilyalar ve çalışma masalarıyla seçkinlik satın alıyordu. Antikacıları dolaşıyor, füme somon, avokadolu karides ya da bir *fondue bourguignonne*'la misafir ağırlıyorlar, *Playboy*, *Lui*, *Barbarella*, *Nouvel Observateur*, Teilhard de Chardin ve *Planète* okuyor, "Rezidans"lardaki –sırf bu sözcük bile lüks duygusu vermeye yetiyordu– "grand standing"li, "dressing room"lu daire ilanları karşısında hayallere dalıyor, korkularını gizleyerek ilk defa uçağa biniyor ve aşağıda yeşil, kahverengi kareleri görünce heyecanlanıyor, bir yıldır başvurdukları telefon hâlâ bağlanmadığı için sinirleniyorlardı. Kimileri de evde telefon olmasında herhangi bir fayda görmüyor, postaneye gitmeye devam ediyordu, gişe memuru görüşmek istedikleri numarayı bağlayıp onları kabine yolluyordu.

İnsanlar bıkmak usanmak bilmiyordu, her şeyden istifade etmek istiyorlardı.

Kısa sürede popülerleşen *Réflexions pour 1985*[69] kitapçığına bakılırsa, istikbal parlaktı, külfetli ve pis işleri robotlar yapacak, her birey kültür ve bilgiye ulaşacaktı. Biraz uzakta, Güney Afrika'da

gerçekleştirilen ilk kalp nakli ameliyatı, nasılını bilemesek de ölümün ortadan kalkması yolunda bir ilk adım gibi görülüyordu.

Şeylerin bolluğu, fikirlerin kıtlığını ve inançların aşınmasını gizliyordu.

Genç öğretmenler kendi lise yıllarından kalma Lagarde ve Michard kitaplarını kullanarak ders anlatıyor, not konusunda eli bol davranıyor, her sömestr bir kompozisyon ödevi veriyor ve bütün bültenlerinde, "İktidar geri adım atıyor!" diye müjdeleyen sendikalara üye oluyorlardı. Rivette'in *Rahibe*'si yasaklanmıştı, erotik kitaplar Terrain Vague'dan postayla alınıyordu. Sartre ve Beauvoir televizyona çıkmayı reddediyordu (ama kimsenin umurunda değildi). Aşınmış dillerin ve değerlerin içinde oyalanıyorduk. İlerleyen yıllarda, *Bonne nuit les petits*' deki[70] şişko ayıcığın azarlayan sesi ne zaman aklımıza gelse, bizi her akşam yatağa gönderenin de Gaulle olduğu hissine kapılacaktık.

Toplum dört bir yandan yer değiştiriyordu, köylüler dağlardan vadilere iniyor, üniversite öğrencileri şehir merkezlerinden tepelerdeki kampüslere sürülüyor, Nanterre'de gecekondularda yaşayan göçmenlerle aynı çamuru paylaşıyordu. Cezayir'den ülkeye dönenler ve tuvaleti dışarıda yer alan alçak evlerini terk edip şehre gelen vasıfsız işçilerle aileleri, F'yle başlayıp bir sayıyla biten bloklar halinde bölünmüş, büyük toplu konutlarda buluşuyordu. Aslında insanların istediği bir arada yaşamak değil, temiz, aydınlık dört duvar, merkezî ısıtma ve bir banyoydu sadece.

Bir gün kaldırılacağını aklımızdan bile geçirmediğimiz yasakların en katısı olan doğum kontrol hapı bir yasayla serbest bırakılmıştı. Biz doktordan istemeye çekiniyorduk, doktor da önermiyordu, özellikle de evli olmayanlara. İstemek de tavsiye etmek de ayıp geliyordu. Hapla birlikte hayatın tamamen altüst olacağını hissediyorduk, adeta ürkütüyordu bedenimizle o kadar özgür olmak. Erkekler kadar özgür.

Dünya gençliği sesini şiddetle duyuruyordu. Vietnam Savaşı isyan duygularını, Mao'nun Yüz Çiçek'i ise hayallerini besliyordu. Beatles'ta

sesini bulan katışıksız bir neşe uyanışı vardı, seslerini işittiğiniz anda mutlu olmak istiyordunuz. Antoine, Nino Ferrer ve Dutronc şarkılarından delidolu bir enerji yayılıyordu. Durmuş oturmuş yetişkinler bunları duymazdan görmezden geliyor, RTL'de Tirlipot, Europe I'de Maurice Briaud ve Saint-Granier'le sağduyu dakikası programlarını izliyor, kadın spikerlerin güzelliklerini kıyaslıyor, Piaf'ın yerini Mireille Mathieu mü yoksa Georgette Lemaire mi alacak diye tartışıyorlardı. Cezayir meselesi yeni bitmiş, savaşlardan yorgun düşmüşlerdi, İsrail tanklarının Nasır'ın askerlerini ezip geçmesini kaygıyla seyrediyor, çözüldüğünü sandıkları bir sorunun hortlaması, kurbanların muzaffere dönüşmesi karşısında kafaları karışıyordu.

Bütün yazlar birbirine benzemeye ve insanın kendinden başka derdinin olmayışı gittikçe ağır gelmeye başladığı, "kendini gerçekleştirme" mecburiyeti hep aynı kafelerdeki sohbetler ve yalnız başına bir yere varmadığı, genç olma duygusu giderek kasvetli ve ucu görünmeyen belirsiz bir zaman halini aldığı ve "çift" olmanın bekârlığa göre toplumsal üstünlüklerinin farkına varıldığı için eskisinden daha fazla bir kararlılıkla âşık oluyor, Ogino takvimindeki bir anlık dikkatsizliğin de katkısıyla kendimizi evlenmiş ve kısa süre sonra da anne ya da baba olmuş buluyorduk. Bir yumurta ile spermin buluşması bireylerin hikâyelerini hızlandırıyordu. Geçici anketörlük, gözetmenlik gibi işlerde çalışarak, özel ders vererek üniversiteyi bitiriyorduk. "Toplumsal hizmet" göreviyle Cezayir'e ya da Orta Afrika'ya gitmek bir macera olarak cezbedici geliyor, yerleşik düzene geçmeden önce son bir erteleme şansı gibi görünüyordu.

Genç çiftler düzenli bir işe başlar başlamaz banka hesabı açtırıyor, donduruculu buzdolabı, elektrikli ve gazlı fırın vb. ihtiyaçlarını karşılamak için Cofremca kredisine başvuruyordu. Evlilik sayesinde, daha önce ne gereklilik olduğunu ne fiyatını bildikleri fakat şimdi elzem hale gelen eksikler karşısında ne kadar yoksul kaldıklarını şaşkınlıkla fark ediyorlardı. Akşamdan sabaha yetişkin olmuştuk, annelerimiz babalarımız nihayet terslenmekten çekinmeden hayatla ilgili pratik bilgilerini bize aktarabileceklerdi, tasarruf yapmanın

kuralları, çocuk bakımı, parke temizlemenin incelikleri... O güne kadarkinden farklı bir soyadla ve "madam" diye hitap edilmek gurur okşayıcı, tuhaf bir şeydi. Daimî bir geçim derdine, günde iki kez karın doyurma döngüsüne girmiştik. Daha önce aşina olmadığımız yerlere gidip duruyorduk hiç aksatmadan, Casino süpermarket, Prisu ve Nouvelles Galeries'nin yiyecek reyonları. Kaygısızlık arzusu, eskisi gibi yaşama, arkadaşlarla arada bir gece dışarı çıkma, sinemaya gitme hayalleri, bebeğin gelişiyle birlikte sönüyordu. Karanlık salonda Agnès Varda'nın *Mutluluk*'unu seyrederken aklımız bir yandan ondaydı, karyolasında tek başına, ne kadar da küçücük. Eve döner dönmez telaşla yanına gidip minik yumruklarını sıkmış mışıl mışıl uyuduğunu görünce derin bir nefes alıyorduk. Dolayısıyla televizyon satın alınır, böylece sosyal entegrasyon işlemi de tamamlanır. Pazar öğleden sonraları *Gökyüzü Savaşçıları* ve *Tatlı Cadı* seyredilir. Zaman, mesai, kreş, banyo, çizgi film saati, cumartesi alışverişi arasında bölüştürülüp düzene sokuluyor, mekânsa giderek daralıyordu. Düzenin mutluluğunu keşfediyorduk. Kişisel projelerin –resim, müzik yapmak, yazmak– gitgide uzaklaştığını görmenin getirdiği melankoli, aile projesine katkıda bulunmanın tatminiyle telafi ediliyordu.

Bizi bile hayrete düşüren bir hızla, hepimiz çok sıkı dokunmuş ve yerleşik minik hücreler oluşturuyor, genç çiftler ve yeni anne babalar kendi aramızda görüşüp birbirimizi davet ediyor; bekârları aylık faturalardan, Cici Mama konservelerinden, Dr. Spock'tan bihaber, olgunlaşmamış bir tür olarak görüyor, özgürce gezip tozmalarına belli belirsiz içerliyorduk.

Yaşadıklarımızı dünya olaylarıyla, politik söylemlerle bağlantılı olarak değerlendirmek aklımıza gelmiyordu. De Gaulle'e karşı oy kullanmanın zevkiyle yetiniyorduk, Cezayir'in Fransız olduğu yıllardan adı hayal meyal aklımızda kalan atak aday François Mitterrand'dan yana yapmıştık tercihimizi. Kişisel varoluşun günlük akışında Tarih pek bir anlam taşımıyordu. Gününe göre, kâh mutlu kâh mutsuzduk işte.

Gerçeklik olduğu söylenen iş ve aile yaşamına gömüldükçe gitgide artan bir gerçekdışılık duygusuna kapılıyorduk.

Güneşli öğleden sonraları, parklardaki banklarda genç kadınlar gözlerini kum havuzunda oynayan çocuklardan ayırmadan bezler ve bebek beslenmesi hakkında görüşlerini paylaşıyorlardı. Ergenlik günlerinde, okuldan eve kız kıza dönerken yolu uzatıp daldığımız sonu gelmez gevezelikler ve sırdaşlıklar çok geride kalmıştı. Hepi topu üç yıl önceki *eski* hayatlar inanılmaz geliyor, o günlerden yeterince yararlanmamış olmanın burukluğu hissediliyordu. Şimdi hepsi Endişe'nin dünyasına girmişti, beslenme, çamaşır, çocuk hastalıkları. Annelerine asla benzemeyeceklerini düşünürken bayrağı onlardan devralıyorlardı, sadece biraz daha vurdumduymazlıkla, *İkinci Cinsiyet*'i okumanın ve *Moulinex kadınları özgürleştirir*'in teşvik ettiği serbestlik ve rahatlıkla, öte yandan, annelerinden farklı olarak, yine de neden olduğunu bilmeden yapmaya mecbur tutulduklarını hissettikleri şeylere bir değer atfetmeyi reddediyorlardı.

Genç evlilere özgü tedirginlik ve şevkle, evimizi ne kadar iyi ve akranlarımızdan daha zevkli döşediğimizi göstermek üzere kayınvalide ve kayınpederi davet ettiğimiz öğle yemeklerinde, jaluzi güneşlikleri beğendirmenin, kanepenin kadifesini okşatmanın, müzik setinin hoparlörlerinin gücünü onaylatmanın ardından, evlilik hediyesi olarak getirilmiş yemek takımları –birkaç bardak eksiktir– çıkarılıp nihayet herkes masadaki yerini aldıktan ve tarifini *Elle*'den bulduğumuz *fondue bourguignonne*'un nasıl yenmesi gerektiği hakkındaki yorumlar da bittikten sonra küçük burjuva sohbet konularına geçiliyordu: iş, tatil, otomobil, San Antonio polisiyeleri, Antoine'ın uzun saçları, Alice Sapritch'in çirkinliği, Dutronc'un şarkıları. Evli çiftlerde kadının işe gitmesinin mi yoksa evde oturmasının mı ekonomik bakımdan daha kârlı olduğu tartışmasından kaçış yoktu. Mutlaka de Gaulle'le dalga geçilirdi, Fransızlar, sizi anlıyorum! Yaşasın özgür Québec! (Çoğunluğu elde edemeyip Mitterrand tarafından elenmiş olması, sanki ona saygıda kusur etmemenin önündeki bütün engelleri kaldırmış ve C*anard Enchaîné*'nin artık "Elenmiş Charles" diye andığı adamın bunaklığı bir anda ortaya çıkmış gibiydi.) Mendès France'ın zekâsı ve dürüstlüğü takdir toplar, Giscard d'Estaing, Defferre ve

Rocard'ın istikballeri üzerine tahminler yürütülürdü. Derin devlet icraatlarından Mauriac'a ve boğuk gülüşüne, oradan Malraux'nun tiklerine tasasızca daldan dala atlayan alaycı konuşmaların uğultusu yükselirdi masadan. Bu arada, bir zamanlar devrimci Tchen[71] olarak tahayyül ettiğimiz adamı üzerinde pardösüsüyle resmî törenlerde görmek edebiyata inancımızı sarsmıştı.

Savaş muhabbeti giderek elli yaş üzerindekilerin ağzında bol böbürlenmeli, kişisel anılar seviyesine inmişti, otuz yaşın altındakilerse bu hikâyeleri saçma sapan palavralar olarak görüyordu. Bize göre bunların yeri artık anma konuşmaları ve çelenklerdi. Dördüncü Cumhuriyet'ten kalma Bidault, Pinay gibi isimler zihnimizde "biz çoktan geçtik oralardan" düşüncesinden başka bir şey uyandırmıyor, onların hâlâ kızgınlık yarattıklarını –"Şu aşağılık Guy Mollet!"– gördükçe vaktiyle önemli bir rol oynamış olduklarını şaşkınlıkla fark ediyorduk. Genç öğretmenler için maddi açıdan avantajlı bir çalışma alanına dönüşen Cezayir defteri artık kapanmıştı.

Doğum kontrolü aile sofralarında konuşulamayacak kadar herkesi ürkütüp kaçıran bir konuydu. Kürtaj ise ağza alınmayan kelime.

Fondue bourguignonne'un beklediğimiz iltifatlar yerine, sosları hazırlamak için çektiğimiz zahmete karşılık hayal kırıklığı yaratan birkaç yorum ve hatta biraz küçümsemeyle karışık merakla karşılanmasının getirdiği rezil olmuşluk duygusuyla tatlı tabaklarını koyuyorduk. Kahvenin ardından masa toplanıyor, briç düzenine geçiliyordu. Viski kayınpederin sesini gürleştiriyor, dilini çözüyordu. Hâlâ birilerinin, *elindeki kozu oynamamak uğruna on bin İngiliz kendini Thames'e atmış* diyebildiğine inanamıyordu insan. Yeni ailenin yüzüne yansıyan memnuniyeti görmek, öğle uykusundan uyanan bebeğin mızıldanmasını işitmek uçucu, eğreti bir hissin içimizi titretmesine yol açıyordu. O anda orada bulunduğumuza, arzuladıklarımıza sahip olduğumuza şaşırıyorduk, bir erkek, bir çocuk, bir ev.

İçeride çekilmiş siyah beyaz fotoğrafta, yakın planda, genç bir

kadınla küçük bir oğlan yastıklarla kanepeye dönüştürülmüş bir yatakta yan yana oturuyor, arkada tül perdeli bir pencere, duvarda bir Afrika objesi. Açık renk jarse kumaştan hırka-bluz takımı giymiş, etek boyu dizüstü. Yine bantlı koyu renk saçları yandan ayrılmış, asimetri dolgun yüzünün ovalliğini vurguluyor. Geniş gülümsemesi elmacıkkemiklerini belirginleştiriyor. Ne saç şekli ne de takımı sonraları '66-67 yıllarına yakıştırılacak imaja denk düşüyor, bir tek kısa eteği Mary Quant'ın başlattığı modaya uygun. Oğlanı omuzundan tutmuş. Parlak bakışlı, zeki ifadeli çocuğun konuşurken aralanmış ağzından küçük dişleri görünüyor, üzerinde balıkçı yaka kazak ve pijama altı var. Fotoğrafın arkasında *Loverchy Sokağı, '67 kışı* yazıyor. Demek ki, bu karede görünmeyen adam çekmiş fotoğrafı. O çocuksu, havai öğrenci, dört yıl bile geçmeden koca, baba ve küçük bir dağ şehrinde mülki idareci oldu. Mutlaka bir pazar fotoğrafı bu, birlikte olabildikleri tek gün. Ateşte pişen öğle yemeğinin kokusu, Lego'larla oynayan çocuğun gevezelikleri, sifon tamiratı, fonda Bach'ın *Musikalische Opfer*'iyle ortak hafızalarını inşa ediyor ve her şey bir yana, sonuçta mutlu oldukları duygusunu pekiştiriyorlar. Fotoğraf da "çekirdek aile"yi zamanın içine yerleştirerek bu inşaya katkıda bulunuyor, çocuğun büyükanne ve büyükbabasına gönderilen kopya ise onları içini rahatlatan bir teminat yerine geçiyor aynı zamanda.

'67-68 kışının tam bu ânında, büyük ihtimalle hiçbir şey düşündürmüyor onu, bu kendi içine dönük üçlü hücrenin ve günlük işlerinden geçici olarak uzaklaşmanın –sadece telefonun ya da kapı zilinin bozabileceği– keyfine kaptırmış kendini. Günlük işleriyse esasen bu hücrenin bakımını ve devamını sağlamaya dayanıyor, alışveriş listeleri, çamaşırların yıkanması, yerleştirilmesi, akşam için ne pişiriyorsun, durmaksızın biraz sonrasını planlamak dışarıdaki görevlerini yerine getirmesini, öğretmenlik işini zorlaştırıyor. Aile içi anlar düşündüğü değil, *hissettiği* anlar.

Gerçek düşünce diye kabul ettiği düşüncelerse yalnızken ya da çocuğu gezdirirken geliyor zihnine. Ona göre gerçek düşünceler insanların konuşma ve giyim tarzları, kaldırımların yüksekliğinin pusetler için uygun olup olmadığı, Jean Genet'nin *Paravanlar*'ının yasaklanması ya da Vietnam Savaşı üzerine kafa yormak değil, kendine dair meseleler üzerine, olmak ve sahip olmak, varoluş üzerine

düşünmek. Bir anda gelip geçen, başkalarına ifade edilmesi imkânsız duyumları derinleştirmek; yazacak zamanı olsa –artık okuyacak zaman bile bulamıyor– kitabının malzemesini de bunlar oluştururdu. Günlüğüne çok nadir elini sürüyor, sanki aile çekirdeğinin birliğine karşı bir tehdit teşkil ediyormuş gibi, bir içsel dünyaya artık hakkı yokmuş gibi. Şöyle yazmış: "Artık hiçbir fikre sahip değilim. Hayatımı açıklamaya çalışmayı bıraktım" ve "tam bir küçük burjuva oldum çıktım." Önceki amaçlarından saptığı, sadece maddiyatla uğraştığı hissine kapılıyor. "Bu sakin ve konforlu hayata yerleşip kalmaktan, farkına varmadan yaşayıp gitmekten korkuyorum." Günlüğünde asla yer almayan şeylerin hepsinden vazgeçmeye hazır olmadığını bu tespiti yaparken bile farkında. Bu beraber yaşam, aynı mekânda paylaşılan bu mahremiyet, okuldaki işi biter bitmez dönmek için acele ettiği bu ev, yan yana uyumak, sabahleyin elektrikli tıraş makinesinin vızıltısı, akşamları okuduğu *Üç Küçük Domuzcuk* masalı, nefret ettiğini sandığı ama onu bağlayan bütün bu tekrarları, öğretmenlik sınavı için üç günlüğüne uzaklaştığında yokluğunu hissedip özlediği bütün bu şeyleri kaybettiğini bir an için aklından geçirdiğinde kalbi sıkışıyor.

Eskiden olduğu gibi, kendisini önümüzdeki yaz plajda ya da ilk kitabını yayımlamış bir yazar olarak hayal edemiyor. Gelecek belli maddi vadelere göre şekilleniyor, daha iyi bir görev, terfiler ve zamlar, çocuğun anaokuluna yazdırılması, bunlarsa hayal değil, öngörü. Yalnız olduğu zamanların görüntüleri düşüyor sık sık zihnine, şehrin yürüdüğü sokaklarında, oturduğu odalarında –Rouen'daki kız yurdunda, Finchley'de *au pair*'lik[72] yaptığı yerde, Roma'da Servio Tullio Sokağı'ndaki pansiyonda tatilde– kendini gözünün önüne getiriyor. Sanki bunlar hâlâ oralarda var olmaya devam eden *ben*'leriymiş gibi hissediyor. Geçmiş ve gelecek aslında yer değiştirmiş, arzu nesnesi artık gelecek değil, geçmiş: '63 yazında, Roma'daki o otele dönme arzusu. Günlüğünden: "Aşırı bir narsisizmle, geçmişimi yazılı olarak görmek ve orada olmadığım gibi olmak istiyorum" ve "Belli bir kadın imajı bana büyük acı veriyor. Belki de oraya doğru gittiğimi düşünmek." Üç yıl önce, Paris'teki sergide gördüğü Dorothea Tanning'in bir tablosunda göğsü çıplak bir kadın vardı, arkasında da bir dizi aralık kapı. Resmin adı *Doğum Günü*'ydü. O tablonun kendi hayatını resmettiğini ve bir zamanlar *Rüzgâr Gibi Geçti*'nin, *Jane*

Eyre'in ya da daha sonra *Bulantı*'nın içinde olduğu gibi, şimdi de onun içinde olduğunu düşünüyor. Her okuduğu kitapta, Woolf'un *Deniz Feneri*, Rezvani'nin *Les Années-Lumière*'i, o da kendi hayatını böyle anlatabilir miydi acaba diye geçiriyor içinden.

Normandiya'nın küçük şehrindeki annesiyle babasının kopuk kopuk, uçuşan görüntüleri geliyor gözünün önüne, akşam duasına gitmek üzere iş önlüğünü çıkaran annesi, omuzunda tırmığıyla bahçeden dönen babası, hâlâ var olmayı sürdüren yavaş dünya, kendisinin bugün ait olduğu modern, kültürlü, –her nereye doğru gidiyorsa– ilerleyen dünyadan çok uzak ve filmlerden daha gerçekdışı.

Dünyada olup bitenlerle onun hayatında olup bitenler arasında en ufak bir kesişme yok, paralel ilerleyen iki dizi: biri soyut, daha duyar duymaz unutulan haberlerden ibaret, diğeriyse sabit planlar halinde.

Zamanın her ânında, insanların yapmayı ya da söylemeyi doğal kabul ettiği şeylerin yanı sıra, düşünülmesi kitaplar ve metrolardaki afişler kadar fıkralarla da tembih edilen şeylerin yanında bir de toplumun, bile isteye olmasa da sustuğu şeyler var. Bu suskunluk, nasıl adlandıracaklarını bilemedikleri bu şeyleri hissedenleri bir başlarına acı çekmeye mahkûm ediyor. Ve bir gün aniden ya da yavaş yavaş, kırılıyor suskunluk, nihayet tanınıp kabul edilen şeylere ait kelimeler fışkırıyor, aynı zamanda altta yeni suskunluklar oluşuyor.

İlerleyen yıllarda, Pierre Viansson-Ponté'nin[73] Mayıs 68'den birkaç ay önce *Le Monde*'a yazdığı bir cümleyi hatırlamak gazetecilerin ve tarihçilerin çok hoşuna gidecekti: *Fransa sıkılıyor!* Herkes boş boş bakan, somurtuk birkaç fotoğrafını bulacaktı kolayca, tarihi belirsiz, kasvet yüklü fotoğraflar, Anne-Marie Peysson karşısında geçirilen pazarların resimleri, hepimizin aşağı yukarı aynı durumda olduğundan emin olabilirdik, tek tip, dondurulmuş bir griliğe gömülü bir dünya. Değişmeyen bir ikonografiyi üç-beş aktörle yayınlayıp duran televizyon da dayattığı izlenimle olayların *ne varietur*[74] bir versiyonunu kurgulayacaktı: O yıl hepimiz on sekiz-yirmi beş yaş arasındaydık ve yüzümüze bir mendil bağlayıp "toplum polisleri"ne kaldırım taşları

fırlatıyorduk. Kameraların kayda aldığı görüntü bombardımanı karşısında kendi Mayıs tarihimizin üstü örtülecekti; bizimki ne anlı –bir pazar günü yolcuların ve bayilerde gazetelerin dahi bulunmadığı ıssız Gare Meydanı– ne de şanlıydı –parasız (telaşla bankaya gidip para çekmiştik) benzinsiz–, en önemlisi de, miras aldığımız açlık hafızasıyla, yiyeceksiz kalma korkusuna kapılıp Carrefour'a koşturup alışveriş arabasını tıka basa dolduracaktık.

Nisan boyunca çisil çisil yağan yağmur ve geç gelen Paskalya'yla, diğerlerinden pek farklı olmayan bir ilkbahardı. Kış Olimpiyatları'nda Jean-Claude Killy'yi izlemiş, *Élise ya da Gerçek Yaşam*'ı okumuş, R8'i gururla bir Fiat Sedan'la değiştirmiş, lise birlerle C*andide*'i incelemeye başlamış, bu arada radyolarda bahsedilen Paris üniversitelerindeki karışıklıklara ancak üstünkörü kulak vermiştik. Her zaman olduğu gibi, iktidar nasılsa gösterileri bastırırdı. Fakat Sorbonne kapılarını kapıyordu, öğretmenlik sınavları iptal edilmişti, öğrenciler polisle çatışıyordu. Bir akşam, Europe I'de nefes nefese bir sesle aktarılan haberlerde Quartier Latin'de tıpkı on yıl önce Cezayir'deki gibi barikatların kurulduğunu, molotof kokteyllerinin atıldığını, yaralılar olduğunu duyduk. Bir şeyler olduğuna şimdi uyanmıştık, ertesi sabah normal yaşama dönmek gelmiyordu içimizden. Sokakta rastlaştıklarımızla bir araya geliyor, kararsızca toplanıyorduk. Belirli bir neden, bir talep olmaksızın, sırf havaya kapılıp işi bırakmıştık, beklenmedik şey bir anda cereyan edince, hiçbir şey yapmak mümkün değildi, beklemekten başka. Yarın ne olacağını bilmiyorduk, bilmeye de çalışmıyorduk. Bir başka zamandaydık.

Bizler, aslında iş hayatına hiç gerçekten asılmamış, satın aldığımız şeyleri sahiden istememiştik, polise kaldırım taşı fırlatan neredeyse akran olduğumuz öğrencilerde kendimizi görüyorduk. Sansür ve baskı yıllarının, Cezayir savaşı karşıtı gösterilerin şiddetle bastırılışının, ırkçı saldırıların, *Rahibe*'nin yasaklanmasının ve resmî, siyah Citroën DS'lerin hesabını iktidardan bizim yerimize soruyorlardı. Ergenlik çağımızdaki eli kolu bağlı halimizin, amfilerdeki o hürmetkâr suskunluğumuzun, erkek arkadaşlarımızı gizlice yurda almanın verdiği utancın öcünü alıyorlardı bizim için. Gönlümüzün alevler içindeki

Paris gecelerinde olmasının kökleri hiçe sayılmış arzulara, boyun eğmişliğin dermansızlığına uzanıyordu. Bütün bunlarla daha önce tanışmamış olduğumuza hayıflanıyor, ama bir yandan da bunları meslek hayatımızın başında yaşadığımız için kendimizi şanslı görüyorduk.

Aile sohbetlerindeki 1936 bir anda gerçek olmuştu.

Dünyaya geldiğimizden beri ne gördüğümüz ne işittiğimiz ne de mümkün olabileceğini sandığımız şeyleri görüp duyuyorduk. Ezelden beri riayet edilen yerleşik kurallara göre yönetilen ve ancak belli kesimlerin girmesine izin verilen üniversite, fabrika, tiyatro gibi mekânların kapıları şimdi herkese açılıyor ve buralarda gerçekleşmesi öngörülen şeyler dışında her şey yapılıyordu, tartışılıyor, yemek yeniyor, uyunuyor, sevişiliyordu. Resmî ya da kutsal mekân diye bir şey kalmamıştı. Hocalarla öğrenciler, gençlerle yaşlılar, mühendislerle işçiler birbiriyle konuşuyor, hiyerarşiler ve mesafeler sözün içinde mucizevi bir şekilde çözülüyordu. Ölçülü biçili konuşmaların, nazik ve seviyeli dilin, yapmacık tonlama ve dolambaçlı anlatımların hepsinin sonu gelmişti. Muktedirlerle uşaklarının –bunun için Michel Droit'ya[75] bakmak yeterliydi– tahakkümlerini, ortadan kaldırılan bu mesafeyle kurduğunu fark ediyorduk. Heyecanla titreyen sesler her şeyi ağızlarına geldiği gibi söylüyor, özür dilemeden birbirlerinin sözünü kesiyordu. Yüzlerde öfke, küçük görme ve haz okunuyordu. Davranışlardaki özgürlük, bedenlerin enerjisi nefes kesiciydi. Eğer devrimse bu, işte buradaydı, canlarının istediği yere kuruluveren bedenlerin gevşeyip rahatlamasındaydı ve başlamıştı. De Gaulle yeniden ortaya çıktığında –nereye kaybolmuştu? Halbuki geri dönmemek üzere gittiğini umuyorduk– tiksintiyle büzüştürdüğü ağzıyla *chienlit*'den[76] söz etti. Anlamını bilmeden, ayaklanmanın onda uyandırdığı bütün o aristokratik hor görüyü kavramıştık: Dışkı ve çiftleşmeyi, hayvani oynaşma ve içgüdülerin dizginlenememesini taşıyan bir kelimeye indirgemişti isyanı.

Bir işçi liderin ortaya çıkmaması kafamıza takılmıyordu. Komünist Parti'nin ve sendikaların yöneticileri, *baba* edalarıyla ihtiyaçlarla

istekleri belirlemeye devam ediyordu. Sanki satın alma gücünü artırmak ve emeklilik yaşını indirmekten başka elde edilebilecek daha iyi bir şey yokmuşçasına, hükümetle pazarlık yapmaya koşturuyorlardı; halbuki hükümet tarafında hayat emaresi bile görülmüyordu. Grenelle Anlaşması[77] çıkışında, üç haftadır unutmuş olduğumuz kelimelerle iktidarın "onay verdiği tedbirleri" tumturaklı bir havayla açıklamalarını izlerken buz kesiyorduk. "Taban"ın Grenelle teslimiyetini reddettiğini ve Mendès France'ı Charléty Stadyumu'nda görmek bizi yeniden umutlandırmıştı. Meclis'in lağvedilmesi ve seçim ilanıyla tekrar kuşkuya sürüklendik. Champs-Élysées'ye dökülen karamsar kalabalığı, etkileyici ve çökmüş yüz hatlarının boyun eğmişliğini artık gizleyemediği Malraux, Debré ve diğerleriyle birlikte, insanın içini karartan, yalancı bir kardeşlikle kol kola gördüğümüzde her şeyin sonuna geldiğimizi anlamıştık. İki ayrı dünyanın olduğunu ve birinden birini seçmek gerektiğini görmezden gelmek artık mümkün değildi. Seçimlerin seçmekle alakası yoktu, birtakım ileri gelenleri önceki makamlarına yeniden oturtmaktan başka anlam taşımıyordu. Gençlerin yarısı zaten yirmi bir yaşın altındaydı, oy kullanamayacaklardı. CGT[78] ve Komünist Parti, liselerde ve fabrikalarda yeniden işe koyulma komutu vermişti. Ağır ve sözümona dobra konuşmaları, sahte köylü hitabetleriyle sözcülerinin bizi fena halde uyuttuklarını düşünüyorduk. "İktidarın objektif müttefikleri" ya da Stalinist hainler olarak görülüyorlardı, içlerinden bazıları, işyerlerinde yükselenler, yıllarca bütün saldırıların hedefi olacaktı.

Sınavlar yapılmış, tren seferleri başlamış, depolara tekrar benzin doldurabilir olmuştuk. Tatile çıkabilirdik. Temmuz başında, bir gardan diğerine otobüsle Paris'i kat eden taşralılar, hiçbir şey olmamış gibi yerlerine yerleştirilmiş parke taşlarının bildik sarsıntısını hissediyorlardı altlarında. Birkaç hafta sonra döndüklerindeyse yağ gibi kayan, asfaltla kaplı bir zeminle karşılaştılar, tonlarca parke taşının nereye gittiği takılmıştı akıllarına. İki ayda sanki on yılda olduğundan daha çok olay meydana gelmişti ama bizim herhangi bir şey yapacak zamanımız olmamıştı. Bir an bir şeyi kaçırmıştık, ama neyi kaçırdığımızı bilmiyorduk ya da oluruna bırakmıştık.

Herkes yakın geleceğin şiddete gebe olduğuna inanır olmuştu, eli kulağındaydı, birkaç ay ya da bilemedin bir yıl içinde ne olacaksa olacaktı. Sonbahar sıcak geçecekti, sonra ilkbahar sıcak geçecek denir oldu (ta ki bu konuyu artık kafamızdan atana, ne zaman eski bir kot pantolona denk gelsek içimizden "*Bu, '68 Mayıs'ında oradaydı*," diye geçirmez olana kadar). "Yine, yeni bir Mayıs" kimileri için bir umuttu, ikinci bir Mayıs ve başka bir toplum için çabalıyorlardı; diğerleri içinse bu takıntılı bir korku halini almıştı, geri dönmemesi için ellerinden geleni artlarına koymuyorlardı, Gabrielle Russier'yi[79] hapse atıyor, her uzun saçlı gence "solcu" diye şüpheyle yaklaşıyor, gösterileri engelleyen yasaları alkışlıyor, her şeyi mahkûm ediyorlardı. İşyerlerinde insanlar ikiye bölünmüştü: '68 Mayıs grevcileri ve grevci olmayanlar. İki taraf da birbirinden uzak duruyordu. Mayıs, insanları sınıflamanın bir ölçüsü olmuştu, biriyle tanıştığımızda olaylar sırasında hangi tarafta yer aldı acaba diye düşünüyorduk. Her iki uçta da aynı hiddet vardı, kimse hiçbir şeyi affetmiyordu.

Toplumu değiştirmek için yine kala kala PSU'ya[80] kalan bizler Maoistleri, Troçkistleri, bir anda gün yüzüne çıkan yepyeni fikirleri, kavramları keşfediyorduk. Her taraftan yeni hareketler, kitaplar, dergiler, filozoflar, eleştirmenler, sosyologlar çıkıyordu: Bourdieu, Foucault, Barthes, Lacan, Chomsky, Baudrillard, Wilhelm Reich, Ivan Illich, *Tel Quel*, yapısalcı analiz, anlatıbilim, ekoloji. Şu ya da bu biçimde, ister *Vârisler* ister cinsel pozisyonlara dair İsveç kitapçığı olsun, her şey yeni bir akıl ve dünyayı dönüştürme doğrultusunda ilerliyordu. Yepyeni dillerin içinde yüzüyorduk, bütün bunları daha önce hiç duymamış olmanın şaşkınlığıyla, hangi birini okuyacağımızı bilemiyorduk. Bir ay içinde yılların gecikmişliğini yakalamıştık. Her ne kadar bizlere öğretecek yeni bir şeyleri olmasa da, türbanlı haliyle Beauvoir'a ve Sartre'a tekrar kavuşmak bizi duygulandırmış, kendimize güvenimizi yerine getirmişti, yaşlanmış ama her zamankinden daha mücadeleci bulmuştuk onları. Maalesef André Breton '68'i göremeden, iki yıl önce hayata veda etmişti.

Bugüne kadar normal bulduğumuz hiçbir şey aynı kalmıyor, her şey

sorgulanıyordu. Aile, eğitim, hapishane, iş, tatil, delilik, reklamlar, bütün gerçeklik mercek altına alınmıştı, buna kökeninin kökenlerini sorgulamayı görev edinmiş eleştirmenin sözü de dahildi, *sen nereden konuşuyorsun bakalım?* Toplum safiyane bir şekilde işleyişini sürdürmeyi bırakmıştı. Otomobil almak, ödev notlandırmak, doğum yapmak, her şey bir anlam taşıyordu.

Gezegen üzerindeki hiçbir şey bize yabancı olmamalıydı, okyanuslar da, Bruay-en-Artois cinayeti de. Bütün mücadelelerde taraftık: Allende'nin Şili'si, Küba, Vietnam, Çekoslovakya. Sistemleri inceliyor, modeller arıyorduk. Dünyayı baştan aşağı politik okumadan geçiriyorduk. Ana sözcük "kurtuluş"tu.

Entelektüel olsun olmasın, herkes konuşma ve dinlenme hakkına sahipti, yeter ki bir grubu temsil etsin, bir durumu, bir adaletsizliği dile getirsin. Kadın olarak, eşcinsel olarak, sınıfsal olarak, tutuklu, köylü ya da madenci olarak bir şey yaşamış olmak, *ben* diye konuşma hakkı veriyordu. Kendini kolektif aidiyet içinden düşünmek büyük coşku yaratıyordu. Fahişeler arasından, grevdeki işçilerden, kendiliğinden sözcüler çıkıp seslerini yükseltiyordu. Lip işçisi Charles Piaget, felsefe sınıfında öğretmenlerin gına getirene kadar anlatıp durduğu aynı isimdeki psikologdan daha ünlüydü (günün birinde bu ismin ne onu ne diğerini, sadece kuaförlerde karıştırdığımız dergilerdeki lüks mücevher markasını çağrıştıracağını bilemezdik).

Kızlarla oğlanlar şimdi her yerde beraberdi, takdirnameler, kompozisyonlar, önlükler kaldırılmış, notların yerini A'dan E'ye harfler almıştı. Öğrenciler okul bahçesinde öpüşüyor ve sigara içiyor, makale konusunu *gerzekçe* ya da *harika* bulduklarını yüksek sesle ifade ediyorlardı.

Yapısalcı gramer, semantik alanlar ve izotopiler, Freinet pedagojisiyle deneysel çalışmalar yapıyorduk. Corneille ve Boileau'yu terk etmiştik, onların yerini Boris Vian, Ionesco, Boby Lapointe metinleri, Colette Magny şarkıları, *Pilote* dergisi ve çizgi roman almıştı. '68 sırasında öğretmenler odasına sığınan meslektaşlarımızın düşmanca bakışlarına, velilerin *rezalet!* çığlıklarına maruz kalarak

roman ya da günlük yazdırıyor, *Çavdar Tarlasında Çocuklar*'ı ve yetmezmiş gibi *Les Petits Enfants du siècle*'i[81] okutuyorduk.

Uyuşturucu, hava kirliliği ya da ırkçılık benzeri konularda saatler süren münazaralardan sarhoş gibi çıkıyorduk, alttan alta aklımıza çocuklara bir şey öğretmiyor muyuz şüphesi takılmıyor değildi, yoksa yaptığımız şey *akıntıya kürek çekmek* miydi, peki ama okul zaten bir şeye yarıyor muydu ki? Durmaksızın sorgulamadan sorgulamaya atlıyorduk.

Başka türlü düşünmek, başka türlü konuşmak, yazmak, çalışmak, başka türlü var olmak: Her şeyi denemekle hiçbir şey kaybetmeyeceğimize inanıyorduk.

1968, dünyanın birinci yılıydı.

Bir kasım sabahı, General de Gaulle'ün ölüm haberini aldığımızda bir an için inanamadık –demek ki ölümsüzmüş gözümüzde–, sonra bir buçuk yıl içinde onu nasıl da unutmuş olduğumuzu fark ettik. Ölümü mayıs ayının öncesine ait zamana, hayatımızın uzak yıllarına son noktayı koyuyordu.

Bununla birlikte teneffüs zilleri, Europe I'de Albert Simon'un[82] ve Madam Soleil'in sesleri, cumartesilerin şaşmaz köfte patates menüsü, Palyaço Kiri ve akşamları d'Annick Beauchamp'ın *Une minute pour les femmes*[83] programıyla akıp giden günlerin temposu içinde değişim pek de hissedilmiyordu. Bunun farkına varmak için belki de bir anlığına durmak gerekiyordu, mesela bir işçinin, Pierre Overney'nin, Renault fabrikasının gece bekçisi tarafından öldürülmesi üzerine öğrencilerin güneşin altında, lisenin avlusunda yere oturarak oluşturdukları görüntü karşısında durmak. Bir mart öğleden sonrasına has ânın tadını çıkardığımızı sanırken, ileride ardımızda bıraktığımız zaman tarih haline geldiğinde, ilk *oturma* eyleminin görüntüsü olacaktı bu.

Dünün utanç kaynakları tedavülden kalkmıştı. Suçluluk duygusu alaya alınıyordu, *hepimiz judéo-crétin*[84] değil miyiz, *cinsel yoksunluk* kınanıyor, *abazan* ise en büyük küfür sayılıyordu. *Parents* dergisi cinsel soğukluk duyan kadınlara, ayna karşısında bacaklarını açarak

kendilerini nasıl uyaracaklarını öğretiyordu. Liselerde dağıtılan bir el ilanında, Dr. Carpentier öğrencilere derslerde can sıkıntısıyla baş etmek için mastürbasyon yapmalarını tavsiye ediyordu. Yetişkinlerle çocuklar arasındaki fiziksel temas aklanmıştı. Bütün yasaklar, adı söylenmeyen günahlar, hepsi tavsiye edilir olmuştu. Sinema perdesinde cinsel organları görmeyi kanıksamaya başlamış olsak da, Marlon Brando Maria Schneider'le anal seks yaparken ağzımızdan heyecanla bir nida çıkmasından korkup nefesimizi tutuyorduk. Kendimizi yetkinleştirmek için, mümkün olan bütün cinsel pozisyonları fotoğraflarla gösteren kırmızı kapaklı İsveç kitapçığını alıyor, *Techniques de l'amour physique*'i[85] seyretmeye gidiyorduk. Bir ara üçlü seks denemeye niyetleniyorduk. Ama ne yaparsak yapalım, düne kadar edebe aykırı görülen çocukların önünde çıplak dolaşma sınırını aşmış değildik.

Haz söylemi, her şeyi ve her yeri ele geçiriyordu. Okurken, yazarken, banyo yaparken, dışkılarken hazza ulaşmalıydınız. İnsan faaliyetlerinin gayesi buydu.

Kadınlık hikâyemize dönüp bakıyorduk. Bizim payımıza ne cinsel ne yaratıcılık alanındaki özgürlüklerden ne de erkekler için var olan özgürlüklerden bir şey düştüğünü fark etmiştik. Gabrielle Russier'nin intiharı, tanımadığımız bir kız kardeşi kaybetmişçesine sarsmıştı bizi, dava hakkında ne düşündüğünü açıkça söylemek yerine, Éluard'dan kimsenin hangi anlama çekeceğini bilemediği bir dize okuyan Pompidou'nun riyakârlığı bizi öfkelendirmişti. Kadın Kurtuluş Hareketi'nin sesi taşraya ulaşmaya başlamıştı. *Le torchon brûle*[86] gazete bayilerinde bulunabiliyordu, Germaine Greer'in *İğdiş Edilmiş Kadın*'ını, Kate Millett'ın *Cinsel Politika*'sını, Suzanne Horer ve Jeanne Socquet'nin *La Création étouffée*'sini, kendi gerçekliğine dair şeyleri bir kitapta keşfetmenin uyandırdığı heyecan ve âcizlik duygusuyla okuyorduk. Evlilik ilişkisinin uyuşukluğundan uyanmış, *Erkeksiz kadın bisikletsiz balık gibidir* pankartının altında yerde oturuyor, hayatlarımızı gözden geçiriyorduk. Kocayı ve çocukları bırakacak, bütün bağlardan kurtulup ham, işlenmemiş şeyler yazabilecek güçte hissediyorduk kendimizi. Eve döndüğümüzde kararlılığın ateşi

sönüyor, suçluluk basıyordu. Nasıl, dahası niçin özgürleşeceğimizi bilemiyorduk. Kendi erkeğimizin eril üstünlük taslayanlardan ya da maço olmadığına ikna ediyorduk kendimizi. Ve farklı söylemler arasında tereddüde düşüyorduk. Bir yanda kadınlarla erkekler arasında eşitliği savunan ve "babaların yasası"nı hedef alanlar; diğer yanda âdet görmekten emzirmeye ya da sebze çorbası yapmaya, kadına özgü her şeyi yüceltenler. Ne olursa olsun, ilk defa hayatlarımızı özgürlük yolunda bir yürüyüş olarak görüyorduk, bu da çok şeyi değiştiriyordu. Doğal olarak daha aşağıda olma kabulüne yaslanan o kadınlık duygusu yok olmak üzereydi.

Ne hangi gün ne de hangi ay olduğunu hatırlayacaktık sonradan, ama ilkbahardı, *Nouvel Observateur*'de yasadışı kürtaj yaptırdıklarını ilan eden 343 kadının –meğer ne kadar çokmuşlar ve buna rağmen çarşaflara fışkıran kan ve sondayla baş başa ne kadar yalnızmışız– hepsinin adlarını baştan sona, tek tek okuyuşumuz dün gibi aklımızdaydı. Her ne kadar iyi gözle bakılmasa da, 1920 tarihli yasanın kaldırılmasını ve tıbbi kürtajın serbest bırakılmasını talep edenlere katılmıştık. Okulun fotokopi makinesinde bildirileri çoğaltıp hava karardıktan sonra posta kutularına bırakıyorduk, *Histoires d'A.*'yı[87] görmeye sinemaya gidiyorduk, hamile kadınları istemedikleri embriyonları militan doktorların ücretsiz olarak aldıkları evlere götürüyorduk. Malzemeleri dezenfekte etmek için bir düdüklü tencere ve mekanizması ters çevrilmiş bir bisiklet pompası yeterliydi: Dr. Karman, *faiseuse d'ange*'ların[88] gerçekleştirdiği işlemi daha basit ve güvenli hale getirmişti. Londra ve Amsterdam'la bağlantılar kuruyorduk. Yeraltı faaliyeti heyecan vericiydi, Direniş'i yeniden canlandırmış, kendimizi Cezayir Savaşı sırasındaki valiz taşıyıcılarından[89] görevi devralmış gibi hissediyorduk. Bobigny duruşması çıkışında, Djamila Boupacha'nın savunmasını üstlenen Avukat Gisèle Halimi, muhabirlerin flaşları altında bütün güzelliğiyle ışıldıyordu. O, bu sürekliliği temsil ediyordu. *Laissez-les vivre*[90] yandaşları ve dehşet duygusunu körüklemek için televizyon ekranlarından insanların gözünün içine fetüsleri sokan Profesör Lejeune ise Vichy geleneğinin temsilcileriydi. Bir cumartesi öğleden

sonra, güneşin altında binlerce kadın pankartların arkasında yürürken, gözümüzü Dauphiné'nin masmavi gökyüzüne kaldırıp kadınların binlerce yıldır kan revan içinde hayatlarını kaybetmelerine son vermek ilk defa bize düştü diye geçirmiştik içimizden. Bizi kim unutabilirdi ki?

Yaşına, mesleğine, toplumsal sınıfına, meraklarına ve eski suçluluk duygularına göre, herkes kendince devrime ayak uyduruyor, gönülsüzce bile olsa eğlenme, keyif alma, akıllı olma mecburiyetine uyuyordu; kimse aptal ölmemeliydi. Kimileri ot içiyor, komün hayatı yaşıyor, Renault'da işçi olarak *örgütleniyor*, Katmandu'ya gidiyordu, diğerleri Tabarka'da bir hafta geçiriyor, *Charlie Hebdo*, *Fluide glacial*, *L'Écho des savanes*, *Tankonalasanté*, *Métal hurlant*, *La Gueule ouverte* dergileri okuyor, otomobillerinin kapısına çiçek resimleri yapıştırıyor, napalm bombasıyla yanan küçük kızın ve Che'nin kızıl posterlerini odalarına asıyor, Mao gömlekleri ya da pançolar giyiyor, yerde yastıkların üzerinde yaşamaya başlıyor, tütsüler yakıyor, Maurice Mességué ürünleri satın alıyor, Grand Magic Circus'u, *Paris'te Son Tango*'yu, *Emmanuelle*'i seyrediyor, Ardèche'te eski bir çiftliği elden geçiriyor, tereyağında pestisit haberlerini görüp *Elli Milyon Tüketici* bültenine abone oluyor, sutyensiz dolaşıyor, *Lui* dergisini çocukların gözünün önüne, sehpaya bırakıyor, çocuklarından kendilerine arkadaşlarına hitap eder gibi, isimleriyle hitap etmelerini istiyorlardı.

Zamanda ve mekânda modeller arıyorduk, Hindistan ya da Cévennes, egzotizm ya da köylülük. Katışıksızlığın, saflığın özlemini duyuyorduk.

Hep erteledikleri, ama bir gün gerçekleştireceklerine emin oldukları kırsal yaşama geçmek üzere işi, evi, her şeyi terk etme projesini henüz hayat geçiremediklerinden, yepyeni bir hayatın açlığını en çok çekenler tatil için sarp arazilerde ücra köyler arayıp buluyor, diğerlerinin güneşlendiği sahilleri, doğup büyüdükleri, sınai ilerlemeyle "bozulmuş" ruhsuz taşrayı hor görüyorlardı. Görünüşe

bakılırsa yüzyıllardır değişmemiş, çorak toprakların yoksul köylülerine *sahicilik* methiyeleri düzüyorlardı. Tarih yazmak isteyenlerin, mevsimlerin döngüsünde ve jestlerin değişmezliğinde tarihi silmekten daha çok hayranlık duyduğu bir şey yoktu, eski bir kulübeyi iki lokma ekmek fiyatına bu köylülerden satın alıyorlardı.

Ya da tatillerini Doğu Avrupa ülkelerinde geçirmeye gidiyorlardı. Kaldırımları göçük gri caddelerde, kaba kâğıtlara sarılmış çok az sayıdaki markasız ürünün satıldığı mağazalarda, akşamları tavandan sarkan çıplak ampullerin aydınlattığı apartman dairelerinde savaş sonrasının ağır akan, incelikten yoksun ve yoksul dünyasında yürüdükleri hissini yaşıyorlardı. İnsanın içini okşayan ve kelimelere dökülemez bir duyguydu bu. Yine de asla orada yaşamak istemiyorlardı. Dönerken işlemeli gömlekler ve rakı getiriyorlardı. İlerlememiş bazı ülkelerin her daim var olmasını arzu ederlerdi, böylece kendileri zamanda geriye seyahat edebilirdi.

Yetmişlerin başlarında yaz akşamları, kuru toprak ve kekik kokusunun içinde, şiş ve sebze güveç (vejetaryenleri de düşünmek lazımdı tabii) eşliğinde, eskiciden taş çatlasa bin frank karşılığında alınmış büyük çiftlik masasının etrafında birbirini tanımayan misafirler, yandaki evi elden geçiren Parisliler, geçerken mola vermiş sırt çantalı gezginler, yürüyüş ve ipek kumaş boyama meraklıları, çocuklu ve çocuksuz çiftler, saçı sakalı birbirine karışmış adamlar, yabanıl yeniyetme kızlar, Hint elbiseleriyle yaşını başını almış kadınlar bir araya gelirdi. Artık iyice yerleşen senlibenli hitaba rağmen ilk başta çekingen başlayan sohbetin giderek koyulaşmasıyla daldan dala atlanırdı, gıdalardaki renklendiriciler ve hormonlar, seksoloji ve bedensel dışavurum, anti-jimnastik, Mézières tekniği, Rogers metodu, yoga, Frédérick Leboyer'nin ağrısız doğum yöntemi, homeopati ve soya, özyönetim, Lip grevi ve René Dumont. Çocukları okula göndermek mi daha iyi yoksa kendi kendilerini eğitmeleri mi, Ajax toz temizleyici kullanmanın toksik etkisi var mı, yoga yapmak faydalı mı, grup terapisi işe yarıyor mu, günde sadece iki saat çalışmak ütopya mı, kadınlar erkeklerle eşit mi, yoksa farklılıkta eşitlik mi talep etmeli

soruları masaya yatırılıyordu. Bütün alışkanlıklar, her şeyin en iyi nasıl yapılabileceği gözden geçiriliyordu: en iyi beslenme, doğum, tedavi ve bakım, çocuk yetiştirme, kendinle, başkalarıyla, doğayla uyum içinde yaşama ve toplumdan kaçma biçimleri. *Kendini ifade etme* yolları: çömlekçilik, dokumacılık, gitar, takı, tiyatro, yazı. Tanımsız ve uçsuz bucaksız bir *yaratma* arzusu vardı havada. Herkes kendini sanatsal bir faaliyete veriyor ya da ilerisi için planlıyordu. Şu ya da bu biçimde, bütün sanatsal ifade araçlarının aynı derecede değerli olduğu görüşündeydik, resim yapmak ya da yan flüt çalmak dışında, psikanaliz yoluyla kendini gerçekleştirmek de mümkündü.

Çocuklar hep beraber yattıkları odada, âdet yerini bulsun diye "altını üstüne getirmeyin ortalığın" tembihlerine rağmen neşeyle azarken, yemek öncesi sadece *bir tek atmaya* davet edilen komşu köylünün ev yapımı içkisi eşliğinde sohbetler, sayıklama tonunda cinsel sorgulamalara kayıyordu, hetero muyduk, homo mu, itiraflar, ilk orgazm. Yabanıl kız ilan ediyordu, "Ben sıçmayı seviyorum." Aile yemeklerinden ve hiç hazzetmediğimiz kurallarından uzakta, aralarında hiçbir bağ olmayan bütün bu insanlarla o yaz akşamı bir arada olmak, dünyanın çeşitliliğine açılmanın coşkulu hissini uyandırıyordu. Yeniyetmeliğimize dönmüş gibi hissediyorduk.

Savaştan bahsetmek kimsenin aklından geçmiyordu, Auschwitz'ten, toplama kamplarından, kapanmış bir dosya olarak görülen Cezayir meselesinden de; sadece Hiroşima ve nükleer gelecek. Geceleyin fundalıktan yükselen kokunun soluğunu taşıdığı yüzyılların köylülüğü ile bu 1973 Ağustos'unun akşamı arasında hiçbir şey olmamıştı.

Biri gitar tıngırdatmaya başlıyor, Maxime Le Forestier'nin "Comme un arbre dans la ville"ini, Quilapayún' un "Duerme negrito"sunu söylemeye koyuluyor, başımızı önümüze eğip dinliyoruz. Birazdan bu eski ipekböceği çiftliğinde, kamp yataklarında mutlulukla yatmaya gidilecek, ondan önce, sağ tarafımızda oturanla mı yoksa sol tarafımızdaki komşuyla mı sevişsek ya da hiç sevişmemek daha mı iyi, bir karar vermek gerekiyordu. Ama daha karar vermeye kalmadan, bütün akşam birbirimize ve kendimize sahnelediğimiz hayat tarzının

kıymetini hissetmenin rehaveti ve memnuniyetiyle, Merlin-Plage kampinglerinde alt alta, üst üste güneşlenen "hırt orta sınıf"tan uzakta, uykuya teslim olacaktık.

Toplumun şimdi bir adı vardı, "tüketim toplumu" deniyordu. Tartışmasız bir olguydu bu, hoşlanalım ya da esef duyalım, geri dönüşü olmayan kesin bir gerçeklikti. Petrol fiyatlarındaki yükseliş kısa süreli bir sarsıntıya yol açmıştı. Zaman, harcama zamanıydı; zevk ürünlerine, bütün nimetlere sahip olma azmi vardı. Satın alabildiğimizi alıyorduk, çift kapılı buzdolabı, havalı bir Renault 5, Flaine'deki Club Hôtel'de bir hafta, Grande-Motte'ta bir stüdyo... Televizyonlarımızı yeni modelleriyle değiştiriyorduk. Renkli ekranda dünya daha güzel, evlerin içleri daha özendirici görünüyordu; siyah beyazın gündelik hayatla, onun ağırbaşlı, hatta neredeyse trajik negatifi olarak, araya koyduğu soğuk mesafe yok oluyordu.

Reklamlar nasıl yaşamamız ve davranmamız, evlerimizi nasıl döşememiz gerektiğini gösteriyordu, toplumun kültürel rehberi onlardı artık. Tabii çocuklar da meyve aromalı "takviyeli" Évian, Cadbury bisküvisi, Kiri, *Aristokediler*'in şarkılarıyla "La Bonne du curé" dinlemek için portatif plakçalar, uzaktan kumandalı araba ve Barbie bebek istiyordu. Anne babalarsa onlara istedikleri her şeyi vererek, bu sayede , esrar içmelerinin önüne geçeceklerini ümit ediyordu. Bütün bunlara kanmayan bizlerse, büyük bir ciddiyetle öğrencilerle reklamların tehlikelerini inceliyor, onlara, "Maddi şeylere sahip olmak mutluluk getirir mi?" gibi ödev konuları veriyor, Fnac'tan hi-fi müzik seti, kasetçalarlı Grundig radyo, Bell & Howell Süper-8 kamera satın alarak modern teknolojiyi akıllı maksatlarla kullandığımız hissine kapılıyorduk. Bizim için ve bizim üzerimizden, tüketim böylece arınıyordu.

Mayıs'ın idealleri nesnelere ve eğlenceye dönüştürülüyordu.

Oturma odasının duvarına gerilen perdede, projeksiyon makinesinin cızırtısı eşliğinde ilk defa yürürken, sessizce dudaklarımız kıpırdarken, gülerken kendimizi görmek sarsıcı bir etki yaratıyordu. Kendi

halimize, el kol hareketlerimize şaşırıyorduk. Muhtemelen, 17. yüzyılda ilk defa aynada suretleriyle karşılaşan insanların ya da portrelerini ilk defa fotoğrafta gören büyük büyükannelerimizin hissettiği türden ve yepyeni bir histi bu. Seyrederken yaşadığımız tuhaf rahatsızlık hakkında bir şey söylemeye çekinerek perdedeki diğer kişilere, aile fertlerine, akrabalara, arkadaşlara bakmayı tercih ediyorduk, onlar zaten zihnimizdekiyle aynıydılar. Teypte ilk kez kendi sesimizi işitmekse daha beterdi. Başkalarının hep işittiği bu sesi bir daha asla unutamayacaktık. Kendimizi tanıma yolunda ilerlerken kaygısızlığımızı yitiriyorduk.

Giyim tarzımızla (kolsuz tişört, İspanyol paça pantolon ve sabo), ne okuduğumuz (*Nouvel Obs*), neye öfkelendiğimiz (nükleer enerji, denizlere dökülen deterjanlar), neyi takdir ettiğimizle (hippiler) çağa *ayak uydurduğumuzu* hissediyorduk, her durumda haklı olduğumuzdan emin olmamız da bundan kaynaklanıyordu. Ebeveynlerimiz ve elli yaşın üstündekiler, gençleri anlamaya çalışma ısrarlarında bile başka bir zamana aittiler. Onların görüşleri, tavsiyeleri bizim için sadece malumattan ibaretti. Ve biz yaşlı olmayacaktık.

Filmin ilk karesinde hafif aralık bir giriş kapısı, hava kararmış, kapı önce kapanıyor, sonra tekrar açılıyor. Ufak bir oğlan sendeliyor, kararsız duruyor, üzerinde turuncu mont, kulaklı kasket, gözlerini kırpıştırıyor. Sonra başka bir oğlan beliriyor, daha küçük, beyaz muflonlu mavi anorağının kapüşonu başında. Büyük olan elini kolunu oynatıp duruyor, küçükse gözlerini dikmiş ve donup kalmış, sanki film durmuş gibi. Ardından bir kadın giriyor görüntüye, üzerindeki kemerli, uzun mantonun kapüşonu başını örtüyor. Kucağında, içlerinde çeşitli gıda maddelerinin göründüğü iç içe iki karton kutu var. Omuzuyla kapıyı itiyor. Görüntüden çıkıyor, kutuları bırakıp yeniden görünüyor, mantosunu çıkarıp ayaklı portmantoya asarken bir an kameraya dönüp gülümsüyor, magnezyum lambasının sert ışığından kamaşan gözlerini kaçırıyor. Sıska denecek kadar zayıf, hafif makyajlı, üzerinde vücudunu saran, kahverengi jarse tayt pantolon, sarı-

kahverengi, çizgili kazak var. Bir tokayla tutturduğu kestane rengi saçları omuz hizasında. İfadesinde çilekeş, hüzünlü ya da küskün bir şey seçiliyor, gülümsemesi doğal olamayacak kadar gecikmeli. Hareketleri tutukluğunu ve/veya asabiyetini yansıtıyor. Çocuklar yine görüntüde, kadının önündeler. Üçü de ne yapacağını bilemez halde kollarını bacaklarını oynatıyor, yüzleri kameraya dönük bir arada duruyorlar, şiddetli ışığa gözleri alışmış, dosdoğru karşıya bakıyorlar. Hiçbiri konuşmuyor. Bir türlü çekilemeyen bir fotoğraf için poz veriyorlarmış gibi. Büyük oğlan kolunu kaldırıyor, dudaklarını büzüp gözlerini kapatarak abartılı bir asker selamı veriyor. Kamera burjuva zevkini yansıtan, pahalı ve estetik değere sahip dekoratif unsurlara sıçrıyor, bir sandık, bir opalin avize.

Görüntüleri çeken o, kocası yani. Kadın çocukları okuldan aldıktan sonra onlarla beraber alışveriş yapıp eve dönmüş. Film makarasının kutusundaki etikete bir başlık konmuş: *Aile Hayatı '72-73*. Filmleri çeken hep o.

Kadın dergilerinin ölçütlerine göre, dışarıdan bakınca giderek sayıları çoğalan, otuz yaşında, aktif, kadınsılığını korumaya ve modaya uymaya özen gösteren, işiyle anneliği bağdaştıran kadınlar kategorisine dahil. Bir gün içinde gittiği yerleri (okul, Carrefour, kasap, temizleyici vb.), Mini Austin'le kat ettiği yolları (çocuk doktoru, büyüğün judo dersi, küçüğün çamur atölyesi, postane) alt alta koyup sıralarsak ve her işe (dersler, ödevlerin ve sınav kâğıtlarının okunması, sabah kahvaltısını ve çocukların kıyafetlerini hazırlama, çamaşırların yıkanması ve yerleştirilmesi, öğle yemeği, alışveriş – ekmek hariç, ekmeği iş çıkışı o getiriyor) harcadığı zamanı hesaplarsak şöyle bir manzara çıkıyor:

ev içi ile ev dışı arasında, ücretli emek (2/3) ile çocukların eğitimi de dahil ev içi emek (1/3) arasında bariz eşitsiz bir paylaşım
çok geniş bir yelpazede görevler
çok sayıda, çok sık ticari mekânlara gidip gelme
programlanmamış zamanın hemen hemen hiç olmaması

Bu hesaplama –ki o ne bir buluş ne de dönüşüm gerektiren bu zorunlulukları hızla yerine getirmekten adeta gurur duyarak böyle bir hesap yapmıyor– yeni ruh halini anlatmak için yetersiz kalır.

Mesleğini daimî bir yetersizlik ve sahtekârlık olarak yaşıyor,

günlüğüne "öğretmenlik içimi acıtıyor" yazmış. Yeni şeyler öğrenme ve deneme arzusuyla, enerjiyle dolu, yirmi iki yaşındayken yazdıkları geliyor aklına, "Yirmi beş yaşına geldiğimde kendime verdiğim sözü tutmazsam, bir roman yazmazsam, intihar ederim." Daha o zamandan fazla durmuş oturmuş bir yola girdiği için ıskaladığını hissettiği Mayıs '68'in ne kadar payı var aklından atamadığı sorunun temelinde: "Başka türlü bir hayatta daha mutlu olur muydum?"

Kendisini evlilik ve aile hayatının dışında düşünmeye başladı.

Üniversitedeki öğrencilik yılları onun için artık nostaljik bir arzu nesnesi değil. O yılları içinden çıktığı dünyadan kopuşu, entelektüel burjuvalaşma olarak görüyor. Hafızası romantiklikten sıyrılıp eleştirel bir hal alıyor. Sık sık çocukluğundan sahneler geliyor aklına: *Yarın öbür gün bizim suratımıza bakmayacaksın* diye söylenen annesi, pazar günleri ayin sonrası Vespa'yla etrafta dolanıp duran oğlanlar ve kendisi, yatılı okulun bahçesindeki fotoğraftaki gibi permalı saçlarıyla, babasının "kayıntı yaptığı" –kelimeler de unutulan bir dili hatırlar gibi tekrar geliyordu zihnine– muşamba örtülü mutfak masasında yetiştirmeye çalıştığı ev ödevleri, okudukları, *Confidences* dergisi ve Delly[91] romanları, Mariano şarkıları, okuldaki üstün başarısına karşılık –fotoğraflarda görünmeyen– sosyal ezikliğine dair anıları, yüz kızartıcı şeyler gibi derinlere gömdüğü ve şimdi oradan çekip çıkarmaya layık bulduğu her şey aklın ışığında yeniden açılıyor. Zaman içinde hafızası yavaş yavaş utançtan sıyrıldıkça, gelecek tekrar bir eylem alanına dönüşüyor. Toplumsal adaletsizliğe karşı ya da kadınların kürtaj hakkı için mücadele etmekle, nasıl *bu kadın* olduğunu anlamak onun için bir ve aynı şey.

Akıp giden son yıllara ait anılarda mutluluk görüntüsü diyebileceği hiçbir şey yok:

1969-70 kışı, kurşuni gökyüzü ve bol kar yağışı yüzünden siyah beyaz. Gri bir tabaka halinde kaldırımlara yapışıp nisana kadar kalkmamıştı kar, çizmeleriyle yürürken özellikle üzerine basıp ezerek, bir türlü bitmek bilmeyen ve zihninde Isère'deki Saint-Laurent-du-Pont Kulübü yangınıyla özdeşleşen bu kışın yıkılıp gitmesine katkıda bulunmaya çalışırdı, aslında yangın sonraki yıl meydana gelmişti

Saint-Paul-de-Vence Meydanı, Yves Montand üzerinde pembe bir gömlekle petank oynuyor, hafiften göbeklenmiş, yaptığı her atıştan sonra, neşeli ve kendini beğenmiş edayla bir tur atıyor, gözü tellerin gerisinde, oyunu güvenli bir mesafeden seyreden turistlerde; aynı yaz Gabrielle Russier hapse atılıyor ve evine döndüğünde intihar ediyor
Saint-Honoré-les-Bains termal tesisi, çocukların kurmalı oyuncak tekneler yüzdürdüğü havuzlar, çocuklarıyla beraber üç hafta kaldığı tesisin oteli daha sonra zihninde Robert Pinget'nin *Quelqu'un* romanındaki pansiyonla iç içe geçecek.

Hafızanın dayanılmaz alanında, ölüm döşeğindeki babasının görüntüsü var, hayatında sadece bir kere, o da onun düğününde, kullandığı takım elbise giydirilmiş ceset, merdiven tabutun geçemeyeceği kadar dar olduğu için, yatak odasından giriş katına naylon torbanın içinde indirilmişti.

Siyasi olaylardan sadece birtakım ayrıntılar kalmış geriye: cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında, televizyonda durmadan Mendès France-Defferre ikilisinin sinir bozucu görüntüsü, "Peki ama PMF[92] niye tek başına girmiyor ki seçime," diye düşünmesi ve ikinci tur öncesinde yaptığı son konuşmasında Alain Poher'in burnunu karıştırması, bütün seyircilerin gözü önündeki bu hareket yüzünden seçimi Pompidou'ya kaybedecek diye içinden geçirmesi.
Yaşını hissetmiyor. Genç kadın kibri olsa gerek, daha yaşlıları, menopoza girmiş kadınları küçük görme hali. Kendisinin de onlardan biri olabileceği ihtimal dışı. Birinin dile getirdiği, elli iki yaşında öleceği kehanetini gayet soğukkanlı karşılıyor, ölmek için makul bir yaş diye düşünüyor.

İlkbahar sıcak geçecek deniyordu, ardından da sonbahar. Ama hiçbir şey olmadı.
Lise Eylem Komiteleri, özyönetimciler, ekolojistler, nükleer karşıtları, vicdani retçiler, feministler, geyler, bütün mücadeleler

alevlenmişti ama asla bir araya gelmiyorlardı. Çekoslovakya'dan bitmek bilmez Vietnam'a, Münih Olimpiyatları'ndaki saldırıdan Yunanistan'daki cuntaya, dünyanın geri kalanı da kaynıyordu. İktidar, Marcellin'le[93] "solcu eylemleri" sakin sakin bastırıyordu. Ve birden, biz sadece hemoroidi tuttu sanırken, Pompidou ölüveriyordu. Öğretmenler odasında, sendika afişleri "çalışma koşullarımızın kötüye gitmesine" karşı şu şu tarihlerdeki grevin "iktidara geri adım attıracağını" ilan etmeye başlıyordu yeniden. Gelecek tahayyülü, eylülde okullar açılır açılmaz ajandamızda tatil günlerini daire içine almakla sınırlıydı.

Charlie Hebdo ve *Libération* okumak, devrimci bir haz cemaatine aidiyet ve her şeye rağmen, yeni bir Mayıs '68 için çabaladığımız inancını ayakta tutuyordu.

Soljenitsin'in getirip önümüze koyduğu, büyük bir ifşa olarak karşılanan "Gulag" insanların içine kurt düşürüyor, Devrim ufkunu karartıyordu. Şehrin dört bir yanındaki afişlerde, iğrenç sırıtışlı bir adam gelenin geçenin gözünün içine bakarak *Paranız ilgimi çekiyor*[94] diyordu. Dönüp dolaşıp Solda Birlik'e ve ortak programına bel bağlıyorduk, sonuçta bugüne kadar görmediğimiz bir şeydi. Allende'nin öldürülmesi üzerine, Pinochet karşıtı gösterilere katıldığımız güneşli 11 Eylül 1973 ile (aynı esnada, sağ cenah da "müessif Şili tecrübesi"nin sona erişini görmenin memnuniyetiyle ellerini ovuşturuyordu) televizyonun karşısına geçip büyük hadise olarak takdim edilen Mitterrand-Giscard karşılaşmasını seyrettiğimiz 1974'ün ilkbaharı arasında, yeni bir Mayıs '68 olacağı inancını bırakıyorduk. Sonraki ilkbaharlarda, ılık mart ya da nisan yağmurunun etkisiyle, veli-öğretmen görüşmesinden çıktığımız bir akşamüstü, bir anlığına aslında bir şey olabilir gibi bir sezgiye kapılıp hemen ardından bunun bir yanılsama olduğunu hissedecektik. Artık ilkbaharda bir şey olmuyordu, ne Paris'te ne Prag'da.

Bundan böyle Giscard d'Estaing'le beraber, "ileri liberal toplum"da

yaşıyorduk. Hiçbir şey siyasal ya da toplumsal değildi, sadece modern ya da modern olmayan vardı. Her şey modernite meselesiydi. İnsanlar "özgür" ile "liberal"i birbirine karıştırıyordu, liberal denen toplumun kendilerine mümkün olan en çok şeye ve hakka sahip olma imkânı sunacağını düşünüyorlardı.

Kimse halinden özellikle şikâyetçi değildi. Seçim akşamı Giscard'ın, o büzük ağzından uzun bir pırt kaçırır gibi, "rakibimi selamlıyorum" deyişini duyar duymaz televizyonu kapatan biz bile on sekiz yaşında oy kullanma, anlaşmalı boşanma, kürtaj yasasının gündeme getirilmesiyle afallamıştık. Simone Veil'in, Meclis'te kendi partisinin hiddetten kudurmuş erkekleri karşısında tek başına kürtaj yasasını savunuşunu seyrederken öfkeden ağlayacak gibi olmuş ve onu kendi panteonumuzda öteki Simone'un, Beauvoir'ın yanına yerleştirmiştik, öğrencilerin Veil'i derslerde yeri geldikçe andığımız filozof Weil'le karıştırması artık canımızı sıkmıyordu. Bu arada, bir söyleşi için ilk defa çıktığı televizyon ekranında Beauvoir'ı başında falcı gibi türbanı, kırmızı ojeleriyle görmek içimizi burkmuştu, artık çok geçti, keşke yapmasaydı. Öte yandan, tek damla yağmurun yağmadığı o kavurucu yazın ortasında, çok uzun süreden beri gerçekleştirilecek ilk infaz olan Ranucci'nin idamını onaylaması üzerine, zarif cumhurbaşkanını nihai olarak defterden siliyorduk.

Moda hafiflikten, kaygısızlıktan, "göz kırpmak"tan yanaydı. Ahlaki infiale yer yoktu. Afişlerdeki *Emici Hatunlar* ya da *Islak Küçük Külot* gibi film adları güldürüyordu, Jean-Louis Bory'yi "şorolo" rolünde hiç kaçırmıyorduk. Vaktiyle *Rahibe*'nin yasaklanmış olması akıl almaz geliyordu. Yine de *Les Valseuses*'de[95] aktristin, bebeği yerine Patrick Dewaere'i emzirdiği sahnede irkildiğimizi itiraf etmeye de zorlanıyorduk.

Yürürlükten kalkan ahlaka özgü kelimelerin yerini eylemleri, davranışları ve duyguları haz, "yoksunluk" ve "doyum" ölçütlerinde değerlendiren yenileri alıyordu. Dünyada geçerli olan yeni varoluş biçimi "gevşeklik"ti, başkalarını takmamanın ve kendine güvenin karışımı spor ayakkabılarla "rahatlık" devri.

Daha önce hiç olmadığı kadar köye kaçmanın, toplama kampını andıran banliyölerden ve magandalarından, hava kirliliğinden, "metro-iş-uyku"dan ibaret hayattan uzaklaşmanın hayali kuruluyordu. Bir yandan da, imkânı hangisine yetiyorsa, kimileri toplu konutlara, kimileri villa tipi banliyölere, insanlar büyükşehirlere akın etmeye devam ediyordu.

Peki, bizim gibi "işinde gücünde tutunma" ve aynı orta karar taşra şehrinde yaşlanıp ölme düşüncesiyle kasvete boğulan otuz beş yaş altındakiler, zihnimizde yüksek gerilimli ve gürül gürül kaynayan bir havuz gibi canlandırdığımız o yere, bizi bir çırpıda içine alıp Lyon Garı'nın gri duvarlarına kadar hiç durmadan, çılgın bir hızla getiren trende, daha Dijon'dan hareket ederken içine çektiğini hissettiğimiz Paris havzasına hiçbir zaman giremeyecek miydik? Hayatta başarılı olmanın, modernliğe tam manasıyla erişmenin olmazsa olmaz aşamasıydı bu.

Sainte-Geneviève-des-Bois, Ville-d'Avray, Chilly-Mazarin, Le Petit-Clamart, Villiers-le-Bel, bir filmi ya da de Gaulle'e yapılan saldırıyı çağrıştıran yahut hiçbir şey hatırlatmayan ama kulağımıza tarihî ve hoş gelen bütün bu yer isimlerinin birini bile harita üzerinde gösteremezdik, fakat herhangi bir noktasından Quartier Latin'e yolumuzu bulabileceğimiz, Saint-Germain'de Reggiani gibi *café-crème* içebileceğimiz o büyülü dairenin içinde yer aldıklarını biliyorduk. Bir tek Sarcelles, La Courneuve, Saint-Denis'den ve onların devasa toplu konutlara yerleştirilmiş, "melanetleri" ders kitaplarına kadar girmiş "yabancı nüfus"larından uzak durmak gerekiyordu.

Yola çıkıyorduk. Çevre yoluna kırk kilometre uzaklıkta, yeni bir şehre yerleşiyorduk. Her sokağına bir çiçek ismi verilmiş, parsellenmiş bir arazide, tatil köyü renklerine boyalı, hafif malzemeyle yapılmış bir evdi. Kapısını çarparak kapatınca bungalov gibi ses çıkıyordu. Île-de-France'la[96] aynı gökyüzünün altında, açık arazide, yandaki tarlalarla aramıza elektrik direklerinin sınır çizdiği sessiz bir yerdi.

Biraz ötede çayırlık alanlar, cepheleri camla kaplı binalar, iş kuleleri, parlak taş döşenmiş yaya meydanı, araç yolları üzerinden küçük köprülerle birbirine bağlanan diğer adacıklar vardı. Şehrin sınırlarını tahmin etmek mümkün değildi. Aşırı geniş, engin bir uzayda yüzer gibi hissediyordu insan kendini, varoluş bunun içinde eriyordu. Burada

gezinmenin bir anlamı yoktu, olsa olsa eşofmanları çekip sağa sola bakmadan koşuya çıkılabilirdi. Bedenlerimizde arabaların yollardan geçtiği, insanların kaldırımlarda yürüdüğü eski şehrin izlerini taşıyorduk.

Taşradan Paris bölgesine taşınınca zaman da hızlanmıştı. Zaman duygusu çok farklı bir hal almıştı. Akşam olduğunda, birtakım huzursuz öğrencilerle karmakarışık birkaç dersten başka, bütün gün hiçbir şey yapmamış gibi hissediyorduk.

Paris bölgesinde yaşamak demek:
ancak otomobille aşılabilen girift yol ağlarıyla, coğrafyası bizden kaçan bir toprak parçasına fırlatılmış olmaktı
her yeri fetheden ürün gösterisinden kaçışın olmamasıydı; boş arazilerde toplanmış ya da yol boyu bir kordon halinde dizilmiş envaiçeşit antrepo tabelaları, aşırılığı insanın gözünün içine sokuyor, Mobilya Evreni, Halı Dünyası, Deri Galaksisi, bunlar ticari radyoların reklamlarına bir anda tuhaf bir gerçeklik kazandırıyordu, *elbette Saint-Maclou*

Gördüğümüz hiçbir şeyde mutlu bir düzen bulamamaktı.

Başka bir zaman-mekâna, başka bir dünyaya, muhtemelen geleceğin dünyasına nakledilmiştik. Tam da bu nedenle tanımlaması çok zordu, bunu yalnızca Mavi Kule'nin önündeki taşlık alanda, hiçbir zaman tanımayacağımız insanların ve kaykayların arasından geçerken saptayabiliyorduk. Burada binlerce kişi olduğumuzu biliyorduk, Défense'a[97] kadar milyonlarcaydık, başkalarıysa asla aklımıza gelmiyordu.

Burada Paris'in gerçekliği yoktu. Çarşamba ve pazar günleri çocuklara Eiffel Kulesi'ni, Grévin Müzesi'ni göstermek, Seine Nehri'nde tekne gezisine çıkmak için oraya gitmekten yorgun düşmüştük. Yol levhalarının üzerinde adlarını yakından gördüğümüzde, çocukluğumuzda onca hayalini kurduğumuz tarihî yerler, Versailles, Chantilly, artık arzu uyandırmaz olmuştu. Pazar öğleden sonralarını evde oturup *Le Petit Rapporteur*'ü[98] seyrederek ve tamirat yaparak geçiriyorduk.

Mecburen en sık gittiğimiz yer üç katlı, büyük alışveriş merkeziydi, her daim ılık, camdan tavanının altındaki kalabalığa rağmen bütün sesleri yutan, fıskiyelerin ve bankların da unutulmadığı, koridorların yumuşak ışığına tezat teşkil eden şekilde vitrinleri de içleri de çiğ aydınlatmalı, birbirine yapışık, dizi dizi, kapısız penceresiz, serbestçe girip çıktığımız mağazalar. O güne dek giyecekler ve yiyecekler hiç bu kadar güzel görünmemiş, hiç bu kadar erişilebilir ve bu kadar teklifsizce yakın durmamıştı. Dükkânların oyunbaz isimleri – Froquerie, Carterie, Djinnerie– ürünleri çocukça vurdumduymazlıkla eşeleyip karıştırmaya teşvik ediyordu. Bizler de yaşımızı unutuyorduk.

Prisunic ya da Nouvelles Galeries'de alışveriş yapan *ben*, aynı *ben* değildi artık. Darty'den çıkıp Pier Import'a giriyorduk, satın alma arzusu kabarıyordu içimizde, sanki elektrikli *waffle* makinesi ya da bir Japon feneri almak bizi başka birine dönüştürecekti, tıpkı on beş yaşındayken rock'n'roll ya da yeni kelimelerle dönüşmeyi umduğumuz gibi.

Geçmişi olmayan bir şehre taşındığımız için mi, "ileri liberal toplum"un sonsuz perspektifinden ötürü mü yoksa her ikisi tesadüfen kesiştiği için mi bilemeden, tüy gibi yumuşacık bir şimdinin içinde kayıyorduk. *Bırak Güneş İçeri Girsin*'i seyretmeye gidiyorduk. Filmin kahramanını Vietnam'a götüren uçakla, '68 hülyalarımız ve bizdik ölüme gönderilen.

Birkaç haftanın sonunda günlük güzergâhları, otopark inceliklerini tekrarlaya tekrarlaya yabancılıktan sıyrılacaktık. Biraz da şaşkınlıkla, her sabah ve akşam otoyollardan boğuk bir uğultuyla akarak bizi görünmez ve kudretli gerçekliğe taşıdığını hissettiğimiz bu devasa ve bulutsu kalabalığın bir parçası olarak görecektik kendimizi. Paris'i keşfedecektik, hangi semtin, sokağın, metro istasyonlarının nerede olduğunu, metroda aktarmayı yakalamak için hangi durakta inmek gerektiğini saptayacaktık. Concorde'a ya da Étoile Meydanı'na arabamızla gitmeyi nihayet göze alabilecektik. Gennevilliers Köprüsü'nün girişinde, bir anda önümüze serilen uçsuz bucaksız Paris manzarası karşısında, bu muazzam ve çalkantılı hayata ait olmanın

coşkusuna kapılacaktık. Adeta bireysel bir terfiydi bu. Bizim için artık, belirleyici özelliklerden yoksun bir *taşra* olan o yere geri dönmeye hiç niyetimiz yoktu. Bir akşam, trenimiz Paris bölgesinin kırmızı ve mavi ışıklı tabelalarla bezeli karanlığına dalarken, üç yıl önce terk ettiğimiz Yukarı Savoie, dünyanın öbür ucu gibi gelecekti.

Vietnam savaşı bitmişti. Savaşın başından beri o kadar çok şey yaşamıştık ki, artık hayatımızın bir parçası haline gelmişti. Saygon'un düştüğü gün, Amerikalıların yenilgiye uğrayabileceğine aslında hiçbir zaman inanmamış olduğumuzun farkına varıyorduk. Nihayet napalmın, posterini odalarımızın duvarına astığımız pirinç tarlasında koşan kız çocuğunun bedelini ödüyorlardı. Eninde sonunda tamama eren şeylerin sevincini ve yorgunluğunu hissediyorduk. Ama kısa sürede ayağımız suya erecekti. Televizyonlar salkım saçak teknelere doluşmuş, komünist Vietnam'dan kaçmaya çalışan insanları gösteriyordu. Kamboçya'da, *Canard enchaîné*'nin müdavimi haline gelen çelebi kral Sihanouk'un nazik suratı Kızıl Kmerler'in kıyıcılığını gizleyemiyordu. Mao ölüyordu ve okula gitmek üzere mutfaktayken *Stalin ölmüş* çığlığını işittiğimiz o kış sabahını hatırlıyorduk. Yüz çiçek ırmağının tanrısının ardında, dul Jiang Qing'in hükmettiği caniler çetesini keşfediyorduk. Yanı başımızda, sınırların öbür yanında, Kızıl Tugaylar ve Baader grubu patronları ve devlet adamlarını kaçırıyor, cesetleri, sıradan bir mafya şefi gibi, arabaların bagajında bulunuyordu. Devrim umudu beslemek utanılacak bir şey haline geliyordu, Ulrike Meinhof'un hapishane hücresinde intiharına üzüldüğümüzü söylemeye çekiniyorduk. Anlaşılması güç bir biçimde, bir pazar sabahı yatakta, boynunu sıkarak karısını öldüren Althusser'in işlediği cinayet psikolojik soruna bağlandığı kadar, özdeşleştirildiği Marksizme de yüklenecekti.

Televizyon stüdyolarında "yeni filozoflar" boy gösteriyor, devrim hayali kuranları tarihe gömmek için Soljenitsin'i ve Gulag'ı kendilerine bayrak yaparak "ideolojileri" topa tutuyorlardı. Beyni sulanmış dedikleri ve hâlâ televizyona çıkmayı reddeden Sartre'dan ya

da makineli tüfek gibi konuşan de Beauvoir'dan farklı olarak, bunların hepsi gençti, herkesin anlayabileceği kelimelerle vicdanlara "sesleniyor", insanları zeki oldukları konusunda rahatlatıyorlardı. Bu ahlaki infial gösterilerinin seyri eğlenceliydi, lakin nereye varmak istedikleri pek anlaşılmıyordu, belki de insanları Solda Birlik'e oy vermekten caydırmaktı tek maksatları.

Bizim gibi, daha çocuk yaşta ruhlarını erdemli eylemlerle kurtarabilecekleri tembihlenenler, felsefe bölümünde Kant'ın *–öyle davran ki, eyleminin kuralı genel bir yasanın ilkesi yapılabilsin–* kategorik buyruğunu hayata geçirmeye, Marx'la, Sartre'la dünyayı değiştirmeye –'68'de buna inanmıştık– bağlananlar için buralarda en ufak bir umut yoktu.

Her mecrada konuşup duran sözcüler banliyöler ve buralara yeni gelen aileler hakkında ağızlarını açmıyordu; toplu konutların eski sakinleriyse, yeni komşularına bizim dilimizi konuşmadıkları, bizim yemeklerimizi yemedikleri, bizim gibi olmadıkları için kızıyordu. Doğru dürüst tanınmayan, yalan yanlış bilinen, toplumu içine çeken mutluluk fikrinin uzağında, bir dizi talihsizlik sonucu, kimsenin mutlu olmayı tahayyül edemeyeceği "kümes" gibi yerlerde yaşamaktan başka seçeneği olmayan "dezavantajlı" topluluklar. Göçmenlik, başında kaskıyla bir çukurun içindeki yol işçisi ya da kamyona asılmış giden temizlik işçisinin suretinde tamamen ekonomik bir varoluştu. Okullarda yıllık düzenlenen akıllı uslu münazarada, ırkçılığa karşı en iyi argümanı savunduklarına inanan öğrencilerimizin mağrur bir şekilde onlara bahşettiği ise: Fransızların artık yapmak istemediği işler için onlara ihtiyacımız var.

Televizyonda gösterilmeyen bir olay ya da olgu, gerçeklik statüsüne erişemiyordu. Herkesin evinde mutlaka bir renkli televizyon vardı. Yaşlılar öğle vakti programlar başlarken televizyonu açıyor, akşam test yayınının sabit görüntüsü karşısında uyuyakalıyordu. Kışın dindarlar *Efendimizin Günü* programını seyrederek Pazar ayinini evde yapar olmuştu. Ev kadınları birinci kanaldaki dizinin başında ya da ikinci kanalda *Hanımlarla Bugün*'ü izleyerek ütülerini yapıyordu. Anneler

çocuklarını *Çarşamba Ziyaretçileri*'nin ya da *Walt Disney'in Harikalar Dünyası*'nın başına oturtarak sakinleştiriyordu. Televizyon herkesin elinin altında ve en hesaplı *oyalanma* aracıydı, kocalarını *Spor Pazarı*'nın karşısında, evde yanı başlarında tutan kadınların içi rahattı. İstisnasız bütün programcıların anlayışlı ve gülümseyen suratları (Jacques Martin ve Stéphane Collaro), babacan ifadeleriyle (Bernard Pivot, Alain Decaux) ele gelmez ama daimî bir itinayla hepimizi sarıp sarmalıyor, hepimizi gitgide aynı meraklar, aynı korkular ve memnuniyetler etrafında birleştiriyordu. Küçük Philippe Bertrand'ın menfur katili yakalanacak mıydı? Baron Empain'i kaçıran adam bulunacak mıydı? Mesrine yakalanacak mıydı? Ayetullah Humeyni İran'a dönecek miydi? Televizyon, günlük haberler ve adli olaylarla durmadan yenilenen bir aktarım kudreti bahşediyordu bize. Tıp, tarih, coğrafya, hayvanlar ve daha nice konuda binbir malumat sunuyordu. Genel bilgi dağarcığı genişliyordu, neşeli ve bir yere varmayan bir bilgiydi bu. Okulda öğrendiklerimizden farklı olarak, sohbetler dışında sınava çekilmek zorunda olmadığımız, yerine göre, bilgi kaynağıyla araya koyduğumuz mesafenin işareti olarak *öyle söylediler* diyerek ya da bilginin doğruluğunun kanıtı olarak *televizyonda gösterdiler* diyerek anlatmaya başladığımız bilgiydi bu.

Sadece öğretmenler, çocukları okumaktan uzaklaştırdığı ve hayal güçlerini körelttiği için televizyonu suçluyordu. Çocuklarsa takmıyor, avaz avaz *haydi midye avına*, *haydi*, *haydi* diye şarkı söylüyor, Sylvester ve Tweety'nin konuşmalarını taklit ediyor, reklamlardan duydukları tekerlemeleri tekrarlayıp eğleniyorlardı: Mammouth fiyatları kaçırır, babaanneyse pırtları.[99]

Dünyanın karmakarışık, bölük pörçük, kesintisiz kaydı günden güne televizyon üzerinden tutuluyordu. Yeni bir hafıza doğuyordu. Görülmüş, unutulmuş, onlara eşlik eden yorumlardan sıyrılmış binlerce sanal şeyin magmasından, uzun ömürlü reklam sloganları, görsel açıdan en dikkat çeken tipler, en bol ortalığa saçılan unsurlar, olağandışı ya da şiddet yüklü sahneler yüzeye çıkıyor, birbiriyle iç içe geçiyordu, Jean Seberg ile Aldo Moro aynı arabada ölü bulunmuştu sanki.

Entelektüellerin ve şarkıcıların ölümü, dönemin hüznüne ekleniyordu. Barthes'ınki çok vakitsizdi. Sartre'ınkiyse aklımızdan geçmişti ve işte sahiden de olmuştu, görkemliydi, tabutun arkasından bir milyon kişi yürüyordu, toprağa verilirken Simone de Beauvoir'ın türbanı kayıp düşüyordu. Sartre'ın yarı ömrü kadar yaşayan Camus, 1960 kışından beri '59'da toprağa verilen Gérard Philipe'in yanında yatıyordu.

Brel ve Brassens'in ölümleri, bir zamanlar Piaf'ınki gibi, herhalde ömür boyu bize eşlik edeceklerini umduğumuzdan, pusulamızı şaşırtıyordu, üstelik onları eskisi kadar dinlemez olmuştuk, biri fazla ahlakçı, diğeri fazla sevimli anarşist geliyordu, Renaud ve Souchon'u tercih ediyorduk. Kazanması beklenirken solun kaybettiği genel seçimlerin ilk turundan bir gün önce, Claude François'nın banyosunda, küvette elektrik çarpması sonucu saçma ölümünün de, bizimle aşağı yukarı aynı yaşlardaki Joe Dassin'in aniden ölüme teslim olmasının da diğer ölümlerle alakası yoktu. '75 ilkbaharı, Saygon'un düşüşü, zihnimizde "L'Été Indien"le iç içe geçen umut ışığının doğuşu bir anda çok gerilerde kalmıştı.

1970'lerin sonlarında, herkesin coğrafi olarak oraya buraya dağılmasına rağmen, geleneği sürdürülen aile yemeklerinde hafıza zayıflıyordu.

Kabuklu istiridye, –süpermarketten değil– kasaptan alınan etle yapılmış sığır rosto ve beraberinde –dondurulmuş ama hakikisi kadar lezzetli olduğunu garanti ettiğimiz– patates gratenden oluşan yemeğin etrafında sohbet otomobillerin ve markaların kıyaslanması, ev yaptırma ya da eski bir evi satın alıp elden geçirme projeleri, son tatiller, zamanın ve eşyaların tüketimi konularında ilerliyordu. Eski toplumsal hasetleri kaşıyabilecek, kültürel farklılıkların üzerine gidecek mevzulardan sezgisel olarak kaçınarak müşterek bugünümüzü masaya yatırıyorduk: Korsika'daki bombalı suikastlar, İspanya ve İrlanda'daki saldırılar, Bokassa'nın elmasları, *Hasard d'Estin* imzalı yergi kitabı, Coluche'ün cumhurbaşkanlığı seçimleri adaylığı, Björn

Borg, E123 gıda boyası, filmler, hiç sinemaya gitmeyen büyükanneler ve büyükbabalar dışında herkesin gördüğü *Büyük Tıkınma*, sadece ses getiren filmleri takip edenlerin gittiği *Manhattan*. Konuları belirleme tekelini erkeklerin elinde tuttuğu sohbette kadınlar bir kenara çekilip kendi aralarında ev işleriyle ilgili sorunları ve çözümleri paylaşıyordu, lastikli çarşafların nasıl katlanacağı, kotların dizi aşınınca ne yapılacağı, masa örtüsüne şarap dökülünce üzerine tuz serpmenin faydası...

Savaş ve İşgal günleri anılarından neredeyse hiç bahsedilmez olmuştu, yemek sonunda şampanyayla birlikte biraz canlanan yaşlılar mevzuyu açmaya kalktığında, Maurice Chevalier ya da Joséphine Baker'dan bahsettiklerinde yüzümüzde beliren gülümsemeyle dinliyorduk onları. Geçmişle aramızdaki bağlar soluklaşıyordu. Sadece şimdiki zamandı aktarılan.

Çocuklar anne babaların konuşmalarında endişeli bir yer işgal ediyordu, eğitim anlayışlarını karşılaştırıyor, vaktiyle kendilerinin yaşamadığı serbestiyeti nasıl idare edeceklerini, neyi yasaklayıp neyi serbest bırakacaklarını (doğum kontrol hapı, partiler, sigara, mobilet) birbirlerine danışıyorlardı. Özel eğitimin iyi taraflarını, Almanca öğrenmenin yararlarını, dil öğrenmek için yurtdışına gitmenin iyi bir fikir olup olmadığını tartıyorlardı. İyi bir ortaokul, iyi bir müfredat, iyi bir lise, iyi öğretmenler arzu ediyorlardı; çocuklarını mükemmellikle sarmalama ve onlara hiçbir sıkıntı yaşatmadan bireysel başarıyı zerk etme fikri akıllarından çıkmıyordu ve bundan bir tek kendilerinin sorumlu olduğunu hissediyorlardı.

Ölülerin zamanının yerini çocukların zamanı alıyordu.

Merakları, eğlenceleri, müzik tercihleri hakkında usturuplu bir şekilde sorduğumuz sorulara gençler, aslında zevkleriyle ilgilenmediğimizden emin, muhtemelen esas derdimizin gizledikleri hayatlarını öğrenmek olduğunu sezerek ve onu da bize açmaya pek niyetlenmeden uysal ve ihtiyatlı bir edayla, kısa, kaçamak cevaplar veriyorlardı. RPG, *war game* ve *heroic fantasy*'yle kafası karışan bizler için onlardan *Yüzüklerin Efendisi*'ni duymak ya da gün boyu bizi maruz

bıraktıkları hard rock, Sex Pistols, Pink Floyd'un yanı sıra Beatles'tan da bahsetmeleri içimizi rahatlatıyordu. Kareli gömlek üzerine efendice V yaka kazak giydiklerini, derli toplu saç kesimlerini görünce uyuşturucudan, şizofreniden ve ANPE'den[100] hiç değilse şimdilik paçayı kurtardıklarını düşünüyorduk.

Tatlıdan sonra, küçüklerden çiviler ve iplerle yaptıkları tabloları getirip göstermeleri, Rubik küpüyle maharetlerini sergilemeleri, piyanoda Debussy'nin *Le Petit Nègre* parçasını çalmaları isteniyor, kimsenin gerçekten kulak kabartmamasına anne babalar bozuluyordu. O mu, bu mu diye bir süre kararsızlık yaşadıktan sonra, aile toplantısının kapanışını iskambil ya da kutu oyunu oynayarak yapmaktan vazgeçiliyordu, gençler briç oynamıyor, Scrabble yaşlıların gözünü korkutuyor, Monopoly ise çok uzun sürüyordu.

Ve biz, 40'larımıza gireceğimiz 1980'li yılların eşiğinde, bir geleneği yerine getirmiş olmanın yorgun hoşluğuyla, arkadan vuran ışık nedeniyle sofranın etrafındakilerin karanlıkta kalan yüzlerini tek tek süzerken, sürekli tekrarlanan bu törensi yemekte artık iki kuşağın arasında ortadaki yeri işgal ettiğimizi bir an yadırgayarak kavrıyorduk. Değişmezlik hissinin uyandırdığı hafif bir baş dönmesi; toplumda hiçbir şey yerinden oynamamıştı sanki. Birdenbire bedenlerden kopmuş gibi algılamaya başladığımız seslerin uğultusunda aile sofrasının, içimizden birinin pekâlâ tepesinin tasının atıp haykırarak masayı devirebileceği yer olduğunu biliyorduk.

Kendi arzumuz ve devletin isteğine uygun olarak, bankaların ve konut tasarruf planlarının desteğiyle "ev sahibi olmak hiç bu kadar kolay olmamıştı". Gerçekleşen bu hayal, bu toplumsal başarı genç çiftleri yaşlılığa yaklaştırıyordu: Ömürlerinin sonuna kadar bu evde beraber yaşayacaklardı. İş, evlilik, çocuklar diyerek sonuna doğru gittikleri resmî mühürle damgalanmış yeniden üretim yolunda, şimdi yirmi yıllık taksitlerle bir taşınmaza bağlanıyorlardı. Tamiratla, marangozluk işleriyle uğraşarak, duvar kâğıdı yapıştırarak kendilerini avutuyorlardı. Geriye dönme arzusu ara ara yoklayıp kayboluyordu.

Vaktiyle kendilerinin sahip olmadığı "gençlerin kendi aralarında beraber yaşama" hakkından yararlanan yeni kuşağa özeniyorlardı. Çevrelerinde boşananların sayısı gittikçe artıyordu. Erotik filmleri, değişik iç çamaşırlarını denemişlerdi. Tek bir erkekle sevişe sevişe, kadınlar kendilerini yeniden bakire olmuş gibi hissediyordu. İki âdet dönemi arasındaki süre sanki kısalıyordu. Evlenmemişlerin ve boşanmışların hayatlarıyla kendi hayatlarını karşılaştırıyor, garın önünde sırt çantasıyla yere oturmuş, kutudan sakin sakin süt içen genç gezgin kadına mahzun bakışlar atıyorlardı. Kocasız yaşayabilme becerisine sahip olup olmadıklarını sınamak için, içlerinde bir ürpertiyle, öğleden sonra seansına tek başlarına sinemaya gidiyorlardı, sanki herkes o anda orada olmamaları gerektiğini biliyormuş gibi geliyordu.

Baştan çıkarmanın o büyük piyasasına geri dönüyor, evlilik ve anneliğin uzaklaştırdığı dünyevi maceralara yeniden açık olduklarını keşfediyorlardı. Çocuksuz, kocasız tatile çıkmayı istiyor, yalnız başına seyahat etme ve otelde kalma düşüncesinin içlerine boğuntu verdiğini fark ediyorlardı. Gününe göre, her şeyi terk etme, yeniden bağımsız olma arzusu ile korkusu arasında salınıp duruyorlardı. Gerçekten neyi arzuladığımızı anlamak ve kendimizi yüreklendirmek gayretiyle *Etki Altında Bir Kadın*'ı ve *Bir Kadının Tanımlanması*'nı seyrediyor, *Solak Kadın*'ı, *Her Kadın Gibi*'yi okuyorduk. Ayrılma kararına kendimizi ikna edinceye kadar, aylarca hırgür sahnelerinin, bezdirici barışmaların, kız arkadaşlarla uzun uzun konuşmaların, daha evlenirken *boşanma diye bir şey yok bizde, ona göre* diye tembihleyen anne babaya evde geçimsizlik olduğunu temkinli bir şekilde çıtlatma çabalarının yaşanması gerekiyordu. Ayrılma sürecinde, paylaşılacak mobilya ve alet edevatın dökümü geri dönüşsüz noktaya gelindiğini gösteriyordu. On beş yılda biriktirilen eşyaların listesi çıkarılıyordu:
halı 300 frank
hi-fi müzik seti 10.000
akvaryum 1.000
Fas işi ayna 200
yatak 2.000
Emmanuelle koltukları 1.000
ecza dolabı 50, vd.

Bunlar yüzünden kavgaya tutuşuyorduk, piyasa değeri "bu artık beş para etmez" ile kullanım değeri "benim arabaya senden daha fazla ihtiyacım var" çarpışıyordu. Eve yerleşirken birlikte arzuladığımız ve aldığımıza memnun olduğumuz, dekorun içinde ya da gündelik kullanımda kendine yer bulmuş bütün her şey şimdi unutulan ilk konumuna dönüyordu, bir fiyatı olan nesneler. Tencere, çarşaf ve benzeri satın alınacak şeylerin listesini yapmak nasıl ki vaktiyle birlikteliği zaman içinde sağlamlaştırdıysa, şimdi de paylaşılacak şeylerin listesi ayrılığı somutlaştırıyordu. Bu liste müşterek merak ve arzuların üzerine bir çizgi çekiyordu, akşam yemeğinden sonra katalogda işaretlenen siparişler, Darty'de iki fırın markası arasında yaşanan tereddütler, bir yaz akşamüstü eskiciden alınıp arabanın tepesine bağlanarak eve getirilen koltuğun tehlikeli yolculuğu. Eşyaların dökümü, bir çift olarak ilişkimizin ölümünün teyit belgesiydi. Sonraki adım avukata başvurma, hikâyemizi hukuki dile tercüme etme aşamasıydı, böylece ayrılık bir hamlede duygusal unsurlarından sıyrılıyor, "evlilik birliğinin feshi"nin sıradanlığına ve anonimliğine bürünüyordu. Kaçmak ve kaldığımız yerden devam etmek geçiyordu içimizden. Ama geriye dönüşün imkânsız olduğunu hissediyorduk. Gelecek arzusuna yeniden kavuşmak için boşanmanın açtığı gönül yarasına, tehdit, hakaret ve adiliklere katlanmaya, öncekinin yarısı kadar parayla yaşamaya, her şeye hazırdık.

Renkli bir fotoğraf: Bir kadın, on iki yaşlarında bir oğlan ve bir adam, müzeye benzer bir binanın önünde, güneşten beyaz görünen, zemini kumlu bir alanda, üçgen oluşturacak şekilde birbirlerinden uzak duruyorlar, gölgeleri yana düşüyor. Sağda, sırttan görünen, baştan aşağı siyah, Mao tarzı pantolon ceket giymiş adam kollarını kaldırmış, binayı kameraya çekiyor. Geride, üçgenin sivri ucundaki oğlanı cepheden görüyoruz, üzerinde şort ve yazıları okunmayan bir tişört var, elindeki siyah şey muhtemelen kameranın kılıfı. Solda, en önde, kadın hafif yan dönmüş, üst kısmı dar, belden aşağısı bollaşan yeşil elbisesiyle harcıâlem bir tarzla hippi şıklığı arasında geziniyor. Elindeki

kalın kitap *Guide bleu*[101] olmalı. Saçları, dolgun yüzünü açığa çıkaracak şekilde kulaklarının üzerinden sıkıca arkaya toplanmış, güneş yüzünden hatları seçilmiyor. Geniş elbisenin altından, vücudunun alt kısımlarının kalınlaştığı anlaşılıyor. Kadın da çocuk da yürürken yakalanmış, fotoğrafı çekenin seslenmesi üzerine kameraya dönüp son anda gülümsemişler gibi. Fotoğrafın arkasına şu not düşülmüş: *İspanya, Temmuz '80.*

Dördüncü üyesi, fotoğrafı çeken ergenlik çağındaki oğlan olan bu küçük aile topluluğunda kendisi eş ve anne. Toplanmış saçlar, çökük omuzlar, şekilsiz, uzun elbise, geniş gülümsemeye rağmen beğenilme isteğinin yok olduğunu ve bezginliği ortaya koyuyor.

Burada, turistik gezi güzergâhının bu tanımsız noktasında, güneşin altında, muhtemelen ailesinden ibaret baloncuktan başka bir şey yok zihninde, o baloncuğun içinde Peugeot 305'le otelden çıkıp tapas barlarına, oradan turist rehberinin üç yıldız verdiği tarihî mekânlara gezip duruyorlar; arabadan her indiklerinde, dönüşte lastikleri ETA tarafından parçalanmış halde bulmaktan korkuyorlar. Açık havadaki bu kapalı kutuda, ajandasındaki kopuk kopuk notlardan da izi sürülebilen –çarşafları değiştir, rosto siparişi, veli toplantısı– gündelik dertlerden bir süreliğine kurtulmuş ve bu sayede yüksek bir farkındalığa erişmişken, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında Paris bölgesinden ayrıldıklarından beri, âcizlik, kırgınlık, küskünlük yumrusu haline gelen evliliğinin acısını üzerinden atmayı başaramıyor. Dünyayla ilişkisine sızan bir acı bu. Etrafındaki manzaraya ilgisiz bakışlarla bakıyor, şehirlerin girişindeki sanayi bölgelerinde, ovanın ortasında Mammouth ticaret merkezlerinin siluetinin yükseldiğini, Afrika eşeklerininse artık yok olduğunu, Franco'nun ölümünden bu yana İspanya'nın değiştiğini fark ediyor. Kafelerin kaldırımlardaki masalarında otururken, sadece otuz beş ila elli yaş aralığındaki kadınları görüyor gözü, onların yüzünde mutluluğun ya da mutsuzluğun işaretlerini arıyor, "Onlar nasıl yapıyor?" Ama bazen de bir barda, dipteki masada oturmuş, biraz ötede babalarıyla elektronik oyunlar oynayan çocuklarını seyrederken, böylesine huzurlu bir dünyayı boşanma acısıyla bozacak olma düşüncesi içini parçalıyor.

Bu İspanya gezisinden şu anlar kalacak geriye:
Salamanca'da, Plaza Mayor'da, gölgeye sığınıp bir kadeh içki içerken, karşıda kemerlerin altında, çiçekli bluzu, diz hizasında eteği, kolunda küçük el çantasıyla kendi halinde iki çocuk annesi görünümlü, kırklı yaşlardaki müşteri ayartan kadından gözlerini ayıramayışı
Toledo'daki Hotel Escurial'da, gece inleme sesleriyle uyanıp çocukların kaldığı yandaki odaya koşmuştu. Mışıl mışıl uyuyorlardı. Yatağa döndüğünde, o ve kocası seslerin uzun uzun orgazm olan bir kadından geldiğini fark etmişlerdi, kadının çığlıkları avlunun duvarlarından yankılanıp pencereleri açık odalara doluyordu. Tekrar uykuya dalan kocasının yanında mastürbasyon yapmaktan kendini alamayışı
San Fermín Festivali sırasında üç gün geçirdikleri Pamplona'da, bir öğleden sonra yatakta tek başına uyuklarken, kendini on sekiz yaşında, kız yurdundaki küçük odasındaymış gibi hissetmişti, aynı beden, aynı yalnızlık, aynı isteksizlik. Yattığı yerden, devasa kafalarla şehrin sokaklarında dolaşıp duran ve asla sona ermeyen müzik geliyordu kulağına. Vaktiyle iyi bildiği bayramın dışında olma hissi.

Bu '80 yazı boyunca gençliği, ona bütün noktalarını kendisinin kapladığı ışıkla dolu sınırsız bir uzay gibi görünüyor, hiçbir şeyi tam olarak seçemeden, şimdiki bakışıyla tamamını kucaklıyor. O dünyanın geride kalmış olması onu hayrete düşürüyor. İlk defa o sene, *tek bir hayatım var* cümlesinin ürkütücü anlamını kavramıştı. Belki de şimdiden kendini *Besle Kargayı* filmindeki yaşlı kadında görüyor, hep aynı şarkılar tekrar tekrar çalarken, felçli ve dilsiz kadın, gözünden süzülen yaşlarla, bıkmadan usanmadan odanın duvarına asılı fotoğraflara bakıyor. Şimdi çok uzakta kalan o gerçektüstü, sıcak, "kurak" yazda bu film allak bullak etmişti onu. Görmek istediği filmler, kısa süre önce seyrettikleri, içlerinde kendi hayatını aradığı kurgusal hikâyenin hatlarını oluşturuyor, *Wanda*, *Basit Bir Öykü*. Onlardan kendisine bir gelecek çizmelerini bekliyor.

Sırf yaşayarak, ardında kendiliğinden bir kitap yazılıyormuş gibi hissediyor ama ortada hiçbir şey yok.

Farkına varmadan uyuşukluk halinden çıkmıştık.

İnsanlar topluma ve siyasete, Coluche'ün neşeli alaycılığıyla bakıyordu. Çocuklar onun bütün "yasak" skeçlerini biliyor, herkes, "Bu yeni, daha yeni çıktı," diye tekrarlayıp duruyordu. Onun Fransa'ya bakışı, "gülmekten iki büklüm olmuş" ülke, bizimkine uyuyordu. Her ne kadar ona oy vererek oy kullanma hakkına böylesi bir hürmetsizlik yapacak kadar ileri gideceğimizi düşünmesek de, cumhurbaşkanlığına adaylığını koymak istemesi çok hoşumuza gidiyordu. Mağrur Giscard d'Estaing'in, düşmanlarının cesetlerini sarayındaki dondurucuda saklamakla suçlanan Afrikalı bir despotun hediye ettiği elmasları kabul ettiğini öğrenince ağzımız kulaklarımıza varmıştı. Ne zaman başladığı bulanık olsa da işler tersine dönmüştü, hakikat, ilerleme, gençlik artık onda değil, Mitterrand'da vücut buluyordu. Mitterrand demek özgür radyo, kürtajın sosyal sigorta tarafından karşılanması, altmış yaşında emeklilik, haftalık çalışma süresinin otuz dokuz saate inmesi, idam cezasının kaldırılması ve dahası demekti. Egemenliğin halesi şimdi onun etrafında dalgalanıyordu, fonunda çan kulesiyle küçük bir köyün yer aldığı portresi, ona kökleri geçmişin hafızalarına uzanan tartışmasız bir güç katıyordu.

Nazar değmesin diye konuşmuyorduk bile. Solun iktidara geleceğine kesinkes inandığımızı yüksek sesle söylemek uğursuzluk getirebilirdi. *Seçimler aptal tuzağıdır* sloganı geçmişte kalmıştı.

Televizyon ekranında Mitterrand'ın çiçekbozuğu, tuhaf yüzünü gördüğümüzde bile hâlâ inanamıyorduk. Sonra farkına varıyorduk ki bütün yetişkinliğimiz, bizimle hiç alakası olmayan hükümetlerin yönetiminde geçmişti. Bir mayıs ayı hariç, siyasette yüzümüzü güldüren tek bir şey görmediğimiz, yokuş aşağı umutsuz bir kayışı andıran tam yirmi üç yıl. Gençliğimizden bir şey çalınmışçasına hınç duyuyorduk. Geçen bütün bu zamanın sonunda, önceki mayısın başarısızlığını silmek üzere, yine bir mayıs günü, sisli bir pazar akşamında, gençler, kadınlar, işçiler, öğretmenler, sanatçılar, geyler, hemşireler, postacılar, büyük bir kalabalık halinde Tarih'e geri dönüyor ve yeniden Tarih yazmak istiyorduk. Anne babalarımızınki '36'daydı, Halk Cephesi, sonra Kurtuluş, başarıya ulaşmış bir '68 Devrimi.

Şiirselliğe ve coşkuya, güle ve Panteon'a, Jean Jaurès'e ve Jean Moulin'e, *Temps des cerises*'e ve Pierre Bachelet'nin C*orons*'una ihtiyacımız vardı. Bize samimi görünen, içimizi titreten coşkulu sözlere, çok uzun süre olmuştu bunları duymayalı. Geçmişi yeniden işgal etmemiz, Bastille'i geri almamız, geleceğe meydan okumadan önce semboller ve nostaljiyle sarhoş olmamız gerekiyordu. Mitterrand kendisini kucakladığında, Mendès France'ın mutluluktan gözünden süzülen yaşlar bizim gözyaşlarımızdı. Ödü kopan varlıklıların paralarını sağlama almak için soluğu İsviçre'de almalarıyla dalga geçiyor, sahip oldukları küçük apartman dairelerinin kamulaştırılacağından endişeye kapılan sekreterlerinse lütfedip içlerini rahatlatıyorduk. II. Jean-Paul'ün bir Türk tarafından silahlı saldırıya uğraması kötü zamanlamaydı ama çabuk unutulurdu.

Her şey mümkün geliyordu. Her şey yeniydi. Dört komünist bakanı, sovyetik tiplere hiç benzememelerine, Marchais'nin ve Lajoinie'nin aksanıyla konuşmamalarına hayret ederek, egzotik türlermiş gibi, merakla izliyorduk. '60'lı yılların öğrencilerini hatırlatan pipolu ve sakallı milletvekillerini görünce içimiz titriyordu. Hava hafiflemiş, hayat gençleşmişti. Kelimeler geri geliyordu, burjuvazi, toplumsal sınıf. Dil zincirinden boşanıyordu. Sesi sonuna kadar açıp arabanın teybinde Iron Maiden kasetleri ve Carbone 14'te[102] David Grosexe'in maceralarını dinleyerek otoyolda tatile giderken önümüzde yeni bir zamanın açıldığı hissine kapılıyorduk.

Hafızamızı ne kadar zorlarsak zorlayalım, bu kadar kısa zamanda bu kadar çok şey yaşandığı olmamıştı (önceki duruma bir daha geri dönüleceğini aklımızdan dahi geçirmediğimizden, bunu hemen unutacaktık). İdam cezası kaldırılmış, kürtaj devlet tarafından karşılanmaya başlamış, kaçak göçmenler yasal statüye kavuşmuş, eşcinsellik suç olmaktan çıkarılmış, yıllık izinler bir hafta uzatılmış, haftalık çalışma süresi bir saat kısaltılmıştı vb. Fakat huzur uzun sürmeyecekti. Hükümet para istiyor, bizden borç alıyor, devalüasyon yapıyor, dövizi denetleyerek frangın ülke dışına çıkmasına engel oluyordu. Atmosfer sertleşmeye başlıyor, söylem –"zorunlu tasarruf", "kemer sıkma"– cezalandırmaya doğru kayıyordu, daha çok zaman,

daha çok para ve daha çok hak sahibi olmak sanki gayrimeşruydu ve ekonomistlerin dikte ettiği bir düzene dönmek gerekiyordu. Mitterrand "solcu halk"tan söz etmeyi bırakmıştı. Henüz ona o kadar kızmıyorduk, Bobby Sands'in ölümüne göz yuman ve askerleri Falkland Adaları'na ölüme gönderen bir Thatcher değildi ne de olsa. Fakat 10 Mayıs rahatsız edici, hatta adeta gülünç bir anı haline geliyordu. Kamulaştırmalar, maaş zamları, çalışma süresinin kısaltılması, adaletin tesis edilişi ve yeni bir toplumun ortaya çıkışı olduğunu sandığımız bütün her şey, şimdi Halk Cephesi'ne büyük bir anma töreni, yok olmuş idealler için bir iade-i itibar merasimi gibi görünüyordu ki bu idealleri göklere çıkaranlar muhtemelen onlara inanmıyordu bile. Hadise vuku bulmamıştı. Devlet yine bizden uzaklaşıyordu.

Bizden uzaklaşıyor, medyaya yaklaşıyordu. Siyasetçiler televizyon kanallarında, müzik eşliğinde şaşaalı ve trajik etki uyandıran stüdyo programlarında boy gösteriyor, sorguya çekilmeyi kabullenmiş ve hakikatleri anlatıyormuş gibi yapıyorlardı. Hiç duraksamadan onca rakamı sayıp dökmelerini, hiçbir konuda teklememelerini görünce, insanın aklından ister istemez soruları önceden bildikleri geçiyordu. Okul kompozisyonlarında olduğu gibi, maksat "ikna etmek"ti. Her hafta önce biri, sonra diğeri, teker teker ekranda resmi geçit yapıyorlardı, iyi akşamlar Madam Georgina Dufoix, iyi akşamlar Mösyö Pasqua, iyi akşamlar Mösyö Brice Lalonde. Hiçbir şey kalmıyordu aklımızda, tek bir "cümlecik" hariç, kül yutmaz, çakal gazeteciler muzaffer bir edayla gündeme getirmese onun da farkına varmazdık.

Olgular, maddi ve gayrimaddi gerçeklik, rakamlar ve yüzdeler halinde sunuluyordu, işsizlik, otomobil ve kitap satışları, kanser ve ölüm olasılıkları, "lehte" ve "aleyhte" görüşler. *Fransızların yüzde 55'i ülkede çok fazla Arap olduğunu düşünüyor, yüzde 30'un video kaydedicisi var. İki milyon işsiz…* Rakamların tek söylediği aslında kader ve determinizmdi, başka bir şey değil.

Meşum, şekilsiz, kavranamaz bir veri olarak Kriz, ne zaman herkes

için dünyanın ve onu açıklamanın kökeni, mutlak kötülüğün kesinliği haline gelmişti bilemiyorduk. Ama çoktandır Sartre'ın gazetesi olmaktan çıkan *Libération*'un desteklediği Yves Montand, üzerinde yelek-ceket takım elbisesiyle çıkıp da bizlere Kriz'e karşı mucizevi reçetenin Serbest Piyasa olduğunu anlattığında, her şeyin kökeni Kriz olmuştu zaten. Piyasanın nihai ve ilahi güzelliği, daha sonra Catherine Deneuve'ün Banque de Suez'in hizmetine sunduğu imajında ve sesinde vücut bulacaktı. Deneuve özel sermayeye açılışı müjdelerken, bize çağrıştırdığı Kafka'nın *Dava*'sındaki kapılardan farklı olarak, paranın ihtişamlı yüksek kapıları yavaş yavaş aralanıyordu.

Serbest Piyasa doğa yasasıydı, moderniteydi, zekâydı, dünyayı o kurtaracaktı. (Öyleyse neden fabrikaların çalışanlara yol verip kapandıklarını anlamıyorduk.) "İdeolojiler"den ve onların "klişeler"inden bir şey beklenemezdi. "Sınıf mücadelesi", "angajman", "emek ve sermaye" karşıtlığı, acımayla karışık müstehzi gülümsemelere neden oluyordu. Kullanılmaya kullanılmaya kelimeler anlamlarını kaybetmiş, içleri boşalmış gibi geliyordu. Yenileri ortaya çıkıyor ve bireyler, eylemler artık onlarla değerlendiriliyordu, "performans", "meydan okuma", "fayda". "Başarı" en yüce değer statüsüne nail oluyor, Paul-Loup Sulitzer'den Philippe de Villiers'ye "kazananların Fransası"nı tanımlıyor, "sıfırdan yükselen" bir adamı, Bernard Tapie'yi göklere çıkarıyordu. Devir ağzı laf yapanların devriydi.

İnanmıyorduk onlara. Nanterre'de, üniversitenin yanındaki RER istasyonunun karşısında yer alan gri, beton binanın üzerine iri harflerle yazılmış ANPE yazısı kanımızı donduruyordu. O kadar fazla erkek – ve şimdi kadınlar da– el açıyordu ki artık bu da yeni bir meslek diyecek hale gelmiştik. Banka kartıyla para görünmezleşiyordu.

Umut yokluğunda, "kır gönlünün zincirini" diye buyruluyordu, açlığa karşı, ırkçılığa, yoksulluğa karşı, dünya barışı için, Dayanışma Sendikası, Restos du Cœur[103], Mandela'nın ve Jean-Paul Kaufmann'ın özgürlüğü için muzip protest rozetlerle yürüyüşler, konserler, albümlerle "kır gönlünün zincirini".

Banliyöler muhayyilemizde bulanık bir yer tutuyordu: Kuzeye doğru, RER ve otobüs hatlarının öbür ucunda, çamurlu arsaların ortasında, merdiven boşlukları sidik kokan, camları kırık, asansörleri

bozuk, bodrumları enjektörlerle kaplı beton bloklar. "Banliyö gençleri" diğer gençlerden ayrı, başlı başına bir kategoriydi, medeniyetten nasibini almamış, burada doğmuş olsalar bile pek Fransız olmayan, hafiften korkulan bir gençlik. Takdire şayan öğretmenler, polisler ve itfaiyeciler onlara "göğüs germek" için büyük cesaretle onların arazisine gidiyordu. "Kültürler arası diyalog", onların konuşma biçimini sahiplenmek, aksanlarını taklit etmek, kelimeleri onların yaptığı gibi heceleri tersyüz ederek (örneğin *femme* yerine hatun anlamına gelen *meuf*, *pétard* yerine cigaralık anlamına gelen *tarpé*) kullanmaktan ibaretti. Ortak bir isimle anılıyorlardı, kökenlerine, tenlerinin rengine ve konuşma biçimlerine atıfla *Beurs* deniyordu onlara. Onlardan bahsederken, *Je parle la France*[104] diye dalga geçiliyordu. Sayıları az değildi. Tanımıyorduk onları.

Aşırı sağcı bir herif peydahlanmıştı, Jean-Marie Le Pen, onu bir zamanlar gözünde Moşe Dayan'ınki gibi kara bir bantla görmüş olduğumuzu hatırlıyorduk.

Şehirlerin çeperlerindeki, pazar günleri açık olan devasa satış depolarında, hangarlarda binlerce ayakkabı, alet edevat, mobilya pazarlanıyordu. Hipermarketler büyüdükçe büyüyor, alışveriş arabaları yerlerini daha büyüklerine bırakıyordu, öyle ki bunların içine iyice eğildiğinizde, eliniz dibine zar zor değiyordu. Televizyonlarımızı, video kaydediciyle kullanabileceğimiz SCART bağlantılı yenileriyle değiştiriyorduk. Çıkan yenilikler insanları yatıştırıyor, ilerlemenin kesintisiz devam ettiğinden emin olmak, yeniyi tahayyül etme isteğini yok ediyordu. Hayranlık ya da kaygı duymaksızın fazladan bir keyif ve bireysel özgürlük olarak, insanlar bu yeni nesneleri memnuniyetle karşılıyordu. CD'lerin evlerimize girişiyle, on beş dakikada bir kalkıp plağın yüzünü değiştirme zahmetinden kurtulmuştuk, uzaktan kumanda sayesinde bütün akşamı kanepeden kalkmadan geçirmek mümkün olabiliyordu. Video kasetler evde sinema hayalini gerçek kılıyordu. Minitel ekranından telefon rehberine ulaşabiliyor, tren saatlerine, burç yorumlarına, erotik sitelere bakabiliyorduk. Sonunda kimseye bir şey sormadan, oturduğumuz yerden her istediğimizi yapmak, evden çıkmadan ve utanmadan, yakın plan cinsel organları ve spermleri seyretmek serbestti. Şaşırma duygusu köreliyordu. Günün birinde bunları göreceğimizi aklımızdan bile geçirmediğimizi

unutmuştuk. Görüyorduk işte. E peki ne olmuştu? Hiç. Sadece, bir zamanların bütün yasak hazlarına hiçbir yaptırım olmadan erişmenin tatmini.

Walkman'le birlikte, ilk defa müzik bedene nüfuz ediyordu, dünyaya duvar çekip müziğin içinde yaşayabiliyorduk.

Gençler makuldü, esasen bizim gibi düşünüyorlardı. Lisede tantana yapmıyorlar, ne ders programına ne kurallara ne de otoriteye itiraz ediyorlardı, derslerde sıkılmayı kabulleniyorlardı. Dışarıda hayata dönüyorlardı. Playstation ya da Atari'yle meşgul oluyor, saatlerini rol yapma oyunlarıyla geçiriyorlardı. Yalvar yakar aldırdıkları ev bilgisayarlarının ilk modeli Oric-I için çıldırıyorlardı. *Les Enfants du rock*, *Les Nuls*, *Bonsoir les clips*[105] seyrediyor, Stephen King ve bizi memnun etmek için de *Phosphore*[106] okuyorlardı. Funk, hard rock ya da rockabilly dinliyorlardı. CD'ler ve walkman'le müzikle iç içe yaşıyorlardı. "Partileyerek" dağıtıyor, muhtemelen *joint* içiyorlardı. Ders çalışıyorlardı. Gelecekleri hakkında pek konuşmuyorlardı. Saat kaç olursa olsun, canları istediğinde dolabı ya da buzdolabını açıp Danette, Bolinos ya da Nutella yiyor, bizim evimizde kız arkadaşlarıyla yatıyorlardı. Her şeye vakit yetiştiremiyorlardı, spor, resim, sinema kulübü, okul seyahatleri. Bize hiçbir şey yüzünden kızgın değillerdi. Gazeteciler onlara "apolitik kuşak" diyordu.

Anaokulundan itibaren bir arada olan kızlarla oğlanlar, bizim gözümüzde bir tür masumiyet ve eşitlik içinde sakin sakin büyüyorlardı. Kızlar da oğlanlar da aynı hoyrat ve kaba dili konuşuyor, birbirlerine piç kurusu diyor, siktir çekiyordu. Onların yaşındayken bize işkence eden şeylere bakınca, cinsellik, öğretmenler, anne babalarla ilişkilerde onları "dobra", "doğal" buluyorduk. Geri kafalı görülmekten ve onları sinir etmekten çekinerek, üzerlerine varmadan sorular soruyorduk. Annelerimizden devraldığımız mirasla gözümüzü usulca üzerlerinden, davranışlarından ve suskunluklarından ayırmadan, vaktiyle bizim de sahip olmayı çok arzulayacağımız bir özgürlük tanıyorduk onlara. Özerkliklerini, bağımsızlıklarını şaşkınlık ve

memnuniyetle seyrediyorduk: Kuşakların tarihinde bir şey kazanılmıştı sanki.

Hoşgörü, ırkçılık karşıtlığı, barışseverlik ve ekoloji konularında bize öğretecek şeyleri vardı. Politikaya ilgisizdiler ama gündelik klişeleri alıp kendilerine slogan yapıyorlardı, *Arkadaşıma Dokunma*, Etiyopya'daki açlığa karşı CD alıyor, Beurs yürüyüşlerine takılıyorlardı. "Farklılıklara saygı" konusuna çok titizlik gösteriyorlardı. Etik bir dünya görüşleri vardı. Hoşumuza gidiyorlardı.

Bayram sofralarında gitgide azalıyordu geçmiş bahsi. Dünyaya giriş yaptığımız günlerin büyük anlatısını deşmenin genç konuklar için ilginç bir yanı yoktu, halklar arasındaki nefretten ve savaşlardan biz de onlar kadar nefret ediyorduk. Cezayir, Şili ve Vietnam'dan, Mayıs '68'den, kürtaj serbestisi mücadelesinden de pek söz etmiyorduk. Bir tek çocuklarımızla çağdaştık.

Önceki zaman aile sofralarını terk ediyor, tanıklarının bedenlerinden ve seslerinden uzaklaşıyordu, artık televizyon ekranlarında, gaipten gelen bir sesin anlatımıyla belgesellerde yaşıyordu. "Hafıza görevi" bir yurttaşlık mecburiyeti, adil bir vicdan göstergesi, yeni bir yurtseverlik biçimiydi. Yahudi soykırımı konusundaki umursamazlığa kırk yıl boyunca rıza gösterdikten sonra (*Gece ve Sis*'in salonları doldurduğunu ya da Primo Levi'nin ve Robert Antelme'in kitaplarının büyük okur kitleleriyle buluştuğunu söyleyemezdik) utanç hissettiğimizi düşünüyorduk ama bu gecikmiş bir utançtı. Yalnızca *Shoah*'ı seyrederken, vicdan kendi insanlıkdışılığının varabildiği noktaya dehşetle bakakalıyordu.

İnsanlar soyağaçlarına kaptırmıştı kendilerini. Kayıtlı oldukları bölgenin nüfus dairelerine gidiyor, isim, tarih ve meslekten başka bir şey söylemeyen dilsiz arşivler karşısında büyülenerek ya da hayal kırıklığı içinde ölüm ve doğum belgeleri topluyorlardı: Jacques-Napoléon Thuillier, Doğum tarihi: 3 Temmuz 1807, yevmiyeli işçi, Florestine-Pélagie Chevalier, dokumacı. Aile yadigârı eşyalara ve fotoğraflara düşkünleşmiştik, şimdi o kadar özlemini çektiğimiz şeyleri '70'li yıllarda nasıl da hiç dert etmeden saçıp savurduğumuza hayret

ediyorduk. "Köklerimize dönmeye" ihtiyaç duyuyorduk. "Kökler"in zarureti dört bir yandan bastırıyordu.

O zamana kadar, bütün anlamı cüzdanda taşıdığımız fotoğraflı bir karttan ibaret olan kimlik, her şeye ağır basan bir mesele haline geliyordu. Kimse tam olarak muhtevasını bilmiyordu. Ama her halükârda sahip olunması, yeniden keşfedilmesi, sahip çıkılması, ifade edilmesi gereken bir şeydi. Değerli ve yüce bir mülk.

Dünyada, kadınlar saç tellerinden ayak parmaklarına kadar örtünüyordu.

Jogging, *gym tonic* ve aerobikle "formu" korunan, Évian su ve çeşit çeşit yoğurtlarla içsel temizliği sağlanan beden kutsal yükselişini sürdürüyordu. İçimizde düşünen oydu, bedenin sesine kulak veriyorduk. Cinsellik "sonuna kadar yaşanmalı"ydı. Performansımızı mükemmelleştirmek için Dr. Leleu'nün *Sevişmenin El Kitabı*'nı okuyorduk. Kadınlar yeniden jartiyerli naylon çoraplar, dantel büstiyerler giyiyor, bunu "öncelikle kendileri için" tercih ettiklerini iddia ediyorlardı. Dört koldan "kendini şımart" buyruğu geliyordu.

Kırklı yaşlardaki çiftler Canal+'ta soft porno seyrediyor, yakın plan yorulmak bilmez kamışlar ve tıraşlı vulvalar karşısında, on ya da yirmi yıl önce ayakkabılarını bile çıkaracak kadar sabredemeden birbirlerinin üzerine atıldıkları ateşle uzaktan yakından alakası olmayan bir kıvılcımla teknik bir arzuya kapılıyorlardı. Doruğa ulaşırken, filmlerdeki oyuncular gibi, "Geliyorum," diyorlardı. Kendini normal hissetmenin hoşnutluğuyla uykuya dalıyorlardı.

Umutlar ve beklentiler eşyalardan, bedenin korunmasına doğru kayıyordu, kalıcı gençlik. Sağlık bir haktı, hastalıksa derhal giderilmesi gereken bir haksızlık.

Çocukların karnında artık kurt yoktu ve eskisi gibi ölmüyorlardı. Günden güne daha çok tüp bebek doğuyordu, yıpranan kalpler ve böbrekler ölenlerinkiyle değiştiriliyordu.

Bokun da ölümün de görünmez olması gerekiyordu.

Yeni yeni ortaya çıkan ve çaresi olmayan hastalıklar hakkında konuşmamayı tercih ediyorduk. Yaşlıların akıllarını alıp onlara isimleri

ve yüzleri unutturan, Almanca bir isimle anılan hastalık, Alzheimer. Diğeri, anal seks ve şırıngalarla bulaşan ise, eşcinsellere ve uyuşturucu bağımlılarına bir ceza, kırk yılda bir kan nakli yapılan insanların başına gelen büyük talihsizlikti.

Katolik dini gürültüsüz patırtısız sahneden silinmişti. Aileler artık dinin ne bilgisini ne de ibadetini aktarıyordu çocuklarına. Birkaç ritüel dışında, kimsenin saygınlık adına ona ihtiyacı kalmamıştı. Sanki iki bin yıl boyunca, milyarlarca duayla, ayinle, merasimle yıpranmış, fazlasıyla hizmet edip görevini tamamlamış gibiydi. Bağışlanabilir ve ölümcül günahlar, Tanrı'nın ve Kilise'nin emirleri, şükran duası ve ilahî faziletler, hepsi anlaşılmaz bir kelime dağarcığına ve miadını doldurmuş bir kafa yapısına aitti artık. Cinsel özgürlük, rahibeli-rahipli açık saçık şarkıları tedavülden kaldırmıştı. Kilise artık buluğ çağındaki gençlerin muhayyilesine korku salamıyor, cinsel ilişkileri kurala bağlayamıyordu, kadınların karnı onun vesayetinden çıkmıştı. Kilise, başlıca eylem alanı olan cinsellikle birlikte her şeyini kaybetmişti. Felsefe dersi dışında, Tanrı fikri ne makbul ne de ciddi bir tartışma konusuydu. Ortaokul sıralarının birine bir öğrenci, ahşabı kazıyarak *Tanrı var ben içinde yürüdüm* yazmıştı.

Polonyalı yeni papanın şöhreti de bir işe yaramamıştı. Batı özgürlüğünün siyasi kahramanı, dünya çapında bir başka Lech Walesa'ydı. Beyaz elbisesi, Doğu aksanı, "Korkmayın, korkmayın," deyişi, her uçaktan inişinde yeri öpüşü, Madonna konserlerinde havaya külot atılması gibi, şovun bir parçasıydı.

(Mart ayında sıcak bir pazar günü, özel Katolik okullarının velileri kalabalık bir yürüyüş yapmıştı ve herkes bunun Tanrı'yla bir alakası olmadığını biliyordu. İşin içinde bir inanç varsa da bu dinî değil, seküler bir inançtı, çocuklarının başarısının teminatının özel okul olduğuna olan inançları.)

Otuz dakikalık bir video kaset, '85 yılının Şubat ayında, Vitry-sur-

Seine'de lise iki öğrencileriyle sınıfta çekilmiş. '60'lı yıllardan beri bütün okullarda kullanılan türden bir masada oturan kadın o. Karşısında, dağınık bir şekilde sandalyelerde oturan öğrenci topluluğunun çoğunluğu kız, Afrika, Antiller, Mağrip kökenlilerin sayısı az değil. Kızların bir kısmı makyajlı, açık yakalı bluzlar giymiş, halka çingene küpeleri takmışlar. Yazı ve yaşam, kadınlık durumu hakkında konuşuyor. Hafif tiz bir sesle, müterediddit, özellikle sorulara cevap verirken, kesik kesik, tekrarlayarak anlatıyor. Hiçbir şeyi göz ardı etmeme, sanki tamamını sadece kendisinin kavradığı meselede hiçbir noktayı açıkta bırakmama çabasıyla biraz bunalmış bir hali var, sonra ağzından herhangi bir özgünlüğü olmayan bir cümle çıkıyor. Ellerini oynatıyor, iri ellerini sık sık gür kızıl saçlarının arasından geçiriyor ama on üç yıl önce Super-8 amatör kamerayla çekilmiş filmdeki asabiyet ve tutukluktan çok farklı. İspanya'daki fotoğrafa kıyasla elmacıkkemiklerinin belirginliği azalmış, yüzü biraz daha ovalleşmiş, çenesi öne çıkmış. Gülüyor, konuşmadığı zamanlardaki ciddi ve durgun ifadesiyle tezat oluşturan hafif, küçük bir gülüş –çekingenlik işareti ya da kikirdek ergenlikten, önemsiz konumunu kabullenmiş alt sınıf genç kızlıktan kalma kontrol dışı bir tortu–. Makyajı belli belirsiz, pudrasız teni parlıyor, kırmızı fularının uçlarını sonuna kadar düğmelenmiş parlak yeşil gömleğinin yakasından içeri sokmuş. Vücudunun alt kısmı masanın arkasında kaldığı için görünmüyor. Üzerinde hiçbir takı yok. Sorulardan biri:

Bizim yaşımızdayken hayatı nasıl tahayyül ediyordunuz? Ne umut ediyordunuz?

Cevap (ağır ağır): Düşünmem gerek... on altı yaşına dönmek, emin olmak için en az bir saat gerekir... (Birden ses iyice tizleşip gergin bir hal alıyor.) Sizler '85 yılında yaşıyorsunuz, kadınlar bugün çocuk sahibi olup olmamaya, ne zaman çocuk istediklerine, evlilik dışı çocuk doğurmaya karar verebiliyor, yirmi yıl önce bunlar mümkün değildi!

Bu "soru-cevap" saatinde, on altı yaşından kırk dört yaşına kadarki kadınlık deneyiminin bütün boyutlarını gündelik, harcıâlem kelimeler ve klişelerle aktarmaktan başka bir şeyin elinden gelmediğini görmenin yılgınlığını yaşıyor mutlaka. (Lise ikideki fotoğraflarına uzun uzun bakıp dalarak, o görüntülerin içine girmesi, o günlerin şarkılarını, defterlerini bulup karıştırması, günlüğünü yeniden okuması gerekirdi.)

Hayatının bu ânında, boşanmış, iki oğluyla yalnız yaşıyor, bir sevgilisi var. Dokuz yıl önce satın aldıkları evi ve mobilyaları satmak zorunda kaldı, bunu yaparkenki kayıtsızlığına kendi de şaşıyor. Hiçbir malı mülkü yok, tamamen özgür. Evlilik sanki sadece bir parantezdi ve kaldığı yerden ergenliğine döndü. Aşk şarkılarıyla eskisi gibi duygulanırken, yüksek ökçelerinin üzerinde sevgilisiyle buluşmaya koşarken aynı beklentiye, nefesini kesen aynı heyecana kavuştuğu hissine kapılıyor. Aynı arzular, ama artık onları sonuna kadar tatmin etmekten utanç duymuyor, düzüşmek istiyorum diye geçirebiliyor içinden. Şimdi '68 öncesinin çoktan eskimiş değerlerinin tersyüz olmasıyla, bedeninin karşı konulmaz onayıyla gerçekleşiyor "cinsel devrim", yaşının kırılgan ışıltısının da tamamen bilincinde. Yaşlanmaktan korkuyor, her ay gelmeyecek olan kanın kokusunu özlemekten korkuyor. Kısa süre önce bakanlıktan gönderilen, 2000 yılına dek görevine tayininin yapıldığını bildiren mektup karşısında donup kaldı. Bugüne kadar bu tarih gerçekdışı gibiydi.

Çocukları genelde zihnini pek meşgul etmiyor, çocukken ya da ergenliğinde annesiyle babası zihninde ne kadar yer tutuyorduysa o kadar. Onun bir parçası onlar. Bir eş olmayı bıraktığından beri, artık aynı anne de değil, daha ziyade bir abla, dost, yol gösterici karışımı, boşanmasından beri hafifleyen gündelik hayatın düzenleyicisi. Kim canı ne zaman isterse, kucağında tepsi, televizyon karşısında yiyor yemeğini. Sık sık çocuklarına şaşkınlıkla bakakalıyor. Demek ballı tahıllı mamalar, okulda ilk gün, sonra ortaokul derken büyümelerini dört gözle beklediği çocuklar bu kocaman oğlanlar haline gelmişti, onları ne kadar tanıdığından şüpheye düşüyor. Onlar olmasa zaman içinde kendisini konumlandıramazdı. Parkta kum havuzunda oynayan çocuklara gözü takıldığında, kendi çocuklarının şimdi çok uzak hissettiği o hallerini hatırlamak şaşırtıyor.

Bugünkü varoluşunun en önemli anları, öğleden sonraları Danielle-Casanova Sokağı'nda bir otel odasında sevgilisiyle buluşması ve uzun süredir hastanede olan annesini ziyaretleri. Bu buluşmalarla ziyaretler öylesine iç içe geçiyor ki zaman zaman ikisi tek bir varlıkmış gibi hissediyor. Kafası kim bilir nerelerde olan annesinin tenine ve saçlarına

dokunuşuyla, sevgilisiyle birbirlerine erotik dokunuşları sanki aynı türdenmiş gibi. Seviştikten sonra erkeğin yapılı vücuduna sokulup uyukluyor, dışarıdan gelen arabaların sesleri, bir zamanlar yine böyle gündüzleyin uzandığı anları anımsatıyor: Çocukken Yvetot'da pazar günleri annesiyle sırt sırta verip kitap okurken, İngiltere'de çocuk bakıcılığı yaptığı günlerde elektrik sobasının yanında battaniyeye sarınmış vaziyette, Pampelona'daki Maisonnave Oteli'nde. Her defasında bu tatlı uyuşukluktan sıyrılmak ve kalkmak, ödevleri bitirmek, sokağa çıkmak, işe gitmek, sosyal hayata karışmak gerekiyor. O anlarda, hayatının birbirini kesen iki eksen şeklinde çizilebileceğini düşünüyor: biri, başına gelenleri, her an gördüğü, işittiği şeyleri taşıyan yatay, diğeriyse gece karanlığına dalan sadece birkaç görüntünün olduğu dikey çizgi.

Şimdi yeniden kavuştuğu yalnızlığıyla birlikte, evliliğin çift olma halinin körelttiği düşünce ve duyguları keşfedince, aklına 1940 ile 1985 arasını kapsayan "bir tür kadınlık yazgısı" yazma fikri geliyor, biraz Maupassant'ın *Bir Yaşam*'ı gibi, kendisinin içinde ve dışında, tarihin içinde, zamanın akışını hissettirecek, bütün varlıklardan ve şeylerden, ebeveynlerden, kocadan, evden ayrılan çocuklardan, satılan mobilyalardan vazgeçişle, mülksüzleşmeyle sona erecek bir "total roman". Kavramak istediği gerçekliğin nesnelerinin çokluğu içinde kaybolmaktan korkuyor. Peki olaylarla, gündelik gazete haberleriyle, onu bugüne getiren binlerce günle biriken bu hafızayı nasıl düzenleyebilirdi?

Daha şimdiden, bu mesafeden bile 10 Mayıs 1981' den geriye, ıssız sokakta ağır ağır köpeğini gezdiren yaşlıca bir kadının görüntüsünden başka bir şey kalmamış, oysa tam iki dakika sonra bütün televizyon kanalları ve radyolar yeni cumhurbaşkanının adını açıklayacak, televizyon ekranlarında Rocard yerinden fırlayacaktı. Hep beraber Bastille Meydanı'na!

Ve yakın geçmişten:
Michel Foucault'nun haziran sonunda –*Le Monde*'a göre kan zehirlenmesinden– ölümü, özel Katolik okulları öğrencilerinin, pilili etek-beyaz gömlek seli halinde, kitlesel yürüyüşünden önce miydi

sonra mı; ondan iki yıl evvel de, ilk defa *Les Jeunes Années d'une reine*'de[107] seyrettiği, ama sinema salonunun âdet olduğu üzere bu amaçla kullanılan en arka sırasında durmadan öpüştüğü oğlanın başı perdeyi örttüğü için yarım yamalak görebildiği *Hayat Bağları*'nın güzeller güzeli Romy Schneider'inin ölümü
bir şubat tatili arifesinde kamyon şoförlerinin yolları kesmesi
ona Lip işçilerini hatırlatan çelik işçilerinin ana yollarda araba lastiklerini yakması; o esnada, hareketi engellenen hızlı tren vagonunda, *Kelimeler ve Şeyler*'i okuyordu

Herkeste, bir sonraki seçimlerde sağın geri dönüşünü hiçbir şeyin engelleyemeyeceği hissiyatı hâkimdi. Kamuoyu yoklamalarının gösterdiği alınyazısı gerçekleşmeli, medyanın itiraf edilmeyen bir arzu gibi, körüklemeyi pek sevdiği "kohabitasyon"[108] denen şu bilmediğimiz durum mutlaka hayata geçirilmeliydi. Gençler için TUC[109], televizyonda Chirac tarafından burnu sürtülen zarif Fabius, Élysée'de ağırlanan siyah, mafya gözlüklü Jaruzelski, *Rainbow Warrior*'ın batırılması, solcu hükümet hiçbirinin altından kalkamıyordu. Lübnan'da, ne olup bittiğini anlayamadığımız bir çatışmadaki rehine olayı bile kötü denk düşmüştü, her akşam Jean-Paul Kaufmann, Marcel Carton ve Marcel Fontaine'in hâlâ rehin tutulduğunu unuttuğumuz hatırlatılıyor, bu da canımızı sıkıyordu, ne yapmamız bekleniyordu ki? İnsanlar, hangi safta olduklarına göre, ya saldırgan bir öfkeye kapılıyor ya da üzüntüden kahroluyordu. Nièvre'de -25 dereceyi bulan, Paris'te olağandan çok daha soğuk ve karlı geçen kış da iyiye alamet değildi. Etrafımızda, AIDS'ten sessiz sedasız ölenlerin ve günden güne eriyip tükenenlerin sayısı artıyordu. Derin bir üzüntü içindeydik. Pierre Desproges'un her akşam C*hronique de la haine ordinaire*'i[110]kapatırken söylediği "Mart ayına gelince, hiçbir art niyet taşımadan söylüyorum, bu kış geçerse çok şaşarım," cümlesi bizim kulağımızda, sol bu kışı çıkaramaz diye yankılanıyordu.

Sağ geri geliyordu ve büyük bir kararlılıkla, elde ettiğimiz her şeyi, bütün kazanımları geri alıyor, özelleştiriyor, işten çıkarmaların resmî izne tabi olması şartını ve servet vergisini kaldırıyordu, çok az kişi

durumdan mutluydu. Mitterrand'ı yeniden sever olmuştuk.

Simone de Beauvoir ölüyordu, Jean Genet de. Bu nisan ayının sevilecek bir yanı yoktu, üstelik Paris bölgesinde kar yağmaya devam ediyordu. Mayıs da farklı değildi. SSCB'deki nükleer santral patlaması bizi pek kaygılandırmamıştı. Rusların gizlemeyi başaramadığı ve bize ulaşmayan bir felaketti sonuçta, onların beceriksizlik ve –her ne kadar Gorbaçov'a sempati besliyorsak da– Gulag'dan bildiğimiz gayriinsanilik hanelerine yazılmalıydı bu. Boğucu bir haziran öğleden sonrasında, bakalorya sınavından çıkan liseliler Coluche'ün sakin bir yolda motosiklet kazasında hayatını kaybettiği haberini aldı.

Dünya savaşları kendi seyrinde gidiyordu. Onlara gösterilen ilgi ne kadar uzakta oldukları ve ne kadar sürdükleriyle ters orantılıydı, bu ilgi özellikle de başroldekilerin Batılıların olup olmamasına göre değişiyordu. İranlılarla Iraklıların kaç yıldır birbirini öldürdüğünü, Rusların ne zamandır Afganları boyunduruk altına almaya çalıştığını hiçbirimiz söyleyemezdik, neden savaştıklarınıysa hiç bilmiyorduk, kendilerinin de bilmediğine neredeyse emindik. Sebeplerini çoktan unuttuğumuz çatışmalarla ilgili bildirilere inançsızca imza atıyorduk. Lübnan'da birbiriyle çatışan hizipler kafamızı karıştırıyordu, Şiilerle Sünniler ve ayrıca bir de Hıristiyanlar vardı. Din adına katliam yapılmasını aklımız almıyor, bunu söz konusu toplumların geri kalmışlıklarının kanıtı olarak görüyorduk. Bizler savaş fikrini geride bırakmıştık. Sokaklarda artık üniformalı oğlanlara rastlamıyorduk, askere gitmek herkesin yakayı kurtarmak istediği bir külfet haline gelmişti. Anti-militarizm zeminini kaybetmiş, Boris Vian'ın "Déserteur" [Firari] şarkısı geçmiş bir devirden seslenir olmuştu. Mavi bereliler dünyanın her köşesine ebedî barış götürse memnun olacaktık. Bizler gitgide daha çok hijyen ve vücut bakımını dert eden, evimizdeki ve bedenimizdeki kokularını kovmak için çeşitli ürünler kullanan medeni insanlardık. "Tanrı öldü, Marx öldü, ben de kendimi pek iyi hissetmiyorum," diye gülüp dalga geçiyorduk. Mizah duygumuza diyecek yoktu.

Orada burada, biraz üzüntü ve heyecan yaratan münferit terör

eylemleri yaşanıyor, failleri, Carlos gibi, dünyayı dört dönüp buharlaşıyordu. Okullar açıldıktan kısa süre sonra meydana gelen ilk eylül saldırısının ardından yine halka açık alanda –televizyonlar henüz ilk saldırıyı tüketememiş, bizse onun yarattığı şaşkınlıktan henüz çıkamamışken– birkaç gün arayla başka bombalar patlamasa, muhtemelen bunu da hatırlayamayacaktık. Daha sonraları, görünmez düşmanın ne zaman bize savaş ilan ettiğini kendi kendimize sorduğumuzda, o çok sıcak çarşamba öğleden sonrası Rennes Sokağı gelecekti aklımıza, Tati mağazasının önündeki bir Mercedes'ten atılan bombanın oradan geçenlerin ölümüne yol açtığı anda, o civarda olup olmadıklarından emin olmak için aile fertlerini ve eşi dostu aramak üzere telefona sarılışımız. İnsanlar metroya ve RER'e binmeye devam ediyordu ancak hava sessizce ağırlaşıyordu vagonlarda. Otururken, yolcuların ayaklarının dibindeki "şüpheli" spor çantalarına bakıyorduk, özellikle de örtük biçimde saldırıların sorumlusu olarak gösterilen gruptan olabilecek kişilere, yani Araplara. Birdenbire, her an gelebilecek ölümün bilinciyle, bedenimizi ve şimdiki ânı şiddetle hissediyorduk.

Hükümetin engelleyemeyeceğinden emin, yeni katliamlar bekliyorduk. Bir şey olmuyordu. Günler geçtikçe korkumuz da geçiyordu, oturduğumuz koltukların altına göz atmaz olmuştuk. Patlama rüzgârı biz nedenini anlayamadan, neden başladığını da anlayamadığımız gibi, bir anda durmuştu, sonuçta o kadar rahatlamıştık ki nedenini niçinini kafaya takmıyorduk. "Kanlı hafta" adını alan saldırılar hadiseden sayılmıyordu, büyük çoğunluğun hayatını değiştirmemişti, sadece bir süre dışarıda kendimizi tedirgin hissetmiş ve kaderciliğe kapılmıştık, o da tehlike geçer geçmez kaybolmuştu. Ölenlerin ve yaralananların isimlerini bilmiyorduk, anonim bir kategoriye aittiler, "eylül saldırıları kurbanları", bir de "Rennes Sokağı kurbanları" alt kategorisi vardı çünkü bu saldırılarda ölen insanlar hem sayıca daha fazlaydı hem de insanın sırf o anda o sokaktan geçtiği için ölmesi çok daha dehşet verici geliyordu. (Kızıl Tugaylar'ın ve Baader-Meinhof'un izinden giderek hangi çağda yaşadığımızı şaşırdığını düşündüğümüz, Action Directe isimli küçük örgüt tarafından zımbalanan Renault'nun CEO'su Georges Besse ve General Audran'ın isimleriyse elbette zihnimizde yer edecekti.)

Daha önce bir kere yaşandığı ve bizler de onu tecrübe ettiğimiz için, üniversite ve lise öğrencileri iki ay sonra Devaquet yasasına[111] karşı sokaklara döküldüğünde bunun bir Olay olduğunu düşündük. Umuda kapılmaktan korkuyorduk ama mest olmuştuk, kış mevsiminde Mayıs '68, bizim için gençlik aşısı gibiydi. Ama onlar bize oturun oturduğunuz yerde diyorlardı, pankartlara *68 moruk 86 doruk* yazıyorlardı. Kızmıyorduk onlara. Naziktiler, kaldırım taşları fırlatmıyor, televizyonlarda akıllı uslu anlatıyorlardı dertlerini, yürüyüşlerde "Petit navire" ve "Pirouette cacahouète" gibi çocuk şarkılarına uyarladıkları sözleri söyleyerek gönlümüzü kazanıyorlardı. Onlara "zihinsel AIDS'liler" demek için ancak Pauwels[112] ve *Le Figaro* olmak lazımdı. Bizden sonraki kuşağı etkileyici kitlesel gerçekliğiyle ilk defa görüyorduk; kızlar, erkekler ve *Beur*'lerle beraber ön saflarda, herkesin üzerinde kot pantolon. Sayılarının çokluğu onları yetişkine çeviriyordu, bu kadar yaşlanmış mıydık? Fotoğraflarda çocuk gibi duran yirmi iki yaşında bir oğlan, Malik Oussekine, Monsieur-le-Prince Sokağı'nda toplum polislerinin darbeleriyle hayatını kaybediyordu. Üzerinde adının yazılı olduğu pankartların arkasında binlerce kişi yürüyorduk, karamsar, üzgün. Hükümet yasayı geri çekiyor, öğrenciler fakültelerine, liselerine dönüyordu. Pragmatiktiler. Toplumu değiştirmek gibi bir niyetleri yoktu, toplumda iyi bir konum edinmelerinin önüne engel çıkarılmamasını istiyorlardı sadece.

Bizlerse, "güvenceli bir meslek" ile paranın illa mutluluk getirmediğini gayet iyi bilenler olarak, onlar için öncelikle mutluluk istemekten kendimizi alamıyorduk.

Şehirler kırsal alana doğru yayıldıkça yayılıyor, kırsal alanlarsa içinde ne sebze bahçesi ne de kümes bulunan, köpeklerin başıboş dolaşmasının yasak olduğu yeni, pembe köylerle doluyordu. Her manzarayı çepeçevre otoyollar sarıyor, Paris'e yaklaştıkça yollar altlı üstlü adeta kördüğüm oluyordu. İnsanlar geniş camlı, konforlu, sessiz arabalarda müzik dinleyerek, her geçen gün daha çok vakit geçiriyordu. Otomobiller yabancıların alınmadığı –otostop diye bir şey kalmamıştı artık– giderek daha kişiye ve aileye özel geçici meskenler

haline gelmişti, orada şarkı söyleniyor, kavga ediliyor, birbirinin yüzüne bakmadan, gözünü yola dikerek sırlar paylaşılıyor, hatıralara dalınıyordu. Hem açık hem kapalı bir mekân; sağdan soldan geçen arabaların içindeki ötekilerin varlığı hızlı bir profilden, bedensiz canlardan ibaretti, bir kaza sırasında koltuklarına gömülmüş kırık kuklalar halinde ortaya çıkıveren ani gerçeklikleriyse insanı dehşete sürüklüyordu.

Uzun süre tek başına aynı hızda araba kullanırken, yıllardır içimize işleyen hareketlerin otomatikliği beden algısını kaybettiriyordu, arabanın kendi kendine gittiği hissine kapılıyordu insan. Vadiler ve tepeler geniş, yuvarlak bir akışın içinde kayıyordu. Hareket halinde, ufka kadar şeffaf bir kokpitin içindeki bir bakıştan, mekânı ve ötesini, bütün dünyayı dolduran kırılgan ve uçsuz bucaksız bir bilinçten ibarettik. Bir lastiğin patlaması, *Hayat Bağları*'ndaki gibi karşıda bir engelin belirmesi, hayatın sonsuza dek yok olması için yeterli diye geçiriyorduk içimizden zaman zaman.

Her zamankinden de hararetli medya çağı, aylar öncesinden geri sayıma başlayarak bizi cumhurbaşkanlığı seçimlerine kafa yormaya zorluyordu. Halksa, gözde nitelemeyle "kaba ama asla bayağı olmayan" Canal+'ün *Les Nuls* programının müdavimi olan okumuşların aşağıladığı, TF1'deki *Bébête Show*'un[113] hayvanlar âlemini seyretmeyi, Desireless'in "Voyage voyage" şarkısını dinleyerek tatil hayalleri kurmayı tercih ediyordu. İlk başta sanıldığı gibi, eşcinsel ve uyuşturucu bağımlılarının hastalığı olmadığı anlaşılan AIDS'in varlığında sevişmek bile korkuya kapılmak için yeterli bir nedendi artık. Hamile kalma korkusunun geride kalması ile HIV kapma korkusunun baş göstermesi arasında geçen rahat zaman dilimi çok kısa sürmüş gibiydi.

Her halükârda, '81'le kıyaslarsak seçimlerle canıgönülden ilgili değildik, ne bir beklentimiz ne de umudumuz vardı, tek isteğimiz Chirac'tansa Mitterrand'ı koltuğunda tutmaktı. Artık sağcıların da çekinmediği, etrafında *yuppie* bakanların toplandığı, güven veren, merkezde duran bir amca, bizim Tonton'umuzdu o. Brejnev devrinde kalan Komünist Parti'ninse nefesi iyice tükeniyordu, Gorbaçov'un

perestroyka [yeniden yapılanma] ve *glasnost* [açıklık] politikaları onları oyun dışı bırakmıştı. Gazetecilerin büyülenerek ve ürküntüyle etrafında dolandığı Le Pen "bertaraf edilemez" bir karakter haline gelmişti. Toplumun yarısına göre o, "Fransızların içinden düşündüğünü" yani çok fazla göçmen olduğunu "yüksek sesle dile getiren adam"dı.

Mitterrand'ın yeniden seçilmesi içimizi rahatlatmıştı. Sağcı hükümetin yönetiminde sürekli sinirlenip durmaktansa, bir beklentimiz olmadan solcu hükümetle yaşamak ehvenişerdi. Günlerin geri döndürülemez akışı içinde, cumhurbaşkanlığı seçimi sarsıcı bir dönüm noktası oluşturmuyordu, Pierre Desproges'un kanserden öldüğünü öğrendiğimiz ve Mitterrand'a oy devşirmek için ısmarlama yapılmışa benzeyen filmde Groseille ve Duquesnoy ailelerinin uzun süredir hiç olmadığı kadar bizi güldürdüğü o ilkbaharda, sadece fonda bir dekor unsuruydu seçim. Tam o günlerde meydana gelen olayları da –bitmeyen hikâye Lübnan rehinelerinin salıverilmesi, Ouvéa mağarasındaki Kanak katliamı–, Chirac'ın ısrarla Mitterrand'dan gözlerinin içine bakıp muhtemel bir yalanın doğru olduğunu söylemesini istediği televizyon programını da ileride zar zor hatırlayacaktık. Önce tedirgin hissetmiş, sonra Mitterrand'ın, âdeti olduğu üzere, geri adım atmadığını görünce rahatlamıştık.

Hakikaten de bir şey olduğu yoktu, tek yapılan RMI[114] ve toplu konutların sahanlıklarını boyama vaadiyle yoksulluğu, dışlanan ortak paydasında toplanamayacak kadar büyük bir nüfusun hayatını idare etmekti. Sadaka kurumsallaşıyordu. El açmak büyükşehirlerin sınırlarından çıkıyor, taşrada süpermarketlerin kapılarına, yazın sahillere uzanıyordu. Diz çöküp çarmıha gerilmiş gibi kollarını iki yana açmak, alçak sesle usulca birkaç kuruş istemek gibi yeni yöntemler, düşmüşlüğün göstergesi haline gelen naylon alışveriş torbalarından da hızlı eskiyen yeni söylemler geliştiriliyordu. "Evsizler", tıpkı reklamlar gibi, şehir dekorunun bir parçasıydı artık. İnsanlar yılgınlığa sürükleniyor –ne kadar da çok fakir vardı–, âcizliklerine içerliyor –hepsine nasıl verebilirsin ki?–, metro istasyonlarında kıpırtısız duruşlarının, kararlılıkla ilerlemelerinin önünde engel

oluşturan boylu boyunca uzanmış bedenlerin yanından geçerken, tek çare, adımlarını hızlandırıyorlardı. Sanayi şirketleri, devlet radyosundan ulvi mesajlar yolluyordu, *Rhône-Poulenc âlemine, meydan okuma dünyasına hoş geldiniz*, kime hitap ediyor bunlar diye geçiriyorduk içimizden.

Başka yerlere bakıyorduk. Salman Rushdie adında Hint asıllı bir yazar sırf romanında Muhammed'e hakaret etti diye, hakkında İmam Humeyni tarafından ölüm fermanı çıkarılması bütün dünyaya yayılıyor, bizleri şaşkına çeviriyordu. (Papa da prezervatifi yasaklayarak ölüm fermanı çıkarıyordu ama tek farkla, bunlar anonim ve uzun vadeli ölümlerdi.) Derken, okula başörtüsüyle gelmekte direten üç kız öğrenci gerici, kadın düşmanı, şeriatçı Müslümanlığın pusuda bekleyen öncü kuvvetleri olarak ortaya çıkıyor ve nihayet Arapların, diğerleri gibi sıradan göçmenler olmadığını düşünme ve ileri sürme fırsatını doğuruyordu. İnsanlar fazla iyi olduklarını fark ediyordu, Rocard da zaten "Fransa dünyanın bütün sefaletine kucak açamaz," diyerek sayısız vicdanın rahatlamasını sağlamıştı.

Yeni, Doğu'dan geliyordu. Gizemli *perestroyka* ve *glasnost* sözcüklerinin büyüleyici etkisi geçmek bilmiyordu. Zihnimizdeki SSCB imgesi değişiyor, Gulag, Prag'a giren tanklar unutuluyordu, bizimle ve genel olarak Batı'yla aralarındaki benzerlikleri sayıp döküyorduk: basın özgürlüğü, Freud, rock, kot pantolon, "yeni Rusların" son moda, şık kostümleri ve saç kesimleri. Bekliyorduk, komünizm ile demokrasi, piyasa ekonomisi ile Leninist planlama füzyonu, mutlu sonla biten bir Ekim Devrimi umuyorduk. Yuvarlak metal çerçeveli gözlükleriyle Tian'anmen Meydanı'nda toplanan Çinli öğrencilerle coşkuya kapılıyorduk. İnanmıştık, ta ki tanklar, evet yine tanklar ortaya çıkana kadar, genç bir adam, tek başına ve küçücük, ilerliyor, bir filmin muhteşem final karesi gibi, bu görüntüyü defalarca seyredecektik, aynı pazar günü Roland-Garros'da final maçını Michael Chang kazanıyordu, o yüzden olacak, Tian'anmen'deki öğrenciyle tenisçi zihnimizde birbirine karışıyor. Oysa durmadan haç çıkaran Chang'ı çok sevimsiz bulmuştuk.

14 Temmuz 1989 akşamı, gri ve sıcak günün sonunda kanepeye

uzanmış, Frédéric Mitterrand'ın[115] yorumları eşliğinde, Jean-Paul Goude'un[116] kozmopolit resmi geçidini seyrediyor, köleliğin kaldırılmasından Gdansk tersanelerine ve Tian'anmen Meydanı'na, dünyada ayaklanma ya da devrim namına ne yaşanmışsa hepsinin bizim eserimiz olduğu hissine kapılıyorduk. Gözümüz yeryüzündeki halkların, geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki mücadelelerin üzerindeydi, hepsi ve sonsuza kadar, Fransız Devrimi'nin ürünleriydi. Yapay rüzgârla uçuşan mavi, beyaz ve kırmızı elbisesiyle Jessye Norman *Marseillaise*'i söylemeye başladığında ilkokul günlerine ve çok eskiye ait bir duygu, Tarih ve övünç duygusu şahlanıyordu içimizde.

Doğu Almanyalılar sınırları geçiyor, Honecker'i düşürmek için ellerinde mumlar, dualarla kiliselerin etrafına akın ediyorlardı. Berlin Duvarı yıkılıyordu. Her şeyin hızla olup bittiği bir dönemden geçiyorduk, bir saatlik bir mahkemenin ardından zorba yöneticiler idam ediliyor, toprağa karışmış cesetlerin yığıldığı toplu mezarlar sergileniyordu. Yaşadıklarımızı havsalamız almıyordu –demek ki komünizmin ölümsüz olduğunu sanıyormuşuz– ve duygularımız gerçekliğe ayak uyduramıyordu. Kendimizi olayların altında kalmış hissediyor, böyle anları tattıkları için Doğu Avrupalılara gıpta ediyorduk. Derken, onların Batı Berlin'deki mağazalara üşüştüğünü görüyorduk, üzerlerindeki berbat kıyafetler, ellerindeki muz torbalarıyla acıma duygusu uyandırıyorlardı. Tüketim konusundaki tecrübesizlikleri dokunaklıydı. Sonra, herkesin gözü önünde sergilenen maddi şeylere duydukları bu dizginsiz ve ayrım gözetmeyen ortak açlığın görüntüleri canımızı sıkmaya başladı. Onlara biçtiğimiz katışıksız ve soyut özgürlüğe layık değildiler sanki. "Komünist boyunduruk altındaki" halklar için duymaya alışkın olduğumuz büyük üzüntü, yerini özgürlüklerini nasıl kullandıklarını kınayan bakışlara bırakıyordu. Mahrumiyet içinde salam ya da kitap almak için kuyruklarda beklerlerken onları daha çok seviyor, "özgür dünya"ya ait olmanın üstünlüğünün ve mutluluğunun tadını çıkarıyorduk.

"Demir perde gerisindeki" puslu farksızlık dünyası yerini iki farklı halka bırakıyordu. Mauriac'ın, "O kadar çok seviyorum ki iki tane olması beni mutlu ediyor," dediği Almanya yeniden birleşmişti.

Siyasetin sonunun geldiği söylentisi yayılıyordu. Bir "yeni dünya düzeni"nin oluştuğu müjdeleniyordu. Tarihin sonu yakındı, demokrasi yeryüzünün tamamına yayılacaktı. Dünyanın yepyeni bir yola girdiği inancı hiçbir zaman bu kadar güçlü olmamıştı. Kavurucu sıcakların ortasındaki tatil rehaveti birden bozuluyordu. Gazetelerin dev puntolarla verdiği "Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal etti" manşetleri, tam 51 yıl önce aşağı yukarı aynı tarihlerdeki ve daha sonra sık sık röprodüksiyonlarını gördüğümüz bir başka işgali, "Almanya Polonyayı işgal etti" haberini hatırlatıyordu. Savaş hali, birkaç gün içinde Batılı güçleri ABD'nin arkasında seferber etmişti, Fransa abartılı bir gösterişle *Clemenceau*'yu[117] sahneye çıkarıyor, Cezayir zamanında olduğu gibi insanları silah altına alma çağrısından söz ediyordu. Saddam Hüseyin Kuveyt'ten çekilmezse, Üçüncü Dünya Savaşı'nın çıkacağı kesindi.

Uzun süredir olaya hasret kalmıştık ve insanlar televizyon karşısında sırf seyircisi oldukları şeylere imreniyor gibiydi: Bir savaş ihtiyacı vardı. Eski trajediyle tekrar bağ kurma arzusu. Gelmiş geçmiş en renksiz Amerikan başkanının inayetiyle, "yeni Hitler"i alt etmek üzere savaşa girecektik. Barış yanlılarına Münih[118] sopası gösteriliyordu. Medyanın olup biteni basitleştirme hamleleriyle adeta efsunlanmış halde, bombaların teknik hassasiyetine kani olmuştu herkes, "temiz savaş"a, "akıllı silahlar"a, "nokta operasyonları"na inanılıyordu, *Libération* "Medeni Savaş" diye başlık atıyordu. Savaş ve fazilet çığırtkanlığı büyük bir hızla yayılıyordu. "Saddam'a gününü göstermek" haklı bir savaş, bir "adalet savaşı"ydı ve kimse dile getirmese de banliyö gençleri, başörtülü kızlarıyla sık sık başımıza dert olan şu sorunlu Arap âlemiyle ilişkimize nihai noktayı koymak için de meşru bir fırsat sunuyordu. Neyse ki şu aralar sesleri sedaları çıkmıyordu.

Televizyon ekranlarına çıkıp buz gibi bir sesle, açık açık "silahlar konuşacak" diye ilan ettiğinden beri Mitterrand'la ilişiğini kesen, coşkulu "Çöl Fırtınası" propagandalarına tahammül edemeyen bizim gibilereyse, biraz olsun moral bulmak için akşamdan akşama *Les Guignols de l'info*[119] ve haftada bir *La Grosse Bertha* kalmıştı[120] sadece. Sisli ve soğuk ocak ayında, sokaklar ıssız, sinema ve tiyatro salonları

bomboştu.

Saddam "bütün savaşların anası" dediği esrarengiz bir vaatte bulunmuştu. Bir şeyin olduğu yoktu. Savaşın amacı da, hedefi de giderek müphemleşiyordu. Bombalar Bağdat'ta binlerce kişinin canını alıyor ama hiçbiri görülmüyordu. Sonra birden, perişan vaziyetteki Iraklı askerleri kumun ortasında bırakıp şubat ayında bir pazar günü, hiç utanmadan, bütün düşmanlıklar kesiliveriyordu. Gürültü patırtı aslında bitmeden bitiyor, "şeytan" Saddam hâlâ olduğu yerde duruyor, Irak'a ambargo uygulanıyordu. İrademizi teslim edip sürüklenmiş olmanın küçük düşmüşlüğünü, günler boyunca CNN propagandasıyla şekillenen kurguya duygularımızı ve düşüncelerimizi kaptırmış olmanın aşağılanmışlığını yaşıyorduk. "Yeni dünya düzeni" hakkında tek kelime daha duymak istemiyorduk.

Artık pek düşünmediğimiz SSCB, eski kafalı Stalinistlerin yaptığı beceriksiz darbeyle yaz uykusundan uyandırıyordu. Gorbaçov'un itibarı yerle bir olmuş, kaos kapıya dayanmış, mucizevi bir şekilde bir tankın tepesinde beliriveren ve özgürlük kahramanı olarak alkışlanan kısık gözlü, kaba saba adam sayesinde, birkaç saat içinde bertaraf edilmişti. Tereyağından kıl çeker gibi hallediliyordu iş, SSCB ortadan kalkıyor, Rusya Federasyonu'na dönüşüyor, Boris Yeltsin başkan oluyor, Leningrad tekrar St. Petersburg adını alıyordu, böylece Dostoyevski romanlarında yer yön bulmak da kolaylaşıyordu.

Gözler hiçbir zaman olmadığı kadar kadınların üzerindeydi, halleri tavırları, zevkleri, arzuları endişeli ve muzaffer bir ilgiye, sıkı tartışmalara konu oluyordu. "Her şeyi elde ettiler", "her yerdeler" ve "okulda erkeklerden daha başarılılar" deniyordu. Her zaman olduğu gibi, özgürleşmelerinin belirtileri bedenlerinde, cinsellik ve giyim kuşamdaki cüretkârlıklarında aranıyordu. "Erkek tavlamak"tan söz edebilmeleri, *Elle* dergisinde fantezilerini gözler önüne sermeleri, birbirlerine "yatakta iyi" olup olmadıklarını sormaları özgürlüklerinin ve erkeklerle eşit duruma geldiklerinin kanıtıydı. Reklamlarda sürekli memelerinin ve kalçalarının sergilenip durması, güzelliğe saygı duruşu

olarak takdir edilmeliydi. Feminizm, eşit olduklarından ve güçlerinden emin genç kadınların artık ihtiyaç duymayıp burun kıvırdığı, mizah duygusundan yoksun, miadını doldurmuş bir intikam ideolojisiydi. (Hayatlarına hülyalı bir boyut katma ihtiyacı da hissettikleri için olsa gerek, hâlâ erkeklerden daha çok roman okuyorlardı.) "Teşekkürler erkekler, kadınları sevdiğiniz için" diye kapak yapıyordu bir kadın dergisi. Resmî olarak yeniden canlandırılmayan tek hafızanın, kadın mücadelesinin üzerine, unutuşun toprağı serpiliyordu.

Doğum kontrol hapıyla birlikte kadınlar hayatlarının tek hâkimi olmuşlardı, ama bu yaygınlaşmıyordu.

Mutfak köşelerinde kürtaj yaptırmış, boşanmış, özgürleşme yolundaki gayretlerimizin başkalarına da yarayacağına inanmış bizlerin üzerine şimdi büyük bir yorgunluk çökmüştü. Kadın devrimi olmuş muydu gerçekten, emin değildik artık. Elli yaşından sonra da kanın geldiğini görmeye devam ediyorduk. Ama bunun ne rengi ne kokusu eskisiyle aynıydı, bir tür kandırmaca kanamasıydı. Ama zamanın, hayatımızın sonuna kadar bu düzenli ritimde akabilecek olması içimizi rahatlatıyordu. On beş yaşında kızlar gibi tişört, tayt, kot giyiyor, sevgilimizden bahsederken onlar gibi "erkek arkadaşım" diyorduk. Yaşlandıkça yaşsızlaşıyorduk. Radio Nostalgie'de "Only You" ya da "Capri c'est fini" gibi şarkılar kulağımıza çalındığında, hoş bir gençlik duygusuyla sarmalanıyorduk, şimdiki zaman yirmili yaşlarımıza kadar yayılıyordu. Menopoz döneminde ter içinde içine kapanan annelerimizle kendimizi karşılaştırınca, zamanı yendiğimiz hissine kapılıyorduk.

(Genç kadınlar bağlanacakları erkeği bulmanın hayalini kuruyor, vaktiyle bunu görmüş geçirmiş, elli yaş üstü kadınlarsa hayatlarında artık böyle bir şey istemiyordu.)

Çocuklar, özellikle de oğlanlar, aile evinden kolay kolay ayrılmıyordu. Dolu buzdolabı, yıkanmış çamaşırlar, fonda çocukluk alışkanlığı mırıltılar... Bizimkine bitişik odalarında gayet masumane sevişiyorlardı. Upuzun bir gençliği mesken tutuyorlardı, dünyanın onları beklediği yoktu. Bizlerse onların karnını doyurmaya, onlar için

endişelenmeye devam ederek kopuşsuz, kesintisiz hep aynı zamanda yaşadığımız hissine kapılıyorduk.

Cepheden çekilmiş, vücudunun üst kısmı görünen bir kadın fotoğrafı, çalı çırpı dolu bir bahçede duruyor. Uzun sarı-kızıl saçları bol kesimli, kalın, pahalı olduğu belli siyah mantonun yakasının üzerinde dağınık. Sol omuzundan, mantoya kıyasla fazla dar, şeker pembesi bir fular sarkıyor. Kucağında en sık rastlanan türden siyahlı beyazlı bir kedi var, objektife bakarak gülümsüyor, tatlı, ayartıcı bir duruşla başını hafif eğmiş. Dudakları çok pembe görünüyor, büyük ihtimalle fularla uyumlu bir parlatıcıyla belirginleştirmiş. Saçının ayrım çizgisi boyunca uzanan daha açık renk şeritten dip boyasının geldiği anlaşılıyor. Yanaklarının dolgunluğundaki, çıkık elmacıkkemiklerindeki gençlik, gözlerinin altındaki torbalar ve alnını ağ gibi kaplayan ince çizgilerle tezat oluşturuyor. Mantonun bol kesimi beden ölçülerini tahmin etmeye izin vermiyor, ama kediyi tutan elleri ve bilekleri ince, eklemleri çıkıntılı. Bir kış fotoğrafı bu, uzaktaki binaların önündeki bitki örtüsünün, kurumuş çalıların, çıplak dalların, yüzün ve ellerin üzerine soluk bir güneş ışığı vuruyor. Fotoğrafın arkasındaki not, *Cergy, 3 Şubat '92*.

Kontrollü bir boşvermişlik, kadın dergilerinin kırk-elli beş yaş arası kadınlar için kullandıkları deyişle "olgun bir memnuniyet" izlenimi uyandırıyor. Fotoğraf kediyle, bir buçuk yaşındaki bu dişi kediyle yalnız yaşadığı evin arka tarafındaki bahçede çekilmişti. On yıl önce kocası, iki ergen oğlu, zaman zaman da annesiyle yaşıyordu burada. Onun yokluğunda kendisini çekip çeviremeyecek bu küçük grubun merkeziydi, çarşafların ne zaman yıkanacağından tatil için otel rezervasyonuna kadar bütün kararlar ondan geçiyordu. Kocası şimdi uzakta, yeniden evlendi, bir çocuğu var, annesi öldü, oğulları başka bir yerde oturuyor. Hayatının kaçınılmaz gidişatı olarak gördüğü bu mülksüzleşmeyi düşündüğünde içi rahat. Auchan'dan alışveriş yaparken artık arabaya ihtiyaç duymuyor, bir sepet yetiyor. Karın doyurma görevine bir tek hafta sonları, oğlanlar eve geldiğinde

dönüyor. Dersler ve sınav kâğıtları gibi işle ilgili mecburiyetler dışında, zamanını kişisel zevklerine ve arzularına hasrediyor, kitaplar, filmler, telefonlaşmalar, mektuplaşmalar ve aşk maceraları. Evlilik ve aile hayatının alametifarikası olan madden ve manen sürekli başkaları için endişelenme halinden uzaklaştı. Onun yerini daha hafif, insani meselelere duyulan bir ilgi aldı. Durumunun, zorunlulukların teker teker çözülüp gittiği bu bütün mümkünlere açık olma halinin *Elle* ya da *Marie Claire*'de, otuzlarındaki orta ve üst sınıf kadınlara dair resmedilen dönemin hareketiyle çakıştığını hissediyor.

Arada bir banyonun aynasında çıplak vücudunu inceliyor, ince bir gövde, küçük memeler, belirgin bel oyuğu, hafif bombeli karın, bacakların üst kısmı kalınlaşmış, dizlerin üzerinde bir şişkinlik, tüyleri artık iyice seyrekleştiği için cinsel organı ortaya çıkmış, porno filmlerde sergilenenlere göre daha küçük bir yarık. Kasığında iki mavi çizik, hamilelik çatlaklarının izleri. Şaşırıyor: Boyunun uzaması durduğundan, aşağı yukarı on altı yaşından beri, hep aynı vücut mu bu?

Sevecen bir gülümsemeyle objektife bakarken (fotoğrafı çeken kesin bir erkekti), kendisini üç yıl önce bir Rus'la şiddetli bir aşk hikâyesi yaşamış kadın olarak düşünüyor. O arzu ve acı çekme hali geçti, ama biçimini hâlâ hissediyor, adamın yüzüyse giderek uzaklaşıp mahzunlaşıyor. Onu Fransa'dan ayrılırken aklına gelen görüntülerle gözünün önüne getirebilmek isterdi, nasıl bir görüntü yağmuruydu, iliklerine kadar işliyor, onun varlığını bir tapınak gibi içine alıyordu.

Annesininse gözleri, elleri, silueti geliyor gözünün önüne, sesini hatırlamıyor ya da olsa olsa soyut bir biçimde, ama tınısı yok kulağında. Gerçek ses yitip gitti, anneye ait hiçbir maddi iz kalmadı. Ama sık sık birtakım cümleler geliveriyor dilinin ucuna, aynı bağlamda annesinin kullandığı ifadeler, daha önce kendisinin kullandığını hiç hatırlamadığı deyişler, "hava çok uğursuz", "ne çok konuştu, içimi kıydı", "günah çıkarırken beklediğin gibi bekleyeceksin, herkes sırasını bilecek" falan filan... Sanki annesi onun ağzından

konuşuyormuş gibi, annesinin ağzından konuşansa gelmiş geçmiş bütün sülalesi... Zaman zaman başka bazı cümleler de geliyor aklına, annesinin Alzheimer'a yakalandıktan sonra sarf ettiği ve münasebetsizlikleriyle zihninin bulanıklaştığını ele veren cümleler, "popomu silmek için bana paçavra getirirsin." Şimşek çakar gibi, bir anda, annesinin bedeni ve varlığı ona geçiveriyor. Ağız alışkanlığıyla sık sık tekrarlanan önceki cümlelerden farklı olarak, sonrakiler eşsiz, sonsuza kadar tek bir varlığa, annesine ait.

Kocası kırk yılda bir geliyor aklına, halbuki ortak hayatlarının silinmez izlerini, onun kendisine aktardığı zevkleri hâlâ taşıyor, Bach ve ilahî müzik, sabahları portakal suyu gibi... O hayatın görüntüleri zihninden geçerken –mesela Annecy'nin köhne mahallelerinde Noel hazırlığı için dükkânlarda deli gibi bir şeyler aradığı gün, yirmi beş yaşındaydı, çocukla birlikte ilk Noel'leriydi– "Yine orada olmak ister miydim?" diye soruyor kendine. Hayır demek geçiyor içinden, ama bir yandan da sorunun anlamsız olduğunu biliyor, geçmişe dair hiçbir sorunun anlamı olmadığı gibi.

Süpermarkette kasada beklerken, vaktiyle içi yiyeceklerle dolu alışveriş arabasıyla yine böyle kuyruğa girdiği zamanlar geliyor aklına. Etrafındaki, tek başına ya da yanlarında alışveriş arabasının sağında solunda dönenip duran çocuklar olan belli belirsiz kadın siluetlerine bakıyor, yüzleri olmayan, sadece saç şekillerinden –gevşek topuzlu, kısa saçlı, küt kesimli– ve bir de kıyafetlerinden –'70'lerden kalma uzun mantolu, siyah truvakar takımlı– ayırt edilebilen kadınlar, kendisine ait görüntüler gibi, birbirinden kopuk, matruşka bebekler gibi iç içe. Aynı yerde, on-on beş yıl sonraki halini gözünün önüne getiriyor, bu sefer de henüz doğmamış torunları için oyuncak ve şekerlemeyle dolu alışveriş arabasıyla. Ancak, yirmi beş yaşındaki kıza bir gün kırk yaşına gelebileceğini tahayyül etmek dahi ne kadar imkânsız geliyorduysa, şimdi de bu kadın ona o kadar ihtimal dışı geliyor.

Uyku tutmayan gecelerde, o güne kadar uyuduğu odaları bütün ayrıntılarıyla hatırlamaya çalışıyor, on üç yaşına kadar annesi ve

babasıyla paylaştığı oda, üniversite yurdundaki, Annecy'de mezarlığa bakan evdeki oda. Kapılardan yola çıkıyor, oradan başlayıp adım adım duvarları takip ediyor. Gözünün önünde beliren eşyaların hepsi ya bir vücut hareketi ya da bir olayla bağlantılı, gözetmen olarak çalıştığı yaz kampındaki odasında lavabonun üzerindeki ayna, gözetmen oğlanların Émail Diamant marka kırmızı diş macunuyla üzerine "yaşasın orospular" yazmasıyla; Roma'daki odada mavi lamba, her yakışında elektrik kaçağı yüzünden elini çarpmasıyla. Bu odalarda kendini hiçbir zaman bir fotoğraf netliğinde canlandıramıyor, hep bulanık, şifreli kanallardaki filmler gibi, bir siluet, saç şekli, hareketler, pencereye uzanırken, saçlarını yıkarken, çalışma masasında otururken ya da yatakta yatarken. Bazen kendisini yine önceki vücudunda hisseder gibi oluyor, ama rüyadaki gibi değil de, daha ziyade Katoliklik inancındaki gibi, öldükten sonra yeniden dirileceği varsayılan, ne acı ne haz, ne soğuk ne sıcak ne de çiş yapma ihtiyacı hisseden bir tür "yüce beden" olarak. Bütün bu dökümleri yaparak ne aradığını bilmiyor, eşyaların hatıralarını üst üste yığıp biriktirerek kimi anlardaki haline dönmek istiyor belki de.

Kendisinin birbirinden kopuk, apayrı bir sürü görüntüsünü bir anlatı akışı içinde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında doğumundan bugüne kadarki varoluşunun anlatısında, yeniden bir araya getirebilmeyi arzu ediyordu. Dolayısıyla tekil bir varoluş, ama aynı zamanda bir kuşağın hareketi içinde erimiş bir yaşam. Tam başlayacağı zaman, hep aynı sorunlara gelip takılıyor: Aynı anda hem tarihsel zamanın geçişini, şeylerin, nesnelerin, düşüncelerin, âdetlerin, kadının özel hayatının değişimlerini tasvir etmek ve hem de bu kırk beş yılın freskini Tarih'in dışındaki bir ben arayışıyla, örneğin yirmi beş yaşında şiir yazdığı (*Yalnızlık*, vb.) askıdaki anlarla çakıştırmak nasıl mümkün olabilirdi? En çok kafasını kurcalayan şeylerden biri de "ben" ve "o" arasında seçim yapmak. "Ben"de çok fazla daimilik, sıkışmış, boğuntu veren bir yan var; "o" ise fazla dışarıdan, fazla uzak. Henüz var olmayan kitabının ondaki imgesi, uyandırması gerektiğini düşündüğü izlenim on iki yaşında *Rüzgâr Gibi Geçti*'yi, daha sonra *Kayıp Zamanın İzinde*'yi, bugünlerdeyse *Yaşam ve Yazgı*'yı okuduğunda hissettikleri gibi olmalı, yüzlerin üzerinden akıp giden ışık ve gölgeler. Fakat bunu başarmanın yolunu yordamını bulabilmiş değil. Bir vahiy beklemiyorsa

da, Marcel Proust'un çaya batırılan madleni misali, tesadüf eseri bir işaretin belirmesini umuyor.

Bu kitaptan da çok, gelecek aslında onu hayallere sürükleyecek, yeni kıyafetler aldıracak, bir mektup, bir telefon, bir mesajın yolunu gözler hale getirecek yeni bir erkek.

Dünya olaylarının heyecanı durulmuştu. *Beklenmedik* olanı beklemek usandırıyordu. Elle tutulamaz bir şey tarafından sürükleniyorduk. Tecrübe alanının bildik sınırları kayboluyordu. Yıllar üst üste biriktikçe, bizim için kerteriz noktaları olan '68 ve '81 giderek silikleşiyordu. Yeni kopuş, kimsenin tarihini söyleme gereği duymadığı Duvar'ın yıkılışıydı. Duvarın yıkılışı tarihin sonunun değil, anlatabildiğimiz tarihin sonunun alametifarikası olmuştu.

Bugüne kadar coğrafi muhayyilemizde pek yeri olmayan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, onları bizlerden ve ciddi toplumlardan ayıran tabirle, "etnik gruplar" halinde bölünerek sanki durmadan çoğalıyorlardı ve bu, dindarlığın ve hoşgörüsüzlüğün yeniden yükselişinin de kanıtladığı gibi, geri kalmışlığa işaret ediyordu.

Yugoslavya kan ve baruta bulanmıştı, *sniper* denen görünmez keskin nişancıların silahlarından çıkan kurşunlar sokaklarda vınlıyordu. Bombalar istediği kadar geleni geçeni öldürsün, binlerce yıllık köprüleri un ufak etsin, eski "yeni filozoflar" bizi utandırmak için, "Saraybosna Paris'e iki adım," diye durmadan yırtınıp azarlasın, takatsizlik elimizi kolumuzu bağlıyordu, Körfez Savaşı sırasında fazla duygulanıp heyecanlanmıştık, üstelik gereği yokken. Vicdan geri çekiliyordu. Ya Hırvatlara, ya Kosovalılara ya da diğerlerine kızıyorduk, bizi örnek alıp bizim gibi yapmak yerine vahşiler gibi birbirlerini öldürdükleri için. Kendimizi onlarla aynı Avrupa'ya ait hissetmiyorduk.

Cezayir kan gölüne dönmüştü. GIA[121] üyelerinin maskeli yüzlerinin altında FLN'i görüyorduk. Onlar da, yani Cezayirliler de özgürlüklerinin kıymetini bilememişti ama zaten çok uzun süredir, bağımsızlıklarını elde ettiklerinden beri onları bir daha düşünmemeye karar vermiş gibiydik. Ruanda'da olup bitenlere ilgi göstermekse

kimsenin içinden gelmiyordu, zaten Hutular mı iyi, Tutsiler mi, hangisi iyi, hangisi kötü bir türlü öğrenememiştik. Ezelden beri, Afrika'yı her düşündüğümüzde bir tür hissizlik çöküyordu üzerimize. Barbar âdetleri ve Fransa'da şatoları olan zorba hükümdarlarıyla, Afrika'nın bizden önceki bir devirde yaşadığı ve dertlerinin asla sona ermeyeceği zımnen kabul görmüştü. İnsanı yılgınlığa sürükleyen bir kıtaydı.

Maastricht Antlaşması için lehte ya da aleyhte oy kullanmak soyut bir hareket gibi geliyordu ve hatta bu konuda niçin herkesten daha isabetli görüş sahibi olduklarını anlamadığımız, "ünlü şahsiyetler" olarak anılan baskı grubunun bütün ihtarlarına rağmen, oy kullanmayı az kalsın unutuyorduk. Birtakım önde gelen insanların nasıl düşünmemiz, ne yapmamız gerektiğini dikte etmesi âdet halini almıştı. Bu arada, marttaki genel seçimlerde sağ tabii ki solu alt ediyor ve tekrar Mitterrand'la kohabitasyona gidiyordu. Mitterrand içe çökmüş, nemli gibi görünen parlak gözleri, canı çekilmiş sesiyle bitap bir ihtiyar adam, devlet başkanı koltuğunda oturan bir cesetti adeta, kanseri ve herkesten gizlediği kızıyla ilgili itirafları siyaseti terk ettiğinin ilanıydı ve ona baktığımızda artık tavizlerini, üçkâğıtlarını değil, sadece "kalan zamanının" ürkütücü resmini görmeye mecbur bırakıyordu bizi. Eski başbakanı Bérégovoy, Loire kıyısında kafasına kurşunu sıktığında gazetecileri "köpekler" diye suçlayacak gücü buluyordu. Ama hepimiz *küçük Rus*'un bir apartman dairesi yüzünden değil, yaldızlı salonlarda kökenlerine ve idealine ihanet ettiği ve orada kalabilmek için her türlü aşağılanmayı köle gibi sineye çektiği için kendisini öldürdüğünü biliyorduk.

Anomi hâkim oluyordu. Dil gitgide gerçeklikten kopuyor, uyandırdığı yabancılık duygusu entelektüel üstünlük işareti gibi görülüyordu. Rekabetçilik, esneklik, güvencesizlik, istihdam edilebilirlik gırla gidiyordu. İçi boşaltılmış, cilalı söylemlerin içinde yaşıyorduk. Güçbela kulak veriyorduk bunlara, neyse ki uzaktan kumanda sayesinde eziyet süresi kısalmıştı.

Toplumsal temsiliyet "özneler" halinde parçacıklarına ayrılıyordu, parçalanma esasen cinsellik temelliydi, destekliyor musun, karşı mısın,

swinger'lar, transseksüeller, ensest, pedofili, üstsüz güneşlenenler, insanların çoğunlukla kişisel tecrübe sahibi olmadıkları birtakım olgular ve davranış biçimleri gündeme getiriliyor, onlar da kimini onaylayarak, kimine karşı çıkarak bunların her yerde çok yaygın, hatta genel geçer durumlar olduğunu zannediyordu. Sır paylaşımı, rumuzlu okur mektupları sayfalarından ve isimsiz seslerin *Allô Macha* gece hattından çıkıyor, televizyon ekranlarında kanlı canlı bedenlere ve yüzlere bürünüyordu, insanların bu denli mahrem hikâyeleri binlerce televizyon seyircisi önünde anlatmaktan nasıl olup da çekinmediklerine hayret ederek ve başkalarının hayatları hakkında bunca şeyi öğrenmekten memnun mesut, gözlerimizi onlardan alamıyorduk. Toplumsal gerçeklik reklamların taşkın neşesi, kamuoyu yoklamaları ve borsa hareketleriyle üstü örtülen zayıf bir mırıltıydı. "Ekonomi yeniden yükselişe geçti!"

Tehditkâr bir dille "kaçaklar" denen Eski Doğu Bloku ülkelerinden ve üçüncü dünyadan zorunlu olarak gelenler, Charles de Gaulle Havaalanı'ndaki Arcade Hôtel'e tıkılıyor, Pasqua yasaları sayesinde gönderilebilenler geri gönderiliyordu. "Göçmenler Fransa'nın Zenginliği", "Arkadaşıma Dokunma" sloganları unutulmuştu. "Yasadışı göçmenlik"le mücadele edilmeli, "milli birlik beraberlik" korunmalıydı. Michel Rocard'ın dünyanın sefaleti hakkındaki sözü, göz kamaştıran bir hakikat olarak dilden dile dolaşıyor, açık açık dile getirilmeyip ima edileni hemen herkes anlıyordu, zaten çok fazla göçmen vardı.

Reddedilen düşüncelerden biri de, göçmenler toplumuna girdiğimizdi. Yıllar boyunca insanlar şehirlerin kenar mahallelerine yığılan siyah Afrikalı ve Mağripli ailelerin gelip geçici olduğuna inanmıştı, günü geldiğinde, tıpkı yitirilen sömürgelerde olduğu gibi, arkalarında bir egzotizm ve buruk pişmanlık izi bırakarak, çoluk çocuklarıyla birlikte geldikleri yere döneceklerdi. Oysa şimdi onların kalıcı olduklarını biliyorlardı. Yeni bir göçmen dalgası gibi, bir iç göç halinde, "üçüncü kuşak" görünür oluyordu, kabarıyor, şehirleri kuşatıyor, çeper semtlerin liselerine, iş bulma kurumlarına, Paris'in kuzey RER hattına ve 31 Aralık'larda da Champs-Élysées'ye akın

ediyorlardı. Varlığı hep hiçe sayılan ve tahayyüllerine varıncaya dek gözaltında tutulan tehlikeli bir topluluktu bu, başka bir yere, Cezayir'e ya da Filistin'e ilgi göstermelerinden rahatsız oluyorduk. Onlara resmî olarak "göçmen kökenli gençler" deniyordu, gündelik hayattaysa *Beur* ve *Black*'in daha erdemli versiyonu, Araplar ve Siyahlar. Bilgi işlem uzmanı, sekreter ya da güvenlik görevlisi de olsalar, kendilerine Fransız demeleri, henüz hak etmedikleri bir şanı gasp ediyorlarmış gibi, alttan alta münasebetsizlik olarak görülüyordu.

Otoyoldan geçerken okunabilecek devasa panolarıyla, beton dörtgenler halinde yerden biten alışveriş alanları kırsal yerleşimlere kadar yayılıp çoğalıyordu. Satın alma eyleminin kıt kanaat, sıkı hesap kitapla icra edildiği çetin tüketim mekânları; içlerinde ayakkabı, giysi ya da alet edevat gibi tek bir ürün çeşidinin bütün mevcudunun akıl almaz miktarlarda yığıldığı ve bir de çocuklara ödül olarak McDonalds'ın yer aldığı, Sovyet tarzında inşa edilmiş bloklar. Yan tarafta, her kategoriden onlarca markanın bulunduğu, ucuz ürün ve yiyeceklerin satışa sunulduğu hipermarket. Alışveriş yapmak daha meşakkatli ve daha fazla zaman isteyen bir iş haline gelmişti, özellikle de ayın sonunu asgari ücretle getirmek zorunda olanlar için. Batı'nın müsrif zenginliği, bu mekânların ortasındaki ana geçit boyunca sağlı sollu paralel koridorlarda göz alabildiğine seyre ve temasa sunuluyordu. Ama çok nadiren kaldırıyorduk başımızı.

Merak, sürpriz, şaşkınlık, gıpta, imrenme, tiksinti... Ani ve benzersiz duyguların, dürtülerle aklın anlık, hızlı kavgalarının mekânıydı buralar. Hafta içi, arabalarını rahatça ağır ağır doldurabilmek için gelen emekli çiftlere dışarı çıkma vesilesi, öğleden sonra gezintisi uğrağıydı. Cumartesileriyse ailece akın ediliyor, büyük bir vurdumduymazlıkla arzu nesneleriyle içli dışlı olmanın tadına varılıyordu.

Gününe göre, keyifle ya da asabiyetle, neşeyle ya da umutsuzlukla bir şeyler (daha sonra "onsuz olmaz" diyeceğimiz "vazgeçilmezler") edinmek gitgide hayatın pusulası haline geliyordu. Souchon'un son şarkısı "Foule sentimentale"i dinlerken sanki yüz yıl sonra kendimizi, o zamanın insanlarının bizi görecekleri şekilde seyrediyor gibiydik. Ve

sürüklendiğimiz yere doğru giderken hiçbir şeyi değiştirememenin hüznünü hissediyorduk.

Öte yandan, yeni bir alet almak gerektiğinde homurdanıyorduk, "Bugüne kadar bunsuz da pekâlâ yapıyordum", prospektüsü okumak, kullanmayı öğrenip alışmak gözümüzde büyüyor, sonunda aletin meziyetlerini göklere çıkaranlara boyun eğiyorduk, "göreceksin bak, hayatını değiştirecek." Daha fazla özgürlüğe ve mutluluğa ulaşmak için bu da katlanılması gereken bedellerden biriydi. İlk kullanım cesaret kırıcıydı, sonra bilmediğimiz bir heyecan geliyor ve alıştıkça, o da kısa sürede geçiyordu: Telesekreterde sesleri bir nesne gibi saklayabilmenin ve on kere dinleyebilmenin şaşkınlığı, faks makinesinden çıkan beyaz kâğıdın üzerinde az önce yazılmış aşk sözcüklerini görünce gözlerimize inanamamamız, namevcut insanların o tuhaf mevcudiyeti öylesine güçlüydü ki ahizeyi kaldırıp açmadığımızda ve bizim yerimize telesekreter cevap verdiğinde kabahat işlediğimiz duygusuna kapılıyor, ses çıkarırsak karşı taraf işitebilirmiş gibi hayalî bir korkuyla taş gibi donup kalıyorduk.

Eninde sonunda herkesin "bilişim çağına ayak uyduracağı" ilan edilse de bilgisayar almak gibi bir niyetimiz yoktu. Karşısında kendimizi aşağı hissettiğimiz ilk nesne oydu. Bilgisayara hâkim olmak bizden geçmişti, başkalarına bırakmıştık o işi, bir yandan da özeniyorduk onlara.

Bütün korkular içinde en güçlüsü AIDS korkusuydu. Hervé Guibert'den Freddie Mercury'ye (son klibinde, o tavşan dişleriyle, gençlik hallerine göre ne kadar da yakışıklıydı), hayatını kaybeden meşhurların bir deri bir kemik, tanınmaz hale gelmiş yüzleri "felaket"in doğaüstü niteliğini gözler önüne seriyordu. Binyıl sonunun çarptırıldığı lanetin ilk emaresi, bir kıyamet alametiydi. HIV-pozitif olanlardan uzak duruluyordu. Sayıları yeryüzünde üç milyonu bulmuştu. Devlet, bizleri onlara vebalı muamelesi yapmamaya ikna etmek için etik kamu spotlarıyla kolları sıvamıştı. AIDS utancı, unuttuğumuz eski bir utancın, evlenmeden çocuk sahibi olan kızların utancının yerini alıyordu. Hastalığa yakalanma şüphesi dahi karalanma

nedeniydi, *Isabelle Adjani de mi AIDS'e yakalanmış?* Sırf test yaptırmış olmak bile şüpheli durum, ağza alınmayan bir ayıbın itirafıydı. Hastanede isim yerine bir numarayla, bekleme salonunda sağına soluna bakmadan gizlice yaptırılıyordu test. Bir tek, on küsur yıl önce, virüsü kan alırken kapanlar acımaya layık görülüyordu. Bakanların ve bir doktorun "zehirlemeye" yol açma suçlamasıyla, Yüce Divan'da yargılanmasından duyulan memnuniyet, başkalarının kanından duyulan korkuyu bir nebze hafifletmişti. Nihayetinde duruma ayak uyduruyorduk. Çantada prezervatif taşımak alışkanlık haline gelmişti. Ama çıkarmıyorduk da çantadan, o an geldiğinde kullanmak gereksiz görünüyordu gözümüze, partnerimize hakaret gibi geliyordu birden. Hemen ardından da pişmanlığa kapılıyorduk. Test yaptırıp, öleceğimizden emin, sonucu bekliyorduk. Sonucun negatif olduğunu öğrendiğimizdeyse yaşamak, sokaklarda yürümek tarifsiz güzel ve değerliydi. Sadakat ve prezervatif arasında bir tercih yapmak gerekiyordu. Mümkün olan her biçimde hazza ulaşmanın şart olduğu devirde, cinsel özgürlük yine kullanılamaz hale gelmişti.

Gençler Fun Radyo'da Doc ve Diffool dinliyor, sırlarını kendilerine saklayarak seksle haşır neşir yaşıyorlardı.

Yeryüzündeki HIV pozitifli sayısı kadar işsiz vardı Fransa'da. Kiliselerde, heykellerin ayaklarının dibindeki dilek kâğıtlarında, "Tanrım, dua ediyorum babam bir iş bulsun," yazıyordu. Diğer "felaket"in, işsizliğin sona ermesini talep ediyordu herkes, ama kimse inanmıyordu gerçekleşeceğine. Mantıkdışı bir beklenti, bu dünyada gerçekleşmesi artık mümkün olmayan bir ideal haline gelmişti bu. El sıkışma törenleriyle (Arafat ve Ehud Barak) sahnelenen "etkileyici güç gösterileri"nden (barış, ekonominin canlanması, istihdam açığının azalması) geçilmiyordu ortalık. Doğruymuş, yanlışmış kimsenin umurunda değildi. Akşamları, dirsek marifetiyle tıklım tıkış RER'e bir an evvel binip ortalara doğru mümkün olduğunca ilerleyerek üç durak ayakta gittikten sonra, nihayet oturup gözlerini kapamanın veya bulmaca çözmenin mutluluğunun yerini hiçbir şey tutamazdı.

İnsanların içini rahatlatan bir çözüm, evsizlere fuzuli bir meşgale

bulunmuştu; *Sokak Lambası*, *Sokak* gibi isimleri olan gazeteler satmak. İçerikleri de satıcılarının kılık kıyafeti kadar sefil bu paçavraları okumadan atıyorduk. Çalışmaya gayretli iyi evsizleri, metro istasyonlarındaki sıralarda ya da köpekleriyle birlikte sokaklarda sonsuz bir sarhoşluğa gömülerek sızıp kalan diğerlerinden ayırmaya yarayan göstermelik bir işti bu. Yazın güneye göçüyorlardı. Ticari faaliyete hasredilen yaya yollarında yere uzanmalarını belediyeler yasaklıyordu. Çok sayıda evsiz yazın sıcaktan, kışın soğuktan hayatını kaybediyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaşıyordu, hayatın (kolektif ve bireysel olarak) altüst olmasını beklemiyorduk, Mitterrand umutları tüketmişti. Bir tek Jacques Delors vardı hoşumuza gidebilecek, o da bizi oyalayıp oyalayıp çekilmişti. Seçimler artık bir olay olmaktan çıkmıştı, eğlenceli bir parantez, televizyonlarda en sık üç oyuncunun boy gösterdiği bir şov haline gelmişti; üç vasat karakterin ikisi hüzünlü –kasıntı Balladur ve suratsız Jospin– diğeriyse eline koluna hâkim olamayan bir kaçıktı, Chirac. Seçimlerin ağırlığı ve ciddiyeti de Mitterrand'la birlikte çekip gitmiş gibiydi. Sonraki yıllarda adaylardan ve seçim konuşmalarından ziyade, her akşam Canal+'te seyrettiğimiz kuklalarını hatırlayacaktık: Jospin sihirli bir ülkede, minik bir arabanın direksiyonunda zararsız bir sallabaş; Chirac keşiş kıyafetiyle Abbé Pierre kılığında; Sarkozy guatrdan gırtlağı fırlamış Balladur'ün karşısında dalkavukluktan iki büklüm, içten pazarlıklı bir hain; Robert Hue ise '70'lerden kalma omuz çantasını çapraz takan, gençlerin maskarası... Ve başka bir skecin, *The Rhythm of the Night* kuklalarının deliler gibi dans ettiği fon müziği gelecekti kulağımıza. Hiçbir şeye inanmıyorduk ama gazetecilerin mest olmuş suratlarından Chirac'ın seçimi kazandığını tahmin ettiğimizde, şık semtlerin iki dirhem bir çekirdek gençleriyle hanımefendilerinin sevinç çığlıkları attığını gördüğümüzde, iyi günlerin geride kaldığını anlamıştık. Tam bir yaz havası vardı, kafelerin kaldırımlardaki masalarında aileler çoluk çocuklarıyla beraber geç saatlere kadar oyalanıyordu, ertesi gün tatildi, sanki hiç seçim olmamış gibiydi.

Chirac'ı dinlerken, onun cumhurbaşkanı olduğunu idrak etmek için

çaba sarf etmemiz, Mitterrand'ı kafamızdan atmamız gerekiyordu. Bir dönemin arka planı olarak onunla hissetmeden akıp geçen yıllar şimdi yekpare bir kütle halinde pıhtılaşıyordu. Tam on dört yıl, o kadar yaşlanmış olmak istemiyorduk. Gençler hesap kitap yapmıyordu, zaten bir şey hissetmiyorlardı da. Mitterrand onların de Gaulle'üydü, onunla büyümüşlerdi, on dört yıl, fazlaydı bile.

1990'ların ortalarında, yakında otuzlarına girecek çocuklar ve –her sene mutlaka değişen, aile çemberine girmeleriyle çıkmaları bir olan gelip geçici– sevgilileriyle bir araya gelmeyi başardığımız bir pazar, öğle yemeğinde fırında kuzu budu –ya da ama zamansızlıktan ama parasızlıktan veya beceriksizlikten, buradan başka yerde yemediklerini bildiğimiz başka bir yemek– ve –bu Coca-Cola, bira düşkünlerinin ağız tadını eğitmek için– bir Saint-Julien veya Chassagne-Montrachet eşliğinde sofra başına oturmuşken, geçmiş kimseyi ilgilendirmiyordu. Erkek seslerinin hâkim olduğu sohbetin en ciddi konusu, bilgisayarlar hakkındaki malumatlarıydı. PC'lerle Mac' lerin üstünlükleri, "hafızaları", "programları" kıyaslanıyordu. Bizse halimizden memnun, konuşmalarını bölmeye kalkmadan, bu sevimsiz dilden çıkmalarını, ortak konularda muhabbete dönmeyi bekliyorduk. *Charlie Hebdo*'nun o hafta kapak konusundan, *Arrêt sur images*[122] programının son bölümünden, *The X-Files* dizisinden, Japon ve Amerikan filmlerinden bahsediyor, *Köpeği Isıran Adam*'ı ve açılış sahnesini heyecanla anlattıkları *Rezervuar Köpekleri*'ni görmemizi tavsiye ediyor, müzik zevkimize tatlı tatlı takılıyor, Arthur H.'ın yeni albümünü vermeyi teklif ediyorlardı. Olup bitenleri *Libération*'la birlikte, yegâne günlük haber kaynakları olan Canal+ kuklalarının alaycılığıyla yorumluyor, "Her koyun kendi bacağından asılır," diyerek başkalarının bireysel bahtsızlıklarına acıyıp üzülmeyi reddediyorlardı. Dünyayla aralarında alaycı bir mesafe vardı. Hazırcevap atiklikleri, her daim taşı gediğine oturtmaları gözümüzü kamaştırıyor ve kendimizi mahcup hissetmemize yol açıyordu, ağır ve hantal görünmekten çekiniyorduk. Onlarla bir araya geldikçe gençler arasında dolaşımda olan kelime stokumuzu yeniliyorduk, bize bile isteye aktardıklarıyla

konuşmalarımızın arasına "kıyak mavra", "dandik", "geyik muhabbeti" karışabiliyor, böylece onlarla aynı dili paylaşabiliyorduk.

Artık kırk yılda bir karınlarını doyurduğumuz çocukların iştahla yemek yemelerini, tabaklarını tekrar tekrar doldurmalarını memnuniyetle seyrediyorduk. Sonra şampanyayla birlikte sıra çocukluk ve yeniyetmelik dönemlerindeki televizyon programlarını, o günlerin ürünlerini ve reklamlarını, kıyafetlerini hatırlamaya geliyor, sayıp döküyorlardı: kar maskesini andıran bereler, pantolonlara dikilen amblemli yama çeşitleri, sağlık için ton ton ton, SaniCrush elektrikli tuvalet pompası, kremalı bisküviler, otomobil yarışı oyunları, Zegut'nün radyo programları, Palyaço Kiri, Laurel & Hardy çıkartmaları... Ortak geçmişe ait nesnelerin anıları. Sayısız ufak tefek hatıra su yüzüne çıktıkça, kıyasıya bir rekabetle ve çocuklaşarak o günlerden akıllarında kalanları yarıştırıyorlardı.

İkindi vakti ışık değişiyordu. Sohbetteki coşkulu dalgalanmaların arası açılıyordu. Her zaman mutlaka kavga gürültüye neden olan bir Scrabble partisi teklifi, gayet makul bir şekilde geri çevriliyordu. Kahve ve sigara (zımni bir anlaşmayla *joint* ortaya çıkarılmıyordu) kokusunu içimize çekerken, vaktiyle, geri dönmemecesine kaçıp gitmeyi isteyecek kadar bizi bunaltan bu ritüelin hoşluğunun tadını çıkarıyorduk. Boşanma, ebeveynlerin vefatı ve herkesin bir yerlere dağılmasının ardından, beyaz masa örtüsü, gümüş takımlar ve bir et yemeğiyle gelenek devam ettiriliyordu '95 ilkbaharının bu pazar gününde. Artık birer yetişkin olan çocuklara bakarken, onları dinlerken zihnimizden bizi onlara bağlayanın ne olduğu geçiyor, ne kan ne de genler; sadece birlikte geçirilen binlerce günden, sözden, hareketten, yemekten, arabayla kat edilen yollardan, farkında olmadan iz bırakan sayısız deneyimden oluşan şimdiki zaman.

Yanaklarımızdan ikişer defa öperek ayrılıyorlardı. Akşam, sevgilileriyle birlikte bizde hep beraber yemek yemekten nasıl da zevk aldıkları tekrar gözümüzün önüne geliyordu. Onları hâlâ besleyebilmenin, en eski ve en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmenin mutluluğunu yaşıyorduk. Onların yaşındayken bizim daha güçlü olduğumuz inancının da pekiştirdiği, onlar için duyduğumuz sebepsiz endişeyle, onları şekilsiz bir gelecekte çok kırılgan tasavvur ediyorduk.

Temmuz sonu sıcağında Saint-Michel istasyonunda patlayan bomba haberini aldık, anlaşılan saldırılar geri geliyordu Chirac'la birlikte. Yakınlarımızı arama refleksi yeniden uyanmıştı, seslerini kulağımızla işitene kadar kendimizi, onların şehirde bulunabilme ihtimalleri olan bütün noktalar içinde, talihlerinin onları tam o anda, oraya, o hatta, RER B'nin o vagonuna yerleştirdiğine inandırıyorduk. Ölüler ve yaralılar, kopan bacaklar vardı. Ama ağustos tatilinin büyük hareketliliği de başlamak üzereydi, kaygılanıp huzursuzlanmak gelmiyordu içimizden. Metro istasyonlarının koridorlarında, sahipsiz paket ve çantaları bildirmemiz uyarısında bulunan sesin eşliğinde yürüyorduk, hepimiz kaderimizi güvenlik tedbirlerine teslim etmiştik.

Birkaç hafta sonra Saint-Michel artık hafızalardan çıkmışken, düdüklü tencere, çivi ve tüp gibi tuhaf bir karışımla kalkışılan saldırılar son anda önleniyor, Lyon'un banliyölerinden gelen "gizemli Kelkal"ın izinin sürülüşünü ve tek kelime söyleyemeden polis kurşunuyla öldürülüşünü film seyreder gibi izliyorduk. Yaz saati ilk defa ekim sonuna kadar devam ediyordu. Sıcak ve ışıklı bir sonbahardı. Kurbanların yakınları ve saldırıdan sağ çıkanlar dışında, Saint-Michel istasyonunda hayatlarını kaybedenlerin isimlerini kim hatırlıyordu? Hiçbir yere yazılmamıştı isimleri. "Teknik bir arıza", "yolcu kaynaklı ciddi bir kaza nedeniyle" sık sık meydana gelen rötarlar yüzünden zaten gergin olan metro kullanıcılarını korkuya sürüklememekti herhalde gerekçe. Üzerinden dokuz yıl geçmiş olmasına rağmen Rennes Sokağı'nda ya da hatta daha da önce Rosiers Sokağı'nda hayatını kaybedenlerden çok daha kısa sürede unutulan ölüler. Olaylar henüz anlatıya geçirilemeden silinip gidiyordu.

İtidal yayılıyordu.

Metaların, reklam sloganlarının dünyasıyla siyasî söylemlerin dünyası televizyon ekranlarında yan yana var oluyor, yolları kesişmiyordu. Birinin dünyasında kolaylıklara, hazza, keyif almaya davet hüküm sürerken, diğerinde fedakârlıklar, kısıtlamalar ve giderek daha da tehditkârlaşan ifadelerden geçilmiyordu, "küreselleşen ticaret", "modernleşmenin gerekleri". Juppé tasarısını gündelik

hayatlarımıza tercüme etmemiz ve bize nasıl bir kazığın geçirildiğini anlamamız zaman almıştı ama küçük gören, kibirli ve tepeden bakışla "pragmatik" olmamakla suçlanmaktan da usanmıştık. Emeklilik ve sosyal güvence devletin son lütfuydu, sürüklenip giden her şeyin arasında dayanak noktası, tek kazanım.

Demiryolu çalışanları ve postacılar, öğretmenler, tüm kamu çalışanları işi bırakıyordu. Düğüm haline gelen trafik Paris'i ve büyükşehirleri kilitliyordu, insanlar ulaşım için bisiklet alıyor, aralık ayının erken çöken karanlığında telaşlı adımlarla, kafileler halinde uzun uzun yürüyorlardı. Bir kış ve yetişkin greviydi bu, karanlık, soğukkanlı, şiddetsiz ve coşkusuz. Uzak düştüğümüz büyük grevler zamanına tekrar kavuşuyorduk, adeta kural halini alan gecikme ve el yordamı, derme çatma örgütlenmelerle. İnsanların bedenlerine ve hareketlerine mitoloji hâkimdi, otobüssüz ve metrosuz Paris'te inatla yürümek bir hafıza eylemiydi. Lyon Garı'ndaki Pierre Bourdieu'nün sesi, '68'i '95'e bağlıyordu. Yeniden inanıyorduk. Yeni cümleler usul usul moralimizi yükseltiyor, yüreklendiriyordu, "başka bir dünya", "sosyal Avrupa'yı kurmak"... İnsanlar yıllardır birbirleriyle böyle konuşmadıklarını söyleyip duruyordu. Şaşkın ve sevinçliydik. Grev eylemden fazlasıydı, sözdü. Juppé tasarısını geri çekiyordu. Noel yaklaşmıştı. Hediye alışverişlerine, sabra, kendine dönmek gerekiyordu. Aralık günleri, bir anlatı oluşturmadan, kapanışa geçiyordu. Geriye sadece karanlıkta yorgun argın yürüyen kalabalığın görüntüsü kalıyordu. Bunun yüzyılın son büyük grevi mi yoksa bir uyanışın başlangıcı mı olduğunu bilemiyorduk. Bizim açımızdan bir şey başlıyordu, Éluard'ın dizelerini hatırlıyorduk, *birkaç kişiydiler yalnızca / bütün yeryüzünde / yapayalnız olduğunu sanıyordu her biri / birden kalabalık oldular*.

Henüz olmayan ile olmakta olan arasında bilinç, kısa bir an boşlukta kalır. *Le Monde*'un devasa puntolarla attığı manşete boş gözlerle, anlamadan bakıyorduk, FRANÇOIS MITTERRAND ÖLDÜ. Aralık ayında olduğu gibi, kalabalık yine geceleyin Bastille Meydanı'nda toplanıyordu. Beraber olma ihtiyacımız devam ediyordu ama hissettiğimiz yalnızlıktı. 10 Mayıs 1981 akşamı, Château-Chinon

belediye binasında, cumhurbaşkanı seçildiği haberini aldığı anda Mitterrand'ın mırıldandığı söz geliyordu aklımıza: "Ne müthiş hikâye!"

Diken üstündeydik. Hiçbir sürpriz barındırmayan günlerin akışı korku, infial, neşe dalgalarıyla kabarıyordu. Önümüzdeki on yıl boyunca binlerce kişinin ölümüne yol açacak olan "deli dana" yüzünden et yemeyi bırakmıştık. Evraksız göçmenlerin sığındığı kilisenin kapısına saplanmış balta görüntüsü tokat etkisi uyandırmıştı. Birden yükselen endişe duygusu, parlayan öfke ya da kabaran vicdan insanları yığınlar halinde sokaklara döküyordu. Yüz bin gösterici, yabancıların sınır dışı edilmesini kolaylaştıran Debré yasasına karşı neşeyle sokaklarda yürüyordu. Sırt çantalarımıza tutturduğumuz, üzerinde siyah bavul resmi olan "*Sıra kimde?*" yazılı rozeti eve dönüşte hatıra olarak bir çekmeceye koyuyorduk. İçeriğini unuttuğumuz dilekçelere imza atıyorduk, hatta imzaladığımızı unuttuğumuz bile oluyordu, kimdi ki bu Abu-Jamal, sorsalar zor cevap verirdik. İnsanlar bugünden yarına yorgun düşüyordu. Coşkunun ardından dermansızlık, itirazın ardından rıza geliyordu. "Mücadele", eğlence konusu haline gelen Marksizmin kokusunun üzerine sindiği bir kelime olarak itibarsızlaşmış, "hak savunuculuğu"ndan öncelikle tüketici hakları anlaşılır olmuştu.

Kimi duygular tedavülden kalkıyordu, hissedilmiyorlardı artık, yurtseverlik, şeref gibi geri zamanlara ve istismara uğramış toplumlara has kabul edilen duyguları hissetmek saçma geliyordu. Dillerden düşürülmeyen "utanç", eski anlamını taşımıyordu artık, geçici bir rahatsızlık, egonun anlık incinmesinden ibaretti. "Saygı" bundan böyle öncelikle ve esas olarak bu egonun başkaları tarafından tanınması talebiydi. "İyilik" ile "iyi insanlar" birbiriyle çakışmıyordu artık. Yaptığımız, ettiğimiz şeyden duyduğumuz gururun yerini olduğumuz şeyin gururu almıştı, kadın, gey, taşralı, Yahudi, Arap olmak...

En körüklenen duygu muğlak bir tehlike altında olma hissiydi ve bununla eşleştirilen çeşitli bulanık suretler vardı, "Rumenler", banliyölerin "yabani çocukları", kapkaççılar, tecavüzcüler ve pedofiller,

esmer teröristler; tehlike mekânlarıysa metro istasyonlarının koridorları, Gare du Nord ve Seine-Saint-Denis'ydi. TF1 ve M6 kanallarının programlarıyla, hoparlörlerden yükselen "yolcuların dikkatine, bu istasyonda kapkaççılar olabilir", "sahipsiz paket ve çantaları bildiriniz" anonslarıyla canlı tutulan bu duygu gerçekliği, yani emniyetsizliği teyit ediyordu.

Aynı anda hem durağanlığı hem de dönüşüm halinde bulunma hissini belirten özel bir sözcük yoktu. Olmakta olanı kavrayamamanın sıkıntısını yaşarken, ağızdan ağıza bir kelime dolaşmaya başlamıştı, "değer"ler. Neyin değerleri, hangi değerler olduğu belirtilmiyordu, genel bir kınama tonunda kullanılıyordu: gençleri, eğitimi, pornografiyi, evlenmeden resmen birlikte yaşamayı, esrarı, imla kurallarının unutulmasını... Başka ağızlar "yeni dünya düzeni"yle, "politik doğruculuk"la, hazır giyimden mülhem "hazır düşünce"yle dalga geçiyor, tabuları yıkmayı göklere çıkarıyor, Houellebecq'in sinizmine alkış tutuyordu. Bu iki dil, televizyon ekranlarında kırılıp dökülmeden çarpışıp duruyordu.

Kendini anlama üzerine yazılara boğulmuştuk, Mireille Dumas ve Cécile Delarue aylık yayımlanan *Psychologies*'de ve kadın dergilerinde bıkmadan usanmadan ahkâm kesiyordu, bunlar bize pek bir şey öğretmeyen bilgilerdi, ama herkese ebeveynlerinden hesap sorma hakkı tanıyarak, kendi yaşanmışlıklarını başkalarınınkinde eriterek bir teselli veriyordu.

Chirac'ın durup dururken gülünç bir kaprisle meclisi feshetmesi sayesinde sol seçimleri kazanıyor, Jospin başbakan oluyordu. Mayıs '95'teki hayal kırıklığı akşamının telafisi, ağızda özgürlük, eşitlik, cömertlik tadı bırakan düzenlemelerle ehvenişerin yeniden tesisi sağlanıyordu. Bütün bunlar bizim, daha iyi bir varoluş için yaşamın güzelliklerinden herkesin yararlanması arzumuza denk düşüyordu, genel sosyal sağlık güvencesi, haftalık otuz beş saatlik çalışma süresiyle kendimize ait daha çok zaman... Onun dışında değişen pek bir şey yoktu. Ve bir de, 2000 yılına sağcı bir hükümetle girmiş olmayacaktık.

Piyasa düzeni, nefes kesen temposunu dayatarak iyice kuşatıyordu. Barkodlu ürünler kayan şeridin üzerinden çabucak geçerek alışveriş arabalarına yığılıyordu; ölçülü bir *bip* sesi, sihirbaz maharetiyle ticari işlemin bedelini bir saniyede gözden uzaklaştırıyordu. Yeni okul döneminin malzemeleri daha çocuklar yaz tatiline çıkmadan, Noel oyuncakları Azizler Yortusu'nun hemen ertesinde, mayolar, deniz kıyafetleri şubatta raflarda boy göstermeye başlıyordu. Nesnelerin zamanlaması bizi içine çekiyor, durmadan iki ay evvelden yaşamaya zorluyordu. İnsanlar pazar günü ya da gece on bire kadar devam eden "müstesna alışveriş günleri"ne koşturuyor, sezon indirimlerinin ilk günü medya organlarına haber konusu oluyordu. "Avantajlardan yararlanmak", "promosyonları kaçırmamak" tartışılmaz bir prensip, bir zaruretti. Alt katında hipermarketi ve koridorlar boyunca dizili mağazalarıyla alışveriş merkezleri, bıkmadan usanmadan nesneleri hayranlıkla seyretmenin, iri yapılı, kaslı güvenlik görevlilerinin koruması altında şiddetten azade, rahat, huzurlu keyif mekânları, varoluşun başlıca mekânı haline geliyordu. Büyükanneler torunlarını oraya götürüp yapay ışıklandırma altına yerleştirilmiş samanların üzerinde sergilenen keçileri, tavukları gösteriyordu; tavukların yerini ertesi gün Breton spesiyaliteleri ya da kolonyal tarihi anımsatarak Afrika sanatı adıyla pazarlanan seri imalat ürünü takılar ve heykelcikler alıyordu. Gençler, özellikle de başka herhangi bir toplumsal imtiyaz aracından umudu olmayanlar için, kişisel değerler giyim kuşam markalarına emanetti, *L'Oréal*, *çünkü ben buna değerim*. Bizlerse, tüketim toplumunun azılı karşıtları, kısa süreliğine de olsa yeni bir insan olma yanılsaması yaratan bir çift çizmeye duyduğumuz arzuya teslim oluyorduk, vaktiyle ilk güneş gözlüğüne, daha sonra bir mini eteğe, İspanyol paça pantolona tav olduğumuz gibi. Sahiplik duygusundan ziyade bu yenilenme hissiydi insanların Zara ve H&M reyonlarında peşine düştüğü, nesneleri zahmetsizce, çabucak elde etmek ekstra bir varoluş kazandırıyordu.

Ve yaşlanmıyorduk. Çevremizdeki hiçbir şey yaşlanacak kadar uzun ömürlü değildi, son sürat yenileriyle değiştiriliyor, yenileniyorlardı. Hafızanın onları yaşamın belli anlarıyla eşleştirecek zamanı

olmuyordu.

Bütün yeni nesneler arasında en sihirlisi, en tekinsizi "cep telefonu"ydu. Günün birinde cebimizde telefonla dolaşıp nerede olursak olalım, canımız istediğinde istediğimiz kişiyi arayabileceğimizi aklımızdan bile geçiremezdik. Kulaklarında telefon, insanların sokakta tek başlarına konuşmasını yadırgıyorduk. RER'de giderken ya da süpermarkette kasa kuyruğunda beklerken çantamızın içinde telefonun ilk çalışında irkiliyor, utana sıkıla, telaşla OK tuşunu arıyorduk. Alo, evet, diye cevaplayıp etrafımızdaki birine yönelik olmayan sözler sarf ederken, bedenimiz bir anda başkalarının bakışına hedef oluyordu. Diğer taraftan, sağımızda solumuzda telefonuna cevap veren bir yabancının sesini işittiğimizde, bugüne dek bir telefon kulübesinde ya da evin dört duvarı arasında geçen incir çekirdeğini doldurmayan gündelik muhabbetlere, sıradan dertlere ya da isteklere bizi maruz bırakarak mevcudiyetimizi hiçe sayan bu mevcudiyete esir olmaktan rahatsızlık duyuyorduk.

Esas teknolojik cesaret bilgisayara "geçmek"ti, bu alete hâkim olmak modernliğin bir üst seviyesine, farklı, *yeni* bir zekâya ulaşmak anlamına geliyordu. Hızlı refleksler, alışkın olmadığımız hassasiyette el mahareti gerektiren, sürekli anlaşılmaz bir İngilizceyle, gecikmeden uymak zorunda olduğumuz birtakım "opsiyonlar" sunan buyurgan bir nesne. Derinlerinde az önce yazdığımız mektubu saklayan, her daim çöküp yok etmekle tehdit eden, aman vermez ve meşum bir nesne. Aşağılayan bir nesne. Onunla atışıp duruyorduk, "Yine ne istiyor bu benden!" Kısa süre önce ona burun kıvırdığımızı unutuyorduk. İnternete girebilmek için modem ve bir elektronik posta adresi alıyor, mest olmuş halde AltaVista üzerinden bütün dünyada "sörf" yapıyorduk.

Bu yeni nesnelerin bedeni ve zihni zorlayan çetin bir yanı vardı ama kullandıkça hızla alışılıyordu. Hafifliyorlardı. (Her zaman olduğu gibi, çocuklar ve yeniyetmeler hiç yadırgamadan ve sorgulamadan, büyük rahatlıkla kullanıyordu onları.)

Daktilo makineleri, tik takları ve aksesuarlarıyla, daksiller, stensiller, karbon kâğıtları, şimdi artık düşünülemez, çok uzak bir devre ait gibi geliyordu. Lakin birkaç yıl önce bir kafenin umumi telefonundan X'i ararken ya da bir akşam Olivetti'yle P'ye mektup yazarkenki halimizi gözümüzün önünde canlandırınca, cep telefonu ve e-posta eksikliğinin hayattaki mutlulukların ya da acıların üzerinde bir etkisi olmadığını da kabul etmek gerekiyordu.

Arka planda soluk mavi gökyüzü ve neredeyse tamamen ıssız, üzeri sürülmüş bir tarla gibi çizgi çizgi bir kumsal; ön planda yan yana duran iki kadın ve iki erkekten müteşekkil küçük bir grup. Birbirlerine iyice yaklaştırdıkları yüzlerinin yarısı soldan vuran güneş ışığıyla aydınlık, diğer yarısı gölgede. Ortadaki iki erkek birbirine benziyor, ikisi de otuzlarında, boyları posları aynı, birinin saçları hafiften dökülmeye başlamış, diğerininki daha çok seyrelmiş, ikisinde de aynı birkaç günlük sakal. Sağdaki dolgun yüzlü, siyah saçlı olan ufak tefek bir genç kızın omuzuna atmış elini. Sol baştaki diğer kadın yaşını tam belli etmiyor ama güneş ışığının vurduğu alnındaki çizgiler, elmacıkkemiklerindeki pembe allık ve gevşemiş yüz hatları olgunluk çağına geldiğini ele veriyor. Saçları küt kesimli. Bej kazağıyla gevşek bağlanmış fuları, kulağında inci küpesi, omzuna çapraz astığı çantasıyla hafta sonunu Normandiya sahilinde geçiren hali vakti yerinde kentli kadın izlenimi uyandırıyor.

Gençlerle fotoğraf çektiren ebeveyn ya da öğretmenlerin o yumuşak ve mesafeli gülümsemesi var yüzünde (kuşak farkının farkında olduğunu göstermenin bir yolu).

Dördü de objektife bakıyor. Vücutları ve yüzleri, fotoğrafçılığın ilk günlerinden kalma sabit pozda, kıpırtısız, sanki aynı mekânda, aynı gün, orada, başka bir şey düşünmeden aynı "kedersizlikte" beraber olduklarının teyidi gibi. Fotoğrafın arkasında yazan: *Trouville, Mart 1999*.

Allıklı kadın o, otuzlarındaki erkekler onun oğulları, genç kız

büyüğün kız arkadaşı, fotoğrafı çekense küçüğün kız arkadaşı. Son yıllarda dolgun "kıdemli öğretmen" maaşı aldığı için eli rahatladığından, deniz kenarındaki bu hafta sonu tatilini hepsine o ısmarlıyor. Böylece maddi ihtiyaçlarını karşılamaya devam ederek çocuklarını mutlu etme, onları dünyaya getirdiği için kendini sorumlu hissettiği muhtemel sıkıntılarını, acılarını giderme arzusunu da karşılıyor. Bütün diplomalarına karşın geçici işlerle, sözleşmeli çalışıp yeri geldiğinde asgari ücrete talim ederek gönüllerince yaşama tercihlerinde onlardan yana tavır aldı; müzik, Amerikan dizileri ve video oyunlarıyla dolu bir şimdiki zamanda yaşıyorlar, ebedî öğrenci veya bir zamanların meteliksiz bohem sanatçıları gibi, onların yaşındayken onun olduğundan çok farklı, "yerleşiklik"ten uzak bir yaşam sürdürebilirlermiş gibi. (Toplumu takmayan kaygısızlıklarının gerçek mi yapmacık mı olduğunu bilmiyor.)

Roches Noires'a, Marguerite Duras'ın adını taşıyan merdivenlere kadar yürüdüler, geri dönüyorlar. Dalgın, amaçsız, adımlarını birbirine uydurmadan, dura kalka grup halinde yavaş yavaş yürürken, kız arkadaşlarıyla önünden giden oğullarının sırtına, bacaklarına bakarken, onların kalınlaşmış seslerini dinlerken bir kuşku dalgasına kapılmıştı belki de. Bu adamlar nasıl olur da onun oğulları olabilirdi? Onları karnında taşımış olmak yeterli bir açıklama gibi gelmiyordu. Anlaşılmaz bir biçimde, annesiyle babasının varoluşunun bir kopyasını yeniden yaratmaya, dünyaya aynı şekilde demir atmanın tadına varmak için arkada kalanı, önüne koymaya çabalamış olamaz mıydı? Ve bu plajda galiba kulağında çınlamıştı annesinin sesi, sağında solunda ergenlik çağında oğullarıyla geldiğini her görüşünde şaşkınlık ve hayranlıkla, "Koca adamlar!" diye seslenişi; sanki şimdiden kızının boyunu geçen iki delikanlının annesi olabileceğini aklı hayali almıyormuş ve sanki her zaman onun küçük kızı olarak kalan bu vücudun içinde iki kızın değil de iki oğlanın boy vermiş olmasını adeta yakıştıramıyormuş gibi.

Oğullarıyla giderek açılan aralıklarla bir araya geldiği, artık çok seyrek icra ettiği annelik rolünü tekrar üstlendiği anlarda annelik bağının yetersizliğini, bir sevgiliye, sadece cinsel ilişkinin sağladığı ve

oğullarıyla geçici anlaşmazlıklarında ona teselli veren başka bir mahremiyete duyduğu ihtiyacı tekrar depreşiyor. Diğer hafta sonları buluştuğu genç adam sık sık canını sıkıyor, pazar sabahları *TV'de futbol keyfi* seyretmesine sinir oluyor ama ondan vazgeçmek günün sıradan, anlamsız olaylarını, yapıp ettiklerini birine anlatmaktan, gündelik hayatı söze dökmekten de vazgeçmek demekti. Birini beklememek demekti. Komodinin çekmecesindeki dantel tangalara bakıp artık onlara gerek olmadığını düşünmek, Gainsbourg'un "Sea Sex and Sun"ını işittiğinde bütün bir dünyadan, arzuların, okşamaların, bitap düşmenin dünyasından dışlanmış, gelecekten yoksun hissetmek demekti. Şu anda zihninden bunları geçirmek, bu yoksunluk onu şiddetle bu oğlana, bu "son aşk"a bağlıyor.

Üzerinde düşündüğünde, bu ilişkinin temel unsurunun onun açısından cinsellik olmadığını görüyor: Bu oğlan, bir daha yaşayacağına asla inanmadığı şeyi ona yeniden yaşatıyor. İçeride The Doors çalarken kapıyı açıp onu karşıladığında, yemek için Jumbo'ya götürdüğünde, buz gibi stüdyosunda yere serilmiş yatak üzerinde seviştiklerinde, öğrencilik yıllarının sahnelerini yeniden yaşadığı, geçip gitmiş anları yeniden canlandırdığı hissine kapılıyor. Bu sefer onları gerçekten yaşamıyor belki ama gençliğine, ilk tecrübelere, ilk defa yaşandıklarındaki şaşkınlığın etkisiyle anlam taşımayan o "ilkler"e gerçekliğini veren de bu tekrar. Bugün daha anlamlı değiller, ama bu tekrar boşluğu dolduruyor, bir tamamlanmışlık yanılsaması uyandırıyorlar. Günlüğüne şöyle yazmış: "Beni kuşağımdan söküp aldı. Ama onunkine ait de değilim. Zamanın hiçbir yerinde değilim. Geçmişi yeniden yaşatan, ebedileştiren melek o."

Pazar öğleden sonraları, sevişme sonrasının mahmurluğunda ona sarılıp uzanırken sık sık tuhaf bir hal çöküyor üzerine. Dışarıdaki ayak seslerinin, konuşmaların, arabaların gürültüsünün nereden, hangi şehirden geldiğini bilemez oluyor. Hayal meyal kız yurdundaki küçük bölmesinde, bir otel odasında ('80 yazında İspanya'da, kışın P.'yle birlikte Lille'de), küçük bir çocuk olarak yatağında, uyuyan annesine sokulmuş. Hayatının farklı anlarında hissediyor yeniden kendisini, birinden diğerine kayıp gidiyor. Hem bilincini hem bedenini ele geçiren, bilmediği türden bir zaman bu, geçmişin ve şimdinin birbiriyle karışmadan üst üste bindiği ve bugüne kadar var olmuş

bütün hallerinin bir çırpıda beliriverdiği bir zaman. Daha önce ara sıra, belli belirsiz yaşadığı bir his bu. Uyuşturucular da aynı hissi verebilir belki ama ânı berrak, apaçık kavramanın zevkini hiçbir şeye değişmediğinden hiç uyuşturucu kullanmadı. Şimdiyse bu hissi sanki genleşmiş ve yavaşlatılmış haliyle yakalıyor. Bir isim de vermişti bu anlarda yaşadığına, "palimpsest his" diyordu. Sözlük anlamına, "yeniden üzerine yazılmak üzere kazınmış parşömen" tanımına bağlı kalınca tamı tamına denk düşmüyordu gerçi bu kelime. Yine de burada muhtemel bir bilgi aracı görüyor, sadece kendisi için değil, genel olarak herkes için, adeta bilimsel bir bilgi, ama neyin bilgisi, bilmiyor. 1940'la bugünler arasında yaşamış bir kadın hakkında yazma projesi gitgide daha büyük üzüntüyle, hatta bir türlü gerçekleştirememenin verdiği suçluluk duygusuyla kafasını kurcalıyor, hiç şüphesiz Proust'un etkisi ve bu çalışmayı gerçek bir deneyim üzerine kurma ihtiyacıyla, anlatısının açılışını bu hissin oluşturmasını istiyor.

Dorothea Tanning'in *Doğum Günü* resmindeki gibi, birbirine açılan bir dizi görüntüyle adım adım, onu sözcüklerden hatta tamamen dilden uzağa, anıların olmadığı ilk yıllara, beşiğinin pembe sıcaklığına doğru çeken, bütün eylemlerini ve olayları, yıllar içinde öğrendiği, düşündüğü, arzuladığı ve onu bugün buraya, bu genç adamla birlikte bu yatağa getiren her şeyi iptal eden bir his bu, tarihini fesheden bir his. Halbuki onun istediği, daima etrafında bulunmuş olan her şeyi kitabında kurtarmak. O, onu var eden *ahval ve şeraitini* kurtarmak istiyor. Peki bu his, kadınların ve erkeklerin hayatlarındaki değişikliklerin, elli sekiz yaşında, en ufak bir hata ya da gurur duygusuna kapılmaksızın, onu yirmi dokuz yaşında bir adamın yanında duyumsama ihtimalinin, bizzat tarihin bir sonucu değil mi? Bu "palimpsest his"sin, yine sık sık yaşadığı başka bir histen, varlığının, "ben"lerinin kitaplardaki ve filmlerdeki karakterlerden geldiği hissinden daha fazla bulgusal bir güce sahip olup olmadığından emin değil; yakınlarda gördüğü *Sue Lost in Manhattan*'daki[123], *Claire Dolan*'daki[124] kadın o ya da Jane Eyre, Molly Bloom – veya Dalida.

Gelecek sene emekliye ayrılacak. Ders notlarını, onları hazırlarken

yararlandığı kitaplar, makalelerle ilgili yazıları şimdiden atıyor, hayatını sarmalayan her şeyden sıyrılarak yazma projesi için yer açıyor; böylece bunu daha fazla erteleyecek hiçbir bahanesi kalmayacak. Dosyalarını, defterlerini toparlarken *Henri Brulard'ın Yaşamı*'nın başlarındaki bir cümleye denk geliyor, "Yakında elli yaşını dolduruyorum, kendimi tanıma zamanı geldi geçiyor." Bu cümleyi defterine not ettiğinde otuz yedisindeydi, şimdi Stendhal'in yaşını yakalamış hatta geçmiş.

2000 yılı kapıya dayanmıştı. Bunun bize nasip olacağına inanamıyor, bugünleri göremeden ölenler için üzülüyorduk. Bu geçişin öylesine sıradan bir şekilde gerçekleşeceğini aklımız almıyordu, bir bilgisayar "virüs"ü, bütün gezegeni altüst edecek bir karışıklık, dünyanın sonunun habercisi olan bir tür kara delik, içgüdüsel vahşiliğe geri dönüleceği söylentileri dolaşıyordu. 20. yüzyıl bilanço üstüne bilançoyla kapanıyordu, her şey sayıp dökülüyor, sınıflanıyor, değerlendirmeye, sıralamaya tabi tutuluyordu: keşifler, edebî ve sanatsal eserler, savaşlar, ideolojiler... Sanki 21. yüzyıla beyaz bir sayfa açarak, boş bir hafızayla girmeye mecburduk. Her şeyin hesabını vermeliydik, heybetli ve suçlayıcı bir zaman bütün ağırlığıyla üzerimize çöküyor, bizim için asla "yüzyıl" diye yekpare bir bütün olmayan, hayatımızdaki değişikliklere göre kimi öne çıkan, kimiyse sıradan bir şekilde akıp giden seneler içindeki anılarımızı elimizden alıyordu. Önümüzdeki yüzyılda, çocukluğumuzda tanıdığımız ve artık aramızda olmayan anne babalar, büyükanneler, dedeler tamamen ölmüş olacaktı.

Geride bıraktığımız '90'ların bizim için özel bir anlamı yoktu. Gerçeklerle yüz yüze gelme seneleriydi. ABD'nin insanları açlığa mahkûm ettiği, sürekli bombardıman tehdidi altında tuttuğu, ilaçsızlıktan çocukların hayatını kaybettiği Irak'ta yaşananları görmüştük; Gazze'de ve Batı Şeria'da, Çeçenistan'da, Kosova'da, Cezayir'de ve diğer yerlerde bütün olup bitenlerin üzerine, Camp David'de Arafat'la Clinton'ın el sıkışmasını, müjdelenen "yeni dünya düzeni"ni, tankın üzerindeki Yeltsin'i unutmak daha iyiydi. Pek bir şey

hatırlamamayı tercih etmiştik; belki sadece şimdi çok uzaklarda kalan, '95 Aralık'ının puslu akşamları hariç; yüzyılın son büyük greviydi hiç şüphesiz. Ve bir de Alma Köprüsü'nde arabada öldürülen mutsuz prenses Diana, mavi elbisesi Bill Clinton'ın spermiyle lekelenen Monica Lewinsky vardı. Tabii asıl, hatırlamak istediğimiz Dünya Kupası'ydı. Anlaşılan insanlar, her maçla birlikte o pazar gününe, çığlık çığlığa ve büyük coşku içinde, kazanmış olmanın mutluluğuyla adeta (ölümün tastamam zıddı olmakla beraber) hep birlikte ölebileceğimiz o âna uzanan birkaç hafta boyunca, o meraklı bekleyişi yeniden yaşamayı, vızır vızır pizza teslimatı yapan moto-kuryelerin dışında sokaklarda neredeyse kimsenin dolanmadığı, suskunluğa gömülen büyükşehirlerde televizyonların karşısında toplaşmayı, yine tek bir arzuya, tek bir hayale, tek bir hikâyeye teslim olmayı çok özlemişti. Bu göz kamaştırıcı günlerin müstehzi bakiyesi, metro istasyonlarının duvarlarına asılı Évian suları ve Leader Price ekonomik marketlerinin reklam afişlerindeki Zidane'ın yüzü oldu.

Önümüzdeyse hiçbir şey yoktu.

Son yaz da –o sıra her şey "son"du– gelmişti. İnsanlar bir kere daha bir araya geliyordu. Öğle vakti ayın güneşi perdeleyişini seyretmek için arabalarla kafileler halinde Manş'ın kayalık sahillerine doğru akın ediyor, Paris'in parklarında toplaşıyorlardı. Serinlik ve alacakaranlık çöküyordu. Bir yandan güneşin yeniden görünmesi için sabırsızlanıyor, bir yandan da bu tuhaf loşluğun içinde kalmayı arzu ediyorduk; adeta insanlığın yok oluşunu hızlandırılmış olarak yaşama hissiydi bu. Siyah gözlüklerin arkasındaki gözlerimizin önünden milyonlarca kozmik yıl geçiyordu. Gökyüzüne çevrilmiş kör yüzler, bir tanrının ya da kıyametin beyaz atlı şövalyesinin gelmesini bekler gibiydi. Güneş yeniden ortaya çıkıyor, insanlar alkışlıyordu. Bir sonraki güneş tutulması 2081'deydi, onu göremeyecektik.

2000 yılına girmiştik. Havai fişekler ve olağan kentli taşkınlığı dışında kayda değer bir şey olmamıştı. "Virüs" öngörüsünün üçkâğıt çıkması hayal kırıklığı yaratmıştı. Hadise, gaipten gelir gibi bir anda beliren ve daha o anda adı konan "büyük fırtına"yla, beklenenden altı

gün önce gerçekleşmişti. Bir gecede, birkaç saat içinde, kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru ilerlerken yolunun üzerindeki binlerce elektrik direğini devirmiş, ormanları dümdüz etmiş, çatıları uçurmuş, büyük bir nezaket göstererek, sadece yanlış zamanda yanlış yerde bulunan on küsur kişinin ölümüne sebep olmuştu. Ertesi sabah güneş, yıkımın kendine has güzelliğini taşıyan harap manzaranın üzerinde sakince yükselmişti. Üçüncü bin yıl böyle başlıyordu. (İster istemez doğanın gizemli intikamı diye geçiyordu insanın aklından.)

Değişen bir şey yoktu, tarih atarken 1 yerine 2 yazmanın yadırgatıcılığı dışında, çekleri, formları doldururken kalemimiz hâlâ sürçmeye devam ediyordu. Kış, Brüksel'in "Avrupa Birliği yönergeleri" ve "*start-up* patlaması"yla, öncekiler gibi yumuşak ve yağmurlu devam ederken, umut ettiğimiz şevk ve heves yerine bir tür kasvet vardı. Sosyalist hükümet ülkeyi ne idüğü belirsiz bir şekilde yönetmeye devam ediyordu. Gösteriler giderek azalıyordu. "Evraksızlar" için yapılan yürüyüşlere artık gitmez olmuştuk.

Yeni yüzyıla girdikten birkaç ay sonra bizlerin ve çevremizden kimsenin binmediği, zenginlerin uçağı Gonesse'e düşüyor ve derhal de Gaulle dönemi envanterine eklenerek hafızalardan siliniyordu. Buz gibi bakışlara, nüfuz edilmesi imkânsız bir ihtirasa sahip, ufak tefek ve bu sefer adı kolay telaffuz edilen bir adam, Putin diye biri, sarhoş Yeltsin'in yerine geçmiş, "kenefte bile olsalar Çeçenleri haklamayı" vaat ediyordu. Rusya artık ne umut ne de korku kaynağıydı, sadece daimi bir iç sızısı. Tahayyül dünyamızdan silinmişti, şimdilerde dalları yeryüzünün tamamına yayılan devasa bir ağaç gibi, Amerikalılar işgal ediyordu zihnimizi. Ahlakçı söylemleri, hisse senedi sahipleri, emeklilik fonları, bütün gezegene saçtıkları kirlilik ve peynirlerimize duydukları tiksintiyle gitgide daha çok sinirimizi bozuyorlardı. Ekonomi ve silah üzerine kurulu üstünlüklerinin temelde ne denli fakir olduğunu ifade etmek için genelde tek bir tanımlayıcı kelime kullanılıyordu: "Kibir." Petrol ve dolardan başka ideali olmayan fatihler. Değerleri ve ilkeleri –kendinden başka kimseye güvenmeyeceksin– onlardan başka kimseye umut vermiyordu, biz "başka bir dünya"nın hayalini kuruyorduk.

İlk bakışta inanılacak gibi değildi, daha sonra gördüğümüz çekimlerde, haber kulağına fısıldandığı anda George Bush'un kaybolmuş bir çocuğu andıran tepkisizliğinin de gösterdiği gibi, ne düşünülebilir, ne hissedilebilir bir şeydi, tekrar tekrar seyrettikçe görüntülerin gerçeklik kazanmasını beklercesine gözümüzü televizyon ekranına dikmiştik. Manhattan'ın ikiz kuleleri, o eylül öğleden sonrasında peş peşe çöküyordu, halbuki bizim için New York'ta sabah var olan şey, daima öğleden sonra da var olurdu. Kanımız donmuştu, o dehşet halinden bir türlü sıyrılamıyor, cep telefonlarımızla önümüze gelenle paylaşıyorduk.

Dört bir yandan söylev ve analiz yağıyordu. Olayın katışıksızlığı dağılıp gidiyordu. *Le Monde*'un beyanına ifrit oluyorduk: "Hepimiz Amerikalıyız." Tek hamlede, zihnimizdeki dünya tasavvuru tepetaklak olmuştu. Cahil ve gerici ülkelerden gelmiş, fanatikleştirilmek üzere eğitimden geçirilmiş, silah namına ellerinde sadece maket bıçağı olan birkaç adam, iki saatten kısa bir sürede, Amerikan hegemonyasını yerle bir etmişti. Eylemdeki hüner karşısında herkes afallamıştı. ABD'nin yenilmez olduğuna inandığımız için kendimize kızıyorduk. Bir illüzyonun intikamı alınıyordu. Bir başka 11 Eylül'ü, Allende'nin katledilişini hatırlıyorduk. Her şeyin bir bedeli vardı. Sonra merhamet duymaya ve muhtemel sonuçlara kafa yormaya gelecekti sıra. Ama o anda bizim için en önemli şey, İkiz Kuleler saldırısını nasıl, kimden ya da nereden öğrendiğimizi birbirimize anlatmaktı. Çok nadirdi günü gününe haberdar olmayanlar, onlar da dünyanın geri kalanıyla randevularını kaçırmış hissediyordu.

İlk uçak Dünya Ticaret Merkezi'ne isabet ettiği ve sevgililerin el ele tutuşup pencerelerden atladığı anda tam olarak nerede, ne yaptığına kafa patlatır olmuştu herkes. İki durum arasında bir bağlantı yoktu, sadece, öleceklerinden habersiz o üç bin insanla, on beş dakika öncesinde, aynı anda hayatta olmamız hariç. "Ben dişçideydim, yoldaydım, evde kitap okuyordum", hatırladıkça, bu eşzamanlılığın sersemletici etkisiyle dünya üzerindeki insanlar arasındaki ayrışmayı ve birbirimize aynı pamuk ipliğiyle bağlı olduğumuzu idrak ediyorduk. Musée d'Orsay'de Van Gogh'un bir tablosuna bakarken, o saniyelerde

Manhattan'da yaşananlardan bihaber olmamız kendi ölüm ânımızdan bihaber olmamızla aynı şeydi. Bununla birlikte, günlerin manasız akışının ortasında, aynı anda hem yerle bir olan Dünya Ticaret Merkezi kulelerini hem de bir dişçi ya da araç bakım randevusunu ihtiva eden o bir saat kayda geçirilmiş, kurtarılmıştı.

11 Eylül, o güne dek bize eşlik etmiş olan bütün tarihleri geriye itmiş, hepsinin önüne geçmişti. Bir zamanlar "Auschwitz'den sonra" dendiği gibi, "11 Eylül'den sonra" deniyordu artık, benzersiz bir gün. Bu anda başlıyordu ne olduğunu bilmediğimiz bir şey. Zaman da küreselleşiyordu.

Daha sonra kimi olaylar aklımıza geldiğinde, önce tereddüde düşüp ardından 2001'e yerleştirdiğimiz bu olayların –15 Ağustos hafta sonu Paris'te kopan fırtına, Cergy-Pontoise'da gerçekleşen Tasarruf Sandığı katliamı, ekranlarda boy gösteren *Loft Story*[125] ya da *Catherine M.'nin Cinsel Yaşamı*– 11 Eylül sonrasında değil de öncesinde yaşandığını fark ettiğimizde onları sonradan, mesela ekimde, kasımda meydana gelenlerden farklı kılan hiçbir şey olmadığını görüp şaşıracaktık. Olaylar geçmiş içindeki akışlarına dönmüştü ve artık kabul etmek gerekir ki gerçekten yaşamadığımız o biricik olaydan azat olmuşlardı.

Düşünmeye fırsat bulamadan korkuya sürükleniyorduk, yeryüzünün herhangi bir noktasında her an, en canavarca eylemleri yapabilecek meşum bir kuvvet sızmıştı dünyaya, içinde beyaz toz olan birtakım zarflar gönderildikleri kişileri öldürüyor, *Le Monde* "Yaklaşan Savaş" diye manşet atıyordu. Oyların tekrar tekrar sayılmasıyla gülünç bir şekilde seçilen ABD Başkanı, öncekinin silik oğlu George W. Bush, Medeniyetler Savaşı ilan ediyordu, Şer güçlere karşı İyilik'in savaşı. Terörizmin bir adı, dini, ülkesi vardı, El Kaide, İslam, Afganistan. Artık hep uyanık, ilanihaye tetikte olmalıydık. Amerikalıların korkusunu sırtlanma mecburiyeti dayanışma ve merhamet duygusunu söndürüyor, Bin Ladin'i ve motosikletiyle buharlaşıveren Molla Ömer'i yakalamaktaki beceriksizlikleri alay konusu oluyordu. Zihnimizdeki Müslüman âlemi tasavvuru tersine dönüyordu. O puslu görüntülerdeki entarili adamlar, bakire azizeler gibi örtülü kadınlar,

kervan sahipleri, göbek dansları, müezzinler, minareler pitoresk ve geçmişe ait, uzak nesneler olmaktan çıkıp modern bir güç halini alıyordu. İnsanlar modernite ile Mekke'de hacca gitmeyi, çarşaflı bir kızın Tahran Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamasını bağdaştırmakta zorlanıyordu. Artık Müslümanları akıldan çıkarmak mümkün değildi. Bir milyar iki yüz milyon.

(Ekonomiden başka bir inanca mensup olmayan bir milyar üç yüz milyon Çinli ise, Batı dünyasına yönelik ucuz ürünler üretmek için gece gündüz makine gibi çalışan uzak bir suskunluktan ibaretti.)

Din geri geliyordu ama bizimki değildi bu, epeydir inanmayı bıraktığımız, aktarmayı üstlenmediğimiz, yine de hâlâ tek meşru inanç olarak görünen ve illa sıralama yapmak gerekirse içlerinde en iyi sayılan değildi geri dönen. Tespih duaları, ilahiler, cumaları balık yeme âdeti çocukluğun müzesine kaldırılmıştı, *Hıristiyanım ben, işte benim şanım*.

"Kökten Fransız" ile "göçmen kökenli Fransız" ayrımı yerli yerinde duruyordu. Cumhurbaşkanı bir söylevinde "Fransa halkı" derken açıkça zikretmese de, bunun Victor Hugo'dan Bastille baskınına ve köylülere, öğretmenlerden rahiplere ve Abbé Pierre'e, de Gaulle'den Bernard Pivot'ya ve Asterix'e, Denis Ana'dan Coluche'e, Marie'leri ve Patrick'leri kapsayan –yabancı düşmanlığı zannının üzerinde, cömert– bir küme olduğu aşikârdı. Fatima'yı, Ali'yi, Boubacar'ı, marketlerin helal reyonlarından alışveriş yapan ve Ramazan'da oruç tutanları içermiyordu. Kafalarına geçirdikleri kapüşonları, umursamaz tavırları sinsiliklerinin ve tembelliklerinin, kesin bir haltlar karıştıracaklarının su götürmez işareti olarak görülen "hassas mahallelerin gençleri"yse bu kümeye hiç mi hiç dahil değildi. Her nasılsa artık üzerinde egemenliğimizin olmadığı bir iç sömürgenin yerlileriydi onlar.

Dil sebatla biz ve onlar ayrımını inşa ediyor, onları uyuşturucu ticareti ve silahlı gasplara batmış "kanunsuz bölgelerdeki mahalleler"de barınan "cemaatler"e hapsediyor, yabanileştiriyordu. *Fransızlar endişeli* diye iddia ediyordu gazeteciler. Kamuoyu yoklamalarına göre –ne hissedip ne hissetmeyeceğimizi de buyuruyorlardı– insanların kaygılarının başında asayiş sorunu geliyordu. Ve bu tehdidin itiraf

edilmeyen bir sureti vardı, dürüst insanların cep telefonlarını aşıran eli çabuk çapulcu güruhun, bir gölge topluluğun esmer yüzü.

Euro'ya geçiş kısa süreli bir meşguliyet yaratmıştı. Yeni madenî paraları evirip çevirip hangi ülkede üretilmiş olduklarına bakma merakı bir hafta içinde kaybolmuştu. Soğuk bir paraydı bu, küçük temiz banknotların üzerinde herhangi bir metafor ya da simge yoktu, bir euro sadece bir euro'ydu, o kadar. Fiyatların yuvarlanmasıyla bütün mağazalarda her şeyin ucuzladığı, maaş çekini görünce de yoksullaştığımız hissi uyandıran, aldatıcı, ağırlığı olmayan, adeta gerçekdışı bir paraydı. İspanya'yı tapas ve sangria'ların yanı sıra peseta'sız, İtalya'yı geceliği yüz bin liret otel ücreti olmadan düşünmek tuhafımıza gidiyordu. Geçip giden şeyler için hüzünlenecek zamanımız yoktu. İnsanların pek tanımadığı, muhalif entelektüel Pierre Bourdieu ölmüştü, hasta olduğunu bile bilmiyorduk. Yokluğunu öngörüp kendimizi hazırlayacak zaman tanımamıştı bize. Onun yazılarıyla zihinlerinin özgürleştiğini hissedenler arasında sessiz sedasız, tuhaf bir üzüntü dolanıyordu. Bizde yer eden sözünün, tıpkı şimdi çok uzak olan Sartre'ınki gibi, silinip gitmesinden korkuyorduk. Kanaatler dünyasının bizi alt etmesine izin vermekten korkuyorduk.

Mayıs ayındaki cumhurbaşkanlığı seçimi bugüne kadar yapılanlar arasında en ümit kırıcı olanıydı. Bir öncekinin yani '95'tekinin, yine aynı adamlarla, Chirac ve Jospin'le (ki Jospin iyice Blair'leşmişti, "sosyalist" kelimesini kullanmaya dili varmıyordu ama yine de büyük ihtimalle seçilecekti) bir tekrarıydı. '81'in ilk aylarının nasıl da gerilimli ve çetin geçtiğini şimdi biraz da hayret ederek hatırlıyorduk. Hiç değilse anılarımızda, bir yere doğru gidiyorduk o zaman. '95 bile bugünlere kıyasla daha iyi geliyordu. Bizi esas bezdirenin ne olduğunu bilemiyorduk, *kime daha çok güveniyorsunuz* temalı kamuoyu yoklamalarıyla tepeden bakan yorumlarıyla medya mı, siyasetçiler ve işsizliği azaltma, sosyal sigorta açığını kapatma vaatleri mi, yoksa metro istasyonunun her daim bozuk olan yürüyen merdiveni, postanedeki ve Carrefour'daki kasa kuyrukları, Romanyalı dilenci

kadınlar mı? Bütün bunlar için sandığa oy pusulası atmak, alışveriş merkezinde bir çekilişe katılmak için kutuya pusula atmak kadar beyhudeydi. Canal+'teki kuklalar güldürmüyordu artık. Madem bizi temsil eden kimse kalmamıştı, en iyisi kafamıza göre davranmaktı. Oy kullanmak özel ve duygusal bir iş haline gelmişti. Son ânı bekliyorduk, o sırada gönlümüzden ne geçerse, Arlette Laguiller mi, Christiane Taubira mı, yoksa Yeşiller mi? İlkbahar tatilinin ortasında, nisan ayında bir pazar günü oy kullanma zahmetine katlanmak için alışkanlık ve çok eski "yurttaşlık görevi" hafızasına sahip olmak gerekiyordu.

Havanın yumuşacık ve güneşli olmasının dışında, nisan ayının o pazar günü, sandık sonuçları açıklanmadan önceki saatlerde neyle meşgul olduğumuza dair, tuhaf bir şekilde, hiçbir iz kalmamış. Eğlenceli bir akşam bekliyorduk herhalde. Ve beklenen nihayet gelip çatmıştı işte. Yirmi yıldır antisemit ve ırkçı iğrençlikleri dilinden düşürmeyen, tribünlere oynayan, kindarca sırıtan demagog gayet rahat aradan sıyrılıyor ve Jospin'i bertaraf ediyordu. Sol bitmişti. Hayatın içindeki siyasal hafiflik kayboluyordu. Hata neredeydi? Ne yapmıştık? Laguiller yerine Jospin'e mi vermeliydik oyumuzu? Sandığa pusula atmak gibi masumane bir hareket ile ortaya çıkan kolektif sonucun arasında kısılıp kalan vicdanımız bocalıyordu. İçimizden gelen sesi dinlemiş, arzumuzun peşinden gitmiş ve cezalandırılmıştık. Suç teşkil eden bir olaydı bu. Suç işlenmişti. Utanç söylemi, daha bir gün öncesine kadar ana konu olan güvenlik meselesinin yerini almış, şaha kalkmıştı. Delicesine bir sorumlu avı başlamıştı. Televizyonların haber programları bıkmadan usanmadan tekrar tekrar, haydutlar tarafından tartaklanan, kulübesi de yakılan Papy Voise'ın[126] acınası yüzünü gösterip duruyor; sandığa gitmeyenlerin, Yeşillere, Troçkistlere ya da komünistlere oy verenlerin peşine düşüyordu. Medya, Le Pen'e oy veren sessiz kesimlere "mikrofon tutuyor"du. Bugüne kadar gölgede kalan işçiler ve kasiyerler gün yüzüne çıkıyor, kısa yoldan, hızla dertlerini anlamamız için ihtiyatlı bir şekilde sorguya çekiliyorlardı.

Ancak düşünecek zaman bulamadan, demokrasiyi kurtarma adına kitlesel seferberliğin hezeyanıyla sürükleniyorduk. Chirac'a oy verme buyruğuna, sandığa oyumuzu atarken ruhumuzu kirletmemenin

yolunu gösteren öğütler eşlik ediyordu: Eldivenini geçir, burnunu tut ve at geç, *pis kokan oy öldüren oydan iyidir*. Erdemli ve gözdağı veren bir fikir birliği bizi kuzu kuzu kalabalıkların, 1 Mayıs sloganlarının içine atıyordu, *Heil Le Pen Führer, Korkma Direnişe Katıl, Bize Taşaklı Derler I've got the balls Tengo las bolas, Hitler ölçeğinde %17,3*. Tatilden dönen gençler yaşananları Dünya Kupası'na benzetiyordu. Gri gökyüzünün altında, kalabalıktan silme kapkara görünen République Meydanı'nda, yerinden bir türlü kıpırdamayacak, sımsıkı kenetlenmiş devasa kortejin en arkasında, şüphe giderek içimizi kemiriyordu. Otuzlu yıllarda geçen bir film için tutulmuş figüranlar gibi hissediyorduk kendimizi. Herkesin ayak uydurduğu bir sahtelik vardı havada. Evde oturmak yerine Chirac'a oy vermeye razı olmuştuk. Oy kullandığımız yerden ayrılırken, beyinsizce bir hareket yaptığımız hissine kapılıyorduk. Akşam televizyon ekranında, gözlerini Chirac'a dikmiş, *Chichi seni seviyoruz* diye haykıran kalabalığın içinde dalgalanan yüzleri ve başlarının üzerinde sallanan SOS Racisme'in[127] küçük, narin elini görünce, sersemler diyorduk içimizden.

İleriki yıllarda, cumhurbaşkanlığı seçiminden geriye sadece birinci tur gününü, 21 Nisan'ı hatırlayacaktık, yüzde 80'lik sonuçla zoraki yapılan ikinci tur hükümsüzdü sanki. Oy vermek hâlâ mümkün müydü?

Sağın sandalyelerin hepsini ele geçirişini seyrediyorduk. Aynı söylevler piyasaya ve küreselleşmeye uyum çağrısında bulunuyor, daha çok ve daha uzun süre çalışma buyrukları bu sefer Raffarin adında, çöküк omuzları, bezgin nezaketiyle, ağır adımları yazıhanesinin döşemesini gıcırdatan '50'li yıllardan bir noteri andıran yeni başbakanın ağzından dökülüyordu. 19. yüzyıl ağzıyla "üst tabaka Fransızlar", "alt tabaka Fransızlar" diye konuştuğunu duydukça doğru dürüst kızmıyorduk bile. Başka şeylere yöneliyorduk. Lakin Maviler de Kore'de, Dünya Kupası'ndan eleniyordu. Kendimize dönüyorduk.

Ağustos güneşi tenimizi ısıtıyordu. Kumsalda gözlerimizi yumduğumuzda aynı kadın, aynı erkek oluyorduk. Kendi vücudumuzda, Normandiya'nın çakıllarla kaplı plajındaki, vaktiyle Costa Brava tatilindekiyle aynı vücutta yüzüyorduk. Işıktan bir kefenle

zamanın içinden bir kere daha diriliyorduk.

Gözümüzü açtığımızda, üzerinde ceketi, uzun eteği, saçlarını örten İslami başörtüsüyle baştan aşağı giyinik bir kadının denize girdiğini görüyorduk. Gövdesi çıplak, şortlu bir adam elinden tutuyordu kadının. Güzelliğiyle müthiş hüzünlendiren İncil'den bir imgeydi adeta.

Malların satışa sunulduğu mekânlar devlet liselerinin, postanelerin, metro istasyonlarının kasvetiyle tezat oluşturarak her geçen gün daha büyük, daha güzel, daha da renkli bir hal alıyor, özenle temizleniyor, her sabah Cennet'in ilk gününün ihtişamı ve bolluğuyla yeniden doğuyorlardı.

Günde bir kutu yemeye kalksak, bütün yoğurt ve sütlü tatlı markalarını denemeye bir yıl yetmezdi. Kadınların ve erkeklerin koltukaltı için ayrı tüy dökücü kremler, ıslak mendiller, tanga pedleri, yetişkin, genç ve ergin diye ayrılan ev kedileri için "yaratıcı lezzetler", "minik kıtır atıştırmalıklar" bulunuyordu. İnsan bedeninin hiçbir uzvu ve işlevi, endüstrinin öngörüsünden kaçmıyordu. Gıdalar ya "hafifletilmiş" ya da görünmeyen maddelerle "takviyeli"ydi, vitaminler, omega3'ler, lifler. Var olan her şey, hava, sıcak ve soğuk, otlar ve karıncalar, terleme ve horlama, her şey, bunların bakımına ya da giderilmesine yönelik sonsuz sayıda mal ve ürünün yaratılması için bir sebepti, bu amaçla gerçeklik sürekli alt birimlere bölünüyor ve nesneler geometrik dizi şeklinde katlanarak çoğalıyordu. Ticaretin hayal gücü sınır tanımıyordu. Ekolojiden psikolojiye bütün dilleri ilhak ediyor, hümanizm ve toplumsal adaletle donanıyor, bize, "Hep birlikte hayat pahalılığıyla mücadele edelim," diye buyuruyor, emirler yağdırıyordu: "Kendinizi şımartın", "sevdiklerinizi mutlu edin." Geleneksel bayramları kutlamamızı tembihliyor, Noel ve Sevgililer Günü'ne Ramazan da ekleniyordu. O varoluşumuzun yadsınamaz biçimi, bir ahlak, bir etik, bir felsefeydi. *Yaşam. Gerçek olan. Auchan.*

Tatlı ve mesut bir diktatörlüktü bu, kimse ona karşı ayaklanmıyordu. Tek yapmamız gereken aşırılıklarından korunmak, tüketiciyi (bireyin artık birinci tanımı) eğitmekti. İspanya sahiline ulaşma umuduyla bir tekneye tıkıştırılan kaçak göçmenler de dahil,

herkes için özgürlüğün sureti bir alışveriş merkezi, mal ve ürün bolluğundan neredeyse yıkılacak hipermarketlerdi. Ürünlerin dünyanın dört bir yanından gelmesi ve serbestçe dolaşması da, insanların sınırlardan çevrilmesi de normaldi. Sınırları aşmak için bazıları kendilerini, tıpkı mal gibi, kıpırtısız, kamyon kasalarına kapatıyor, sürücü tarafından unutuldukları otoparkta, haziran güneşi altında Douvres'da nefessiz kalarak can veriyordu.

Büyük mağaza zincirlerinin gönül okşama merakı öyle bir raddeye varmıştı ki hipermarketlerde yoksullar için reyonlar oluşturulmuştu, sepetlere yığılı halde, markasız, düşük kalite konserve etler ve ciğer ezmeleri, hali vakti yerinde olanlara eski Doğu Bloku ülkelerindeki yokluğu ve tasarrufu hatırlatıyordu.

1970'li yıllarda Debord'un, Dumont'un –Le Clézio' nun da böyle bir romanı yok muydu– söyledikleri gerçek olmuştu işte. Peki, buna nasıl izin verebilmiştik? Fakat öngörülerin hepsi gerçekleşmiş değildi, vücudumuz sivilcelerle kaplanmamıştı, Hiroşima'da olduğu gibi derimiz de soyulmuyordu ya da sokağa çıkmak için gaz maskesine ihtiyaç duymuyorduk. Tam tersine, daha güzel, daha sağlıklıydık, hastalık nedeniyle ölümler neredeyse giderek tahayyül ötesine geçiyordu. Kafaya takmadan koyuverebilirdik, 2000'li yıllar yağ gibi akıp gitsin.

Annelerimizden babalarımızdan işittiğimiz sitemler geliyordu aklımıza, "Bunca şeye sahipsin, bir türlü mutlu olamıyorsun!" Şimdi, bütün o sahip olduklarımızın mutluluğa yetmediğini biliyorduk. Yine de o *şeyler*den vazgeçmek için bir neden değildi bu. Ve bazılarının mahrum bırakılması, "dışlanması", çoğunluğun bu şeylerin tadını çıkarması için ödenmesi gereken bedel, feda edilmesi kaçınılmaz hayatlar kotası olarak görülüyordu anlaşılan.

Bir reklamda şöyle deniyordu: *Para, seks, uyuşturucu... Parayı seçin*.

DVD'ye, dijital fotoğraf makinesine, MP3 çalara, ADSL'e, düz ekrana geçiyorduk, sonu gelmiyordu geçtiğimiz şeylerin. Bir sonraki

seviyeye geçmekten vazgeçmek, yaşlanmayı kabul etmek demekti. Yıpranma yavaş yavaş tenimizde izlerini bırakır, bedenimizde kendisini hissettirirken dünya bizi yeni şeylere boğuyordu. Bizim yıpranmamızla dünya ters yönlere gidiyordu.

Yeni teknolojilerin doğurduğu sorular, doğallıkla ve düşünmeden kullanma alışkanlığı edindikçe teker teker yok oluyordu. Bir zamanlar telefon ya da çamaşır makinesi kullanmayı bilmeyenler nasıl yok olduysa, bilgisayar ve dijital müzikçalar kullanmayı bilmeyenler de yok olup gidecekti.

Huzurevlerinde, yaşlı kadınların feri sönmüş gözlerinin önünde, gerekli olabileceğini asla tahayyül dahi edemeyecekleri ve günün birinde kullanma şansları olmayan ürün ve aletlerin reklamlarının sonu gelmeyen gösterisi akıp gidiyordu.

Şeylerin zamanının istilasıyla sürükleniyorduk. Bir şeyi bekleme ile onun ortaya çıkışı, yoksunluk ile elde etme arasındaki uzun süredir tutturulan denge bozulmuştu. Yenilik ne bir itirazla ne de heyecanla karşılanıyordu, hayal gücünü de meşgul etmez olmuştu. Hayatın sıradan manzarasının bir parçasıydı. Hatta yenilik mefhumunun kendisi de yok olacaktı belki, tıpkı ilerlemeye mahkûm olduğumuzdan beri ilerleme fikrinin neredeyse yok olup gittiği gibi. Her şey için sınırsız imkânın kapısı aralanıyordu. Kalpler, karaciğerler, böbrekler, gözler, deri, ölülerden yaşayanlara aktarılıyor, bir rahimden alınan yumurtalar başka rahime yerleştiriliyor, altmış yaşında kadınlar doğum yapabiliyordu. Lifting yüzlerimizde zamanı durduruyordu. Televizyon ekranında Mylène Demongeot, *Sois belle et tais-toi*'dakinden[128] farksız görünüyordu, aynı göz kamaştırıcı bebek, 1958'den beri el değmeden muhafaza edilip kalmıştı.

Klonlama düşüncesi içimizi ürperterek tedirgin ediyordu, yapay bir rahimde taşınan çocuklar, beyin nakli, *wearable* teknolojisi –İngilizce yabancılık ve hâkimiyet etkisi katıyordu–, ayrımlardan tamamen arınmış cinsellik... Bütün bu şeylerin ve davranışların, bir süreliğine öncekilerle eşzamanlı olarak yan yana var olacağını unutuyorduk.

Ama her şeyin kolaylaşması hâlâ bir an için afallatıyor, piyasaya sürülen her yeni nesne "Harika!" dedirtiyordu.

Bir ömür zarfında tahayyül dahi edilemeyecek yeni şeylerin ortaya çıkacağını ve cep telefonuna, bilgisayara, iPod'a, GPS'e herkes nasıl çok kısa sürede alıştıysa, insanların bunlara da hızla alışacağını seziyorduk. Bizi huzursuz eden, on yıl sonra nasıl bir yaşam tarzımız olacağını ya da şu anda bilmediğimiz teknolojilere uyum sağlamış halimizi zihnimizde canlandıramamaktı. (Acaba günün birinde insanın yaptığı, söylediği, gördüğü, duyduğu her şeyle bütün hikâyesini beyninde basılı halde görmek mümkün olacak mıydı?)

Her şeyi ifrat halinde yaşıyorduk, haberler, malumatlar, "uzman görüşleri". Bir olay gerçekleşir gerçekleşmez, ânında hakkında görüşler bildiriliyordu, davranış biçimleri, beden, orgazm ya da ötanazi. Her şey tartışılıyor ve deşifre ediliyordu. Hayatı ve duyguları sözcüklere dökme araçlarından geçilmiyordu, "bağımlılık", "travma sonrası", "yas süreci." Depresyon, alkolizm, cinsel soğukluk, anoreksiya, mutsuz çocukluk, hiçbir şey boşuna yaşanmış değildi artık. Deneyimlerin ve fantezilerin anlatılıp paylaşılması vicdanları ve bilinçleri hoşnut ediyordu. Kolektif içe bakış, kendini söze dökme modelleri sunuyordu. Kolektif bilgi haznesi genişliyordu. Zihinsel çeviklik artıyor, çocuklar gittikçe daha erken yaşta öğrenmeye başlıyor, okulun yavaşlığı cep telefonlarında son sürat SMS yazan gençleri bezdiriyordu.

Bütün kavramların birbirine geçmesiyle, insanın kendisi için bir cümle bulması, içinden söylediğinde yaşamasına yardımcı olan o cümleyi bulması gitgide zorlaşıyordu.

İnternette anahtar kelime yazmak yetiyordu, bir anda binlerce "site" açılıyor, gelişigüzel bir şekilde önümüze cümle parçaları, metin kırıntıları yağıyordu ve bunların her biri, bu heyecan verici oyun pistinde bizi başka metinlere doğru sürüklüyordu, aramadığımız şeylerin sonsuzluğunda sürekli yeniden başlayan bir keşfe çıkıyorduk. Öyle ki bilgilerin tamamını ele geçirebilir, bloglarda yeni ve hoyrat bir dille ortaya atılan envaiçeşit görüşün içine girebilirmişiz gibi geliyordu. Gırtlak kanserinin belirtileri, musakka tarifi, Catherine Deneuve'ün

yaşı, Osaka'da hava durumu, ortanca ve esrar yetiştirmenin püf noktaları... Çin'in gelişiminde Japonların etkisi hakkında bilgi edinmek, poker oynamak, film ve albüm kaydetmek, deney faresinden tabancaya, Viagra'dan dildoya her şeyi almak, satmak, yeniden satmak mümkündü. Tanımadığımız insanlarla sohbet etmek, onlara hakarette bulunmak ya da asılmak, yeni bir ben icat etmek. Onlar, yani ötekiler ete kemiğe bürünmemişti, sesleri, kokuları, jestleri yoktu, bize dokunmuyorlardı. Önemli olan, onlarla ne yapabileceğimizdi, değiştokuşun, alışverişin yasası, haz. Kudret ve cezasızlığa duyulan büyük arzu gerçek oluyordu. Öznesi olmayan nesneler dünyasının gerçekliğinde dönüşerek hareket ediyorduk. Dünyanın göz kamaştırıcı biçimde söyleme dönüşümünü internet gerçekleştiriyordu.

Farenin ekran üzerinde hızla sıçrayışı ve klik sesi bir zaman ölçüsüydü.

İki dakikadan bile kısa sürede herkes ve her şey bulunabiliyordu: Bordeaux Camille-Jullian Lisesi'nde, 1980-1981 yılında, C-2 sınıfındaki arkadaşlarınız, Marie-Josée Neuville'in bir şarkısı, *L'Humanité*'de 1988'de yayımlanmış bir makale. Kayıp zamanın izi web üzerinde sürülüyordu. Arşivler ve günün birinde tekrar karşılaşacağımızı hayal bile edemeyeceğimiz eskiye ait her şey ânında önümüze geliyordu. Hafıza tükenmeyen bir şeydi artık, ama zamanın derinliği, kâğıdın sararması ve kokusuyla, kenarı kıvrılmış sayfalar ve tanımadığımız bir el tarafından altı çizilmiş bir paragrafla aktarılan hissi yok olmuştu. Sonsuz bir şimdinin içindeydik.

Anında görüntülenebilen fotoğraflar ve filmlerle şimdiyi çıldırmışçasına *save etme* isteğimizin sonu gelmiyordu. Fotoğrafın yeni sosyal kullanımı gereği, dört bir yandaki arkadaşlıklara saçılan, bilgisayarın masaüstünde açılan ve çok nadiren baktığımız klasörlere aktarılıp arşivlenen yüzlerce görüntü. Önemli olan çekmekti, yakalanan ve kopyalanan, yaşarken kayda geçirilen varoluş, çiçeklenmiş kiraz ağaçları, Strasbourg'da bir otel odası, yeni doğmuş bir bebek. Mekânlar, karşılaşmalar, sahneler, nesneler, hayatın tamamının muhafazası. Dijital teknolojiyle birlikte gerçekliği tüketip

bitiriyorduk.

Ekranda peş peşe kaydırıp seyrettiğimiz, tarih sırasına göre tasnif edilmiş fotoğraf ve filmlerimizden –sahneler, manzaralar, insanlar ne kadar çeşitli olursa olsun– tek bir zamanın ışığı yayılıyordu. Başka bir geçmiş biçimiydi kayda geçen, gerçek hatıra oranı düşük, akışkan bir geçmiş. Tek tek durdurup her birinin çekildiği ânı, ortamı zihnimizde canlandırmanın mümkün olamayacağı kadar çok görüntü vardı. Onlar üzerinden tasasız ve olduğundan farklı bir varoluşu yaşıyorduk. Bıraktığımız izlerin çoğalması zamanın geçtiği hissini bertaraf ediyordu.

DVD ve diğer medya araçlarıyla gelecek kuşakların hayatımızın en mahrem anlarını, bütün jestlerimizi, mimiklerimizi, nasıl yemek yediğimizi, konuştuğumuzu, seviştiğimizi, mobilyalarımızı, eşyalarımızı ve iç çamaşırlarımızı en ufak ayrıntısına kadar bileceğini düşünmek tuhaf geliyordu. Fotoğraf stüdyolarında tripod üzerindeki makineden yatak odalarındaki dijital kameralara geçene kadar gitgide geriye itilen önceki yüzyılların belirsizliği ilelebet yok olacaktı. Bizler vaktinden önce dirilmiştik.

Ve içimizde dünyaya dair muğlak, geniş bir hafıza vardı; hemen hemen her şeyle ilgili aklımızda yer eden birtakım sözler, kelimeler, ayrıntılar, isimlerden ibaretti, Geoges Perec'in sıraladığı gibi, sonradan "hatırlıyorum" dedirten şeyler: Baron Empain, Picorette drajeleri, Bérégovoy'nın çorapları, Devaquet, Falkland Savaşı, Benco kahvaltılıkları. Lakin hakiki anılar değildi bunlar; başka bir şeyi öyle adlandırıyorduk, bunlar olsa olsa zaman belirteçleriydi.

Hatırlama ve unutma işlemi medya araçlarının elindeydi. Anılabilecek ne varsa anıyorlardı: Abbé Pierre'in çağrısı, Mitterrand'ın ve Marguerite Duras'ın ölümleri, savaşların başlangıcı ve sona erişi, Ay'a ayak basış, Çernobil, 11 Eylül. Her güne bir yasanın, bir duruşma başlangıcının ya da bir suçun, mutlaka bir şeyin yıldönümü düşüyordu. Zamanı *yéyé* yılları, hippi yılları ya da AIDS yılları diye parçalıyor, insanları kuşaklara bölüyorlardı, de Gaulle kuşağı,

Mitterrand kuşağı, 68'liler, *baby boomer* kuşağı, dijital kuşak... Hepsine ve hiçbirine aittik. Bizim kendi senelerimiz yoktu onların arasında.

Mutasyona uğruyorduk. Yeni biçimimizi tanımıyorduk.

Gece başımızı gökyüzüne kaldırdığımızda Ay'ın, enginliğini ve fokur fokur kaynayışını içimizde hissettiğimiz dünyanın, milyarlarca insanın üzerinde, her zamanki yerinde parladığını görüyorduk. Bilinç, gezegenin tamamını içine alarak diğer galaksilere doğru genleşiyordu. Sonsuzluk muhayyel olmaktan çıkıyordu. Tam da bu yüzden, günün birinde öleceğimizi düşünmek tasavvur edilemez geliyordu.

Bizim dışımızda meydana gelen şeylerin bir dökümünü yapmaya kalktığımızda, 11 Eylül'den bu yana hızla gerçekleşen olaylar, beklenti ve korku silsilesi, bitmek tükenmek bilmez zamanlar ve kanımızı donduran ya da kahreden patlamalar dizisi çıkıyordu karşımıza, "artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" bir nakarat halini almıştı. Sonra bütün bunlar yok oluyor, çözümlenmeden unutuluyor, ertesi yıl, hatta bir ay sonra tarihî bir olay gibi anılıyordu. 21 Nisan, Irak savaşı –neyse ki dahil olmamıştık–, II. Jean-Paul'ün ölümü, ne adını ne kaçıncı olduğunu aklımızda tutabildiğimiz yeni papa, Atocha İstasyonu saldırısı, Avrupa Birliği Anayasası referandumundan hayır sonucunun çıktığı şenlik akşamı, banliyölerin alev alev yandığı geceler, Florence Aubenas, Londra saldırıları, İsrail ve Hizbullah arasında Lübnan savaşı, Hint Okyanusu'nda tsunami, bir delikten kıskıvrak çıkarılan ve ne zaman olduğunu hatırlamadığımız bir tarihte asılan Saddam Hüseyin, tuhaf salgınlar, SARS, kuş gribi, Chikungunya virüsü. Kavurucu sıcakların yaşandığı uzun yaz aylarında, Irak'tan plastik torba içinde evlerine gönderilen Amerikan askerleri ile sıcak yüzünden hayatını kaybetmiş ihtiyar kadın ve erkeklerin Rungis Market'in soğuk hava depolarına istiflenen bedenlerinin görüntüleri birbirine karışıyordu.

Her şey kahredici geliyordu. ABD, ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda istediği gibi işgal ettiği coğrafyanın ve zamanın

efendisiydi. Zenginler her yerde daha da zenginleşiyor, yoksullar daha da yoksullaşıyordu. Şehrin çeperindeki bulvarlar boyunca insanlar çadırlarda uyuyordu. Gençler "boktan dünyaya hoş geldiniz" diye dalga geçiyor, ara sıra kısa süreliğine isyan ediyorlardı. Bir tek emekliler hallerinden memnundu, kendilerine meşgale ve paralarını harcayacak yer arıyor, Tayland seyahatine çıkıyor, eBay'den alışveriş yapıyor, Meetic sitesinden eş bakıyorlardı. Başkaldırı nereden gelebilirdi?

Günlük haberlerin içinde en ilginç olan ve en önemsediğimiz ertesi gün havanın nasıl olacağıydı. RER istasyonlarına konan *güneşli–yağmurlu* ekranlarından yapılan duyuru, bu eski günlük takvimleri hatırlatan hava tahmin yorumları, hava durumunun hem değişmeyen hem de sürprizli yanı sayesinde her gün keyfimiz yerine geliyor ya da hayıflanıyorduk, insan faaliyetlerinin yol açtığı iklim değişikliği ise ürperticiydi.

İçişleri bakanının, "banliyö çapulcularını Kärcher'le temizleme" niyeti, televizyon izleyicilerinin büyük çoğunluğunu rahatsız etmediği gibi onayla karşılanıyor, serbestçe dolanan bu kötücül söylem çekiç gibi bizim kafamıza iniyordu. Düzen, çalışma, milli kimlik, bütün eski değerler ağır bir tehdit yüküyle düşmanlara karşı bayrak yapılmıştı, düşmanların kim olduğunu tayin etmekse "namuslu insanlar"ın insafına bırakılmıştı: işsizler, banliyö gençliği, kaçak göçmenler, evraksızlar, hırsızlar, tecavüzcüler... Bu kadar az sözcüğün böylesi bir inanç yaydığı görülmemişti çok uzun zamandır, yedi milyon yoksulun, evsizlerin, işsizlik istatistiklerinin yarattığı bıkkınlıkla bütün yorumlardan ve haberlerden sersemlemiş halde, insanlar bu sözcüklere teslim olmuş, basit açıklamalara sarılmıştı. *Kamuoyu araştırmalarına katılanların yüzde 77'si yargının suçlulara fazla merhametli davrandığı görüşünde*. Eski "yeni filozoflar" televizyonlarda köhne söylevleriyle yine kafa ütülüyordu, Abbé Pierre ölmüş, *Guignols* esprisini kaybetmişti, *Charlie Hebdo* ise hep aynı öfkeyi besliyordu. Hiçbir şeyin Sarkozy'nin kazanmasına engel olamayacağını, insanların sonuna kadar gitme niyetinin önüne hiçbir şeyin geçemeyeceğini seziyorduk.

Yine bir şefe biat ve itaat etme arzusu vardı.

Ticaretin zamanı, takvimin zamanına basbayağı tecavüz ediyordu. Ne çabuk Noel geldi, diye iç geçiriyordu Azizler Yortusu'nun hemen ertesinde alışveriş merkezlerindeki süsleri ve çikolataları görenler. İnsanı kendi varlığı, yalnızlığı ve toplum içindeki alım gücü üzerinde düşünmeye mecbur bırakan bu en büyük bayramın haftalar sürecek kuşatmasından kaçışın imkânsızlığı karşısında âciz kalıyorlardı; sanki bütün hayatın varıp varacağı nokta bir Noel akşamıydı. Bu manzara insanda kasım sonunda uykuya dalıp yeni yılın başında uyanma isteği yaratıyordu. Tüketim yılının zirvesine, nesnelere duyulan arzu ve tiksintinin en berbat dönemine giriyorduk. "Noel için bir şey yapmak" baskısına sonunda boyun eğerek çam ağacı için süsler alıyor, yemek için liste hazırlıyorduk. Aşırı ısıtılmış mağazalarda, nefret ede ede kasa önlerindeki kuyruklarda dikiliyor, kim bilir neyin selameti adına ve kim bilir hangi tanrıya kurban verircesine, meşakkatli tüketicilik faaliyetini, para harcama ödevimizi yerine getiriyorduk.

"Sıfır yılları" tabirine ağzımızın hiç alışmadığı 21. yüzyılın ilk on yılının ortasında, Converse ve kotlarla hâlâ ergen gibi dursa da yakında kırklı yaşlarına girecek çocukları, –epeydir aynı olan– eşlerini, torunları ve gelip geçici gizli sevgili kategorisinden, aile toplantılarında kabul görebilir kalıcı ilişki statüsüne geçen erkeği bir masa etrafında bir araya getirdiğimizde, sohbet önce birbiri ardına sökün eden karşılıklı sorularla başlıyordu: iş güç, güvencesizlik ya da şirketin başka birileri tarafından satın alınması üzerine küçülmeye gidilme tehlikesi, ulaşım aracı tercihleri, çalışma saatleri, tatiller, kimin günde kaç sigara içtiği ve tütünü bırakma çabaları, özel zevkler, fotoğrafçılık, müzik, internetten indirilen film ve müzikler, yakın zamanda alınan yeni teknoloji ürünleri, Windows'un son versiyonu, yeni cep telefonu modelleri, 3G, tüketim ve zaman kullanımıyla ilişkimiz... Birbirimiz hakkındaki bilgileri günceller ve diğerlerinin yaşam tarzını değerlendirirken, içten içe kendimizinkinin en iyisi olduğuna kanaat getirip rahatlama sağlayan muhabbetler.

Filmlerle ilgili görüşlerini paylaşıyor, *Télérama*, *Libération*, *Inrocks* ve *Technikart*'taki eleştirileri karşılaştırıyor, *Six Feet Under*, *24* gibi Amerikan dizilerine hayranlıklarını dile getiriyor, hiç değilse bir bölüm seyretmemiz için ısrar ediyor, bunu yapmayacağımıza inandıkları için özetlemeye çalışıyorlardı; bize öğretmek istiyor ama bizim onlara bir şey öğretmemize izin vermiyorlardı, güncel şeylerle ilgili bilgimizin günümüzün dünyasını onlar kadar yakalamadığını düşündüklerini hissettiriyorlardı.

Konuşma önümüzdeki seçimlere kayıyordu. Kampanyanın içini ne kadar boş buldukları, Ségolène-Sarkozy yarışının zorla ısıtılmasına ne kadar sinir oldukları konusunda birbirleriyle yarışıyor, sosyalist adayın gevşek ve bilgiç üslubuyla, birtakım kof cümleleri peş peşe sıralayışıyla, "kazan kazan" ve "adil düzen"iyle dalga geçiyorlardı. Sarko'nun popülist söylemi ve önlenemez yükselişiyse korkutuyordu. Bové, Voynet ya da Besancenot'dan birini seçmenin imkânsızlığında fikir birliğine varılıyordu. Aslında hiçbirine oy vermek gelmiyordu içlerinden, bu seçimin hayatı değiştirmeyeceğinden hepsi emindi, ama en azından sosyalist kadın cumhurbaşkanının ehvenişer olabileceği umulabilirdi. Sonunda ana sohbet konusuna geliniyordu: medya araçları ve kamuoyunu nasıl manipüle ettikleri, bu tuzaklara düşmemenin yolları. YouTube, Wikipedia, Rezo-net ve Acrimed'den başka güvendikleri bir kanal yoktu. Medya eleştirisi, haberin kendinden daha çok öne çıkıyordu.

Her şey, bayramın neşeli kaderciliğini ve alaycılığını taşıyordu. Banliyöler yeniden alevlenecekti, İsrail-Filistin çatışmasıysa çözümsüz vakaydı. Küresel ısınma, buzulların erimesi ve arıların ölümüyle dünya duvara çarpmak üzere son sürat gidiyordu. Birinin sesi yükseliyordu, "Peki ya kuş gribi" ona ne diyorsunuz? Ariel Şaron hâlâ komada mı? Sohbet boyunca atlanan konular sayılıp dökülüyordu, SARS, Clearstream Davası, işsizler hareketi – maksat kolektif hafıza kaybınızı itiraf etmekten ziyade, medyanın zihinler ve hayal gücü üzerindeki hâkimiyetine verip veriştirmekti. Bu kadar yakın geçmişin karanlığa itilmesi insanı hayrete düşürüyordu.

Ne hafıza tazeleme ne de öyküleme vardı, öylesine anıyorduk '70'leri, o seneleri yaşamış bizlere o günler şimdi arzulanır geliyordu, onlarsa çok küçüktü o zaman, sadece kimi nesneleri, programları,

müzikleri hatırlıyorlardı, kot yamaları, Palyaço Kiri, portatif plakçalar, Travolta ve *Saturday Night Fever*.

Sohbetin harareti içinde, kimsenin öyküler için yeterince sabrı yoktu.

Dinliyor ve eş durumundan ya da aile bağlarından ötürü kayırmacılık yapmaktan kaçınarak, muhtemel anlaşmazlık noktalarını peşinen bertaraf etmeye dikkat ederek, teknoloji konusundaki cehaletimizle ilgili takılmaları hoş görerek, ortama sonradan eklenen üyenin dışlanmamasını da gözeterek moderatör rolünü yerine getirme çabasıyla usulca araya giriyorduk. Her daim ergen bir kabilenin hiç yaşlanmayan, anlayışlı, kıdemli şefi gibi hissediyorduk kendimizi. Büyükanne olduğumuzu idrak edemiyorduk bir türlü, büyükannelik, hayattan ayrılmış olsalar da ilelebet kendi büyükannelerimize hasredilmiş bir unvan, onların ruhuna ait bir özdü sanki.

Bir kez daha birbirine yakınlaşan vücutların, elden ele geçirilen kanepelerin ve kazciğerinin, yiyeceklerin tadına varmanın, şakalaşmaların ortasında ağır mevzulara girmekten kaçınılarak bayram yemeğinin gayrimaddi gerçekliği kuruluyordu. Sigara içmek ya da hindinin pişip pişmediğini kontrol etmek üzere birkaç dakikalığına uzaklaşıp yabancı kaldığımız yeni bir sohbet konusu esnasında sesler içinde yüzen masaya döndüğümüzde, üzerimizdeki yoğun etkisini ve gücünü hissettiğimiz gerçeklik. Çocukluğumuzdan kalma bir şey şimdi burada yeniden oynanıyordu. İç içe geçmiş seslerin anlaşılmaz uğultusu arasında, küskün suratlarla oturan insanların oluşturduğu yaldızlı ve eski zamanlara ait bir sahne.

Kahveden sonra, büyük bir şevkle Nintendo'nun yeni oyun konsolu Wii'yi televizyona bağlayıp ekranın karşısında bağrışa çağrışa, sövüp sayarak sanal tenis ve boks maçları yapmaya koyuluyorlardı, aynı esnada ufaklıklar da yerlere saçtıkları Noel hediyelerini bırakıp evin bütün odalarına yayılarak saklambaç oynuyordu. Bir bardak Perrier ya da Cola'yla ferahlamak için masaya dönüyorduk. Uzayan suskunluklar, dağılma vaktinin geldiğinin habercisiydi. Saate bakıyorduk. Bayram sofrasının akrepsiz yelkovansız süresinden sıyrılıyorduk. Oyuncaklar,

pelüş hayvanlar, çocuklara ait, nereye gidilirse gidilsin mutlaka taşınan bütün ekipman toplanmıştı. Sevgi, samimiyet sözcükleri ve teşekkürlerin, çocukların "hadi bir öpücük verin" diye dürtülmesinin ve etrafın "hiçbir şey unutmadık değil mi?" bakışıyla gözucuyla şöyle bir taranmasının ardından çiftler yeniden özel dünyalarına dağılıyor, her biri kendi arabasına yöneliyordu. Üzerimize sessizlik çöküyordu. Masanın kanatlarını kapayıp bulaşık makinesini çalıştırıyorduk. Sandalyelerden birinin altında unutulmuş bir oyuncak bebek elbisesini alıp katlıyorduk. Artık en eski taşıyıcısı olduğumuz geleneğin bütün aşamalarını hakkıyla yerine getirmiş olmanın, bir kez daha herkesi "usulünce ağırlama"nın yorgun hoşnutluğunu hissediyorduk.

Foto-ekspres zarflarında ya da bilgisayardaki klasörlerde birikmiş yüzlercesinin arasından çekip çıkarılmış bu fotoğrafta siyah, dekolte kazak giymiş, saçları kızıl-sarı, orta yaşını geçmiş bir kadın rengârenk desenli bir koltukta kaykılmış oturuyor, iki koluyla kucağındaki küçük kıza sarılmış. Kızın üzerinde yakası fermuarlı, soluk yeşil eşofman üstüyle kot pantolon var, bacak bacak üstüne atmış kadının kucağına çapraz oturmuş, bu yüzden kadının tek bacağı görünüyor, siyah külotlu çoraplı. Yüzleri birbirine değdi değecek kadar yakın, kadının solgun yüzünde yemek sonrası yerleşen kızarıklık fark ediliyor, hayli zayıf, alnında ince çizgiler var. Gülümsüyor. Esmer, iri ve kahverengi gözlü çocuk ciddi bir ifadeyle bir şey anlatıyor. İkisi arasındaki tek benzerlik aynı uzunluktaki saçlarının dağınıklığı, kâkülleri geriye atılmış, boyun hizasında saçları birbirine dolanmış. Kadının parmak eklemleri belirgin, boğum boğum, fotoğrafta öne uzanmış elleri aşırı büyük görünüyor. Gülümseyişi, kameraya bakışı, çocuğu sahiplenmekten ziyade bir adak gibi kavrayışı fotoğrafa ailenin kuşaktan kuşağa geçişini, bir soy zincirinin tesisini temsil eden bir tablo havası veriyor: Torununu takdim eden büyükanne. Fondaki kitaplığın raflarında dizili *Pléiade* serisinin parlak ciltlerinden güneş ışınları yansıyor. Kitap sırtlarında iki isim göze çarpıyor, Pavese, Elfriede Jelinek. Kitapların, onlarla aynı dünyaya ya da aynı itibara

sahip görülmeyen DVD, video kaset, CD gibi diğer kültür ürünlerinden ayrı yerleştirildiği klasik entelektüel evi dekoru. Fotoğrafın arkasında, *Cergy, 25 Aralık 2006*.

Fotoğraftaki kadın o. Fotoğraftaki yüzüyle şimdiki yüzü arasında bariz bir fark olmadığı, ileride kaçınılmaz olarak kaybolacak (ama ne zaman ve nasıl olacağını düşünmemeyi yeğliyor) her şey henüz kaybolmamış olduğu için, bu kareye bakarken büyük bir kesinlikle şöyle diyebiliyor: Bu benim = Bundan daha fazla yaşlılık belirtisine sahip değilim. Gerçi genel bir inkâr halinde yaşamayı alışkanlık edindiğinden bu belirtileri düşündüğü yok; inkâr ettiği şey yaşı, yani altmış altı yaşında olması değil, daha gençlerin gözünde nasıl göründüğü. Kırk beş, elli yaşındaki kadınlardan farklı hissetmiyor kendini ama onlar, kötü niyetle olmasa da, bu illüzyonu yıkıyor, laf arasında aynı kuşaktan olmadıklarını belli ediyor, kendisi seksen yaşındaki kadınları nasıl görüyorsa onlar da onu öyle gördüklerini hissettiriyorlar: Yaşlı. Ergenlik çağındayken, etrafındaki dünya değişmeden dururken, o bir yıl, hatta bir ay önceki haliyle bile aynı olmadığını açıkça hissederdi, şimdiyse tersine, koşup giden bir dünyanın ortasında kendisinin değişmeden durduğu hissine kapılıyor. Yine de Trouville plajında çekilmiş bir önceki fotoğrafla, 2006 Noel'inde çekilmiş bu fotoğraf arasında hayatında birtakım olaylar olmuştu. Bunların yol açtığı sarsıcı etkilerin şiddetini ve sürelerini, her birinin bir diğeri üzerindeki muhtemel neden-sonuç ilişkilerini hesaba katmadan şöyle bir liste çıkıyor ortaya:
genç adam dediği erkekle ilişkisinin sona erişi; yavaş yavaş, gizliden gizliye, inatla ördüğü ve '99 Eylül'ünde bir cumartesi, adamın az önce tuttuğu ve akşamleyin onunla birlikte tiksinerek yediği yeşil sazan balığının çimlerin üzerinde uzun dakikalar boyunca sıçrayıp çırpınarak ölüşünü gördüğü anda geri dönüşsüz bir şekilde karar verdiği ayrılık

emekliye ayrılması; emeklilik zihninde çok uzun süre –tıpkı bir zamanlar menopoz gibi– geleceğin en uç noktasını teşkil ediyordu. Birkaç gün içinde ders notları, onları hazırlamak için yaptığı okumalar, hepsi hiçbir işe yaramaz olmuştu. Metinleri açıklarken başvurduğu

akademik dil de kullanmaya kullanmaya zihninden silinmişti, şimdi bir tasvir biçiminin nasıl adlandırıldığını hatırlamaya çalışıp da bulamadığında, bir zamanlar annesinin bir çiçeğin adı bir türlü aklına gelmediğinde söylediği gibi, onun da ağzından gayriihtiyari aynı sözcükler dökülüyor: "Dilimin ucunda aslında"

genç adamın yeni orta yaşlı kadın arkadaşına duyduğu kıskançlık; emeklilikle serbest kalan vaktini doldurmaya ya da –beraber oldukları zamanlar adamın ona hiç yaşatmadığı– bir aşk acısıyla kendini yeniden "genç" hissetme ihtiyacı duyuyormuşçasına, birkaç hafta boyunca adeta bir iş gibi besleyip büyüttüğü, sonunda kurtulmaktan başka bir şey istemez olduğu kıskançlık

onun yaşındaki hemen hemen bütün kadınların memesinde gelişen türden bir kanser ve bunun kendi başına gelmesini neredeyse normal karşılaması zira en çok korktuğumuz şey eninde sonunda gelip bizi bulur. Aynı günlerde, kemoterapi yüzünden bütün saçlarını kaybettiği sırada, büyük oğlunun eşinin karnında bir çocuğun oluşmakta olduğu haberini aldı. Hiç zaman kaybetmeden bu dünyadaki yerinin doldurulması onu son derece sarsmıştı

bu kesinleşen doğum ve muhtemel ölümü arasındaki dönemde, kendisinden genç bir adamla tanışması; yumuşaklığı ve kitaplara, müziğe, sinemaya, insanı düşlere sürükleyen her şeye ilgisiyle onu cezbeden adamı karşısına çıkaran mucizevi rastlantının, aşk ve erotizmle ona ölümü yenme fırsatı sunması ve sonra aralarındaki hikâ-yenin, beraber olmalarının –ve olmamalarının– zorluğuna uyan yegâne düzen gereği, farklı evlerde, varla yok arasında bir ilişki biçiminde devam etmesi

en çok bulunan türden olan siyah beyaz kedinin, yıllarca şişko bir yağ tulumu olarak yaşadıktan sonra, '92 kışındaki fotoğraftaki kadar zayıflayıp on altı yaşında ölmesi ve kavurucu sıcağın altında, yan komşuları havuzlarında çığlık çığlığa hoplayıp zıplarken kedisinin üzerini bahçe toprağıyla örtüşü. İlk defa gerçekleştirdiği bu hareketle,

hayatındaki tüm merhumları, annesini, babasını, teyzesini, boşandıktan sonraki ilk sevgilisi olan ve iki yıl önce enfarktüsten ölünceye kadar dostlukları devam eden, kendisinden yaşça büyük adamı da toprağa verdiği ve kendi defininin de provasını yaptığı hissine kapılıyordu.

Kimi mutlu kimi mutsuz, bütün bu şeyleri, hayatında çok daha eskiden olanlarla karşılaştırdığında, düşünme biçiminde, zevklerinde ve meraklarında hiçbir değişiklik yaratmamışlar gibi geliyor; aşağı yukarı elli yaşında, bir tür içsel katılaşmayla, her şey yerli yerine oturmuş ve öyle kalmış gibiydi. Geçmişteki bütün suretlerini birbirinden ayrıştıran büyük farklılıklar dizisi burada sona eriyor. Ondaki en büyük değişiklik, zamanı, zamanın içinde kendi durumunu idrak edişiydi. Öyle ki ortaokuldayken, dikte sınavında Colette'in bir metnini yazarken Colette'in yaşadığını, kendi anneannesinin de Victor Hugo öldüğünde on iki yaşında olduğunu, herhalde cenaze nedeniyle okullara tatil verilmesinden istifade ettiğini (ama tarlada çalışmak zorundaydı) şaşırarak idrak ediyor şimdi. Ve babası ve annesinin kaybıyla arasına giren mesafe açıldıkça (birinin ölümünün üzerinden kırk, diğerininkindense yirmi yıl geçti) yaşama ve düşünme tarzı onlarınkine hiç benzemediği halde (hatta mezarlarında kemiklerini sızlatmış bile olabilir) onlara yakınlaştığı hissine kapılıyor. Önündeki zaman objektif olarak kısaldıkça, doğumundan beriye, ölümünden öteye doğru gitgide yayılıyor, otuz ya da kırk yıl sonra kendisinden bahsederlerken, "Cezayir Savaşı'nı görmüş," diyeceklerini hayal ediyor, tıpkı büyük büyük dedeleri ve nineleri için "70 Savaşı'nı[129] görmüşler," dendiği gibi.

Gelecek duygusunu yitirdi, oysa bütün hareketlerinin, eylemlerinin, faaliyetlerinin yansıdığı bir nevi sınırsız arka plan gibiydi gelecek, sonbaharda Marne Bulvarı'nda fakülteye doğru yürürken, *Mandarinler*'i bitirip kapattığında, sonraki yıllarda okul çıkışı Mini Austin'ine atlayıp çocukları kreşten almaya giderken, daha da sonra, boşanmanın ve annesinin vefatının ardından kulağında Joe Dassin'in "L'Amérique" şarkısı eşliğinde ilk defa Amerika'ya giderken, üç yıl öncesine kadar, tekrar Roma'ya gelme dileği tutarak Trevi Çeşmesi'ne para atarken içini saran bilinmeyen ve güzel şeyler beklentisi.

Geleceğin yerini, içini kemiren bir aciliyet duygusu aldı. Yaşlandıkça hafızasının, küçük bir kız çocuğu olarak hayatının ilk yıllarındaki o bulutsu ve dilsiz, sonradan hiçbir şeyi hatırlamayacağı haline dönmesinden korkuyor. Daha şimdiden, iki yıl öğretmenlik yaptığı dağ kasabasındaki liseden meslektaşlarını hatırlamaya çalıştığında birtakım siluetler, hatta bazı yüzler gözünün önüne çok net de gelse, bunları "isimlerle üst üste bindiremiyor" bir türlü. İnatla, azimle aklına gelmeyen isimleri bulmaya, bir bütünün ayrılmış iki yarısını birleştirir gibi isimlerle kişileri eşleştirmeye çalışıyor. Belki günün birinde nesnelerle adları arasındaki bağ kopacak ve gerçekliği adlandıramayacak hale gelecek, sadece sözle anlatılamayan bir gerçek kalacak. O yüzden işte şimdi, gelecekteki namevcudiyetine yazıyla *biçim* vermeli, yirmi küsur yıldır varoluşunun bir kopyasını çıkaran ve zaman geçtikçe mecburen gitgide daha uzun bir süreyi kapsayan, henüz binlerce nottan oluşan taslak halindeki bu kitaba girişmeli artık.

Bütün hayatını içermeye uygun biçimi, gözleri kapalı kumsalda güneşlenirken ya da bir otel odasında kapıldığı o hissin, yani kendisini kopyalayarak çoğaltma ve hayatının farklı mekânlarında aynı anda bedenen var olarak *palimpsest* zamana ulaşma hissinin üzerine kurmaktan vazgeçti. Bu his onu şu âna kadar ne yazıda ne de herhangi bir bilgiye ulaşmada bir yere götürmüş durumda. Orgazm sonrası dakikalar gibi, yazma arzusu uyandırıyor, o kadar. Ve bir şekilde sözleri, imgeleri, nesneleri, kişileri silerek, ölüme olmasa da, en azından günün birinde kendini bulacağı hale delalet ediyor şimdiden: İyice ihtiyarların yaptığı gibi, "yaşa bağlı makula dejenerasyonu" yüzünden bulanıklaşan ağaçların, oğullarının, torunlarının seyrine dalıp kendisine ve dünyaya ait kültürden de tarihten de tamamen sıyrılmış ya da hangi gün, hangi ay, hangi mevsimde olduğunu artık bilmediği Alzheimer malulü bir tefekküre kapılıp gitmiş.

Oysa onun için mühim olan, belirli bir dönemde yeryüzünden gelip geçişinden müteşekkil o süreyi, kendisinin içinden geçmiş olan ve sadece yaşamış olmakla kaydettiği o zamanı yakalamak. Ve bir başka histen çıkarıyor kitabının biçiminin nasıl olacağının sezgisini; bir anıya

ait, onu tamamen içine çeken sabit bir görüntünün, mesela savaş sonrasında, bademcik ameliyatı olmuş başka çocuklarla birlikte hastane odasında yataktaki ya da '68 Temmuz'unda Paris sokaklarında, otobüsün içindeki görüntüsünün uyandırdığı his bu; silik bir bütünün içinde eriyormuş gibi ve eleştirel bir bilinç gayretiyle o bütünü oluşturan âdetleri, davranışları, hareketleri, sözleri, bütün unsurları teker teker söküp çekmeyi başarıyor. Geçmişe ait ufacık an büyüyor, genişliyor ve bir ya da birkaç yılın hem hareket halinde hem de yekpare tonlar taşıyan ufkuna açılıyor. Böylelikle derin, adeta başını döndüren bir memnuniyetle, tek başına bir görüntünün, kişisel hatıranın uyandıramayacağı bir hisse, bilincini, bütün varlığını *kavrayan* bir tür engin, kolektif hisse ulaşıyor. Tıpkı otoyolda, arabada tek başına giderken, en yakından en uzağa, şimdiki dünyanın tanımlanamaz bütünlüğünün kendisini kavradığını hissettiği an gibi.

Kitabının biçimi demek ki ancak hafızasındaki görüntülere bata çıka ortaya çıkacak, böylece bir dönemin, bir senenin kendine has alametlerini olabildiğince kesine yakın bir şekilde ayrıntılarıyla gözden geçirebilecek, yavaş yavaş onları diğerlerine bağlayacak, havada yüzen konuşmalar yığınının içinden çekip çıkardığı sözleri, insanların sohbetlerini, olaylar ve nesneler hakkındaki yorumları, ne olduğumuz ve ne olmamız, ne düşünmemiz, neye inanmamız, neden korkmamız, neyi ümit etmemiz gerektiğine dair sonu gelmez ifadeleri taşıyan o kesintisiz *uğultu*yu yeniden zihninde duymaya gayret edecek. Bu dünyanın ona ve çağdaşlarına nakşettiği her ne varsa ondan yararlanarak, mümkün olduğunca önceden bugüne kayan ortak bir zamanı yeniden kuracak; bireysel bir hafızanın içinde kolektif hafızanın hafızasına yeniden kavuşarak Tarih'in yaşanmış boyutunu teslim edecek.

Genellikle beklendiği gibi, bir hayatı hikâyeleştirmeyi, kendini açıklama anlatısı yaratmayı amaçlayan bir anımsama çalışması olmayacak bu. Kendi içine sadece dünyayı, dünyanın geçmiş günlerinin muhayyilesini ve hafızasını görmek, fikirlerin, inançların ve hassasiyetlerin değişimini, öznenin ve kişilerin dönüşümünü kavramak

için bakacak. Onun bütün tanıdıkları, şimdi küçük bir kız çocuğu olan torununun ve 2070 yılında hayatta olacak herkesin tanıyacak olduklarının yanında belki de bir hiçtir. Yapmak istediği, zaten mevcut olan, henüz adı konmamış hislerin, mesela onu yazmaya zorlayan hissin benzerlerinin izini sürmek.

Bir yaşamın son görüntüsüne kadar, adım adım şimdiki zamanı yutan, mutlak, *sürekli geçmiş zaman* kipinde, kayan bir anlatı olacak bu. Bir akış; bununla birlikte varlığının aldığı bedensel biçimleri ve art arda değişen toplumsal konumları yakalamak üzere, film kareleri ve fotoğraflarla belli aralıklarla askıya alınan bir akış, bunlar görüntünün hafızada dondurulup yakından bakıldığı anlar, aynı zamanda varoluşunun gelişimine, onu tekil kılan şeye dair bir nevi raporlar gibi. Onu tekil kılan yaşamının dışsal unsurlarının da (toplumsal seyri, mesleği), içsel unsurlarının (düşünceleri ve özlemleri, yazma arzusu) da niteliği değil, bunların her biri kendi içinde biricik unsurların bileşimleri. Fotoğrafların bu "kesintisiz öteki" haline, ayna etkisiyle, yazının "üçüncü tekil şahıs"ı karşı gelecek.

Geçmiş günleri anlatma sırası şimdi ona gelmiş de anlatıyor gibi, bir tür gayrişahsi otobiyografi olarak gördüğü bu anlatıda, tek bir birinci tekil şahıs, "ben", olmayacak, sadece belirsiz özne ve "biz".

Bir zamanlar, öğrencilik yıllarında, odasına kapanıp yazmayı arzularken, esrarengiz şeyleri bir falcı misali açığa çıkaracak, bilinmeyen bir dil icat etmeyi umuyordu. Kitabın bitmiş halini, varlığının en derindeki gizini başkalarına açma, üstün bir başarı, bir övünç kaynağı olarak tahayyül ediyordu; "yazar" olmak için neleri vermezdi, tıpkı çocukluğunda ertesi sabah Scarlett O'Hara olarak uyanmayı dileyerek uykuya dalması gibi. Sonraları, kırk kişilik yıpratıcı sınıflarda öğretmenlik yaparken, süpermarkette alışveriş arabasını iterken, parkta pusetin başında bankta otururken bu hayaller onu terk edip gitmişti. Büyülü bir şekilde gelen ilhamla belirecek kelimelerle gün yüzüne çıkarılacak, tanımlanamaz bir dünya yoktu, dolayısıyla yazacaksa, onu isyan ettiren şeye karşı eyleme geçmek için güvendiği tek araç olan dille, herkesin dili olan, kendi diliyle yazacaktı. Demek ki yazılacak kitap, bir mücadele aracı rolü üstlenecekti. Bu gayeden hiç

vazgeçmedi ama şimdi her şeyden çok istediği, artık bir daha göremeyeceğimiz yüzlere vuran ışığı yakalamak, yok olmuş yiyeceklerle dolu sofralara vuran, çocukluğunun pazar anlatılarında orada olan, yaşanmış şeylerin üzerine her daim vurmaya devam eden o ışığı, kadim ışığı yakalamak. Kurtarmak

Bazoches-sur-Hoëne'deki çarpışan arabalı köy şenliği

Rouen'da, Cayatte'ın *Mourir d'aimer*'nin bir sahnesini çektiği, Lepouzé Kitabevi yakınlarında, Beauvoisine Sokağı'ndaki otel odası

Annecy'de, Parmelan Sokağı'ndaki Carrefour'da gördüğü musluklu şarap fıçısı

Dünyanın güzelliğine yaslandım / Ve mevsimlerin kokusunu ellerimle tuttum[130]

Saint-Honoré-les-Bains kaplıca parkındaki atlı karınca
kış, La Roche-Posay, Café Le Duguesclin'de buluştuğu sendeleyerek yürüyen adamla kol kola giden kırmızı mantolu gencecik kadın

Des gens sans importance[131] filmi

Fleury-sur-Andelle'de yol kenarında, yarısı yırtılmış çöpçatanlık sitesi afişi, 3615 Ulla

Finchley, Telly O Corner'da bir bar ve *juke-box*'ta çalan
"Apache"

Villiers-le-Bel, Edmond Rostand Caddesi, 35 numaradaki geniş bahçeli ev

siyah beyaz kedinin iğneyle uyutulma ânındaki bakışı

Pontoise huzurevinde, her akşamüstü ağlayarak üzerinde bir telefon

numarasının yazılı olduğu kirli kâğıt parçasını uzatıp ziyaretçilerden oğlunu aralamalarını rica eden pijamalı, terlikli adam

Hocine'in Cezayir'de çektiği Bentalha katliamı fotoğrafında bir *pietà*'yı andıran kadın

Fondamenta Nuove'nin gölgeliğinden bakınca görünen San Michele Mezarlığı'nın duvarına yansıyan göz kamaştıran güneş

Artık asla olmayacağımız zamandan bir şey kurtarmak.

16. Georges Ulmer'in seslendirdiği, sözleri ve müziği de kendisine ait "C'est Loin Tout Ça" (Her Şey Çok Uzakta Kaldı) (1946) adlı şarkının nakaratı: O güzel pazarları anıyorum... Evet ama, çok uzak, çok çok uzak şimdi hepsi. (Ç.N.)

17. "Küçük Çingene Yolculuk Eder Her Yere". (Ç.N.)

18. "Günaydın Guillaume, Kahvaltı Ettin mi?" (Y.N.)

19. "Çok da Aptal Değil", 1946 yapımı André Berthomieu filmi. (Y.N.)

20. 1945'ten günümüze kadar süren dünyanın farklı yerlerini tanıtan belgesellerin, belgeseli yapan ya da belgeselde izlenen antropolog, gezgin ya da araştırmacının da katılımıyla düzenlenen gösterimleri. (Ç.N.)

21. 1905 yılında haftalık *La Semaine de Suzette* adlı çocuk dergisinde yayımlanmaya başlayan, köylü bir kızın maceralarını anlatan çizgi roman. (Y.N.)

22. 1869'da Paris'te açılmış, bugün de yaşayan bir müzikhol. Bir kadının tamamen çıplak göründüğü bir dans gösterisi ilk defa 1912 yılında bu müzikholde sahnelenmişti. 1900'lerin başlarında o kadar ünlenmişti ki, kulübün adı adeta bir tarzın da adı haline geldi. (Ç.N.)

23. *Vaillant*, Fransa Komünist Partisi'nin bir yayını olarak Haziran 1945'te ilk sayısı çıkan çocuklar için haftalık çizgi roman dergisidir. *Âmes vaillantes* (Cesur Ruhlar) ise, Katolik Gençlik hareketi çizgisinde, 1937'den 1963'e kadar yayımlanan genç kızlara yönelik haftalık çizgi roman dergisidir. (Ç.N.)

24. (Fr.) *Capote anglaise*, argoda kondom anlamında kullanılır. (Y.N.)

25. Mayıs ayında Chaville ormanında müge toplarken bir çocuğun dünyaya gelmesine vesile olan karşılaşmanın hikâyesini anlatan 1950 tarihli Pierre Destailles şarkısı. (Ç.N.)

26. "Manina, Örtüsüz Kız". Yönetmenliğini Willy Rozier'in yaptığı 1953 yapımı Fransız filmi. (Y.N.)

27. "Aşkı Arayan Kadın", nemfomanyak bir kadının hikâyesinin anlatıldığı, Ralph Habib'in yönettiği 1954 tarihli Fransız drama filmidir. (Y.N.)

28. Dansçı Jacques Chazot'nun 1956'da yarattığı, toplumun kültürel, ekonomik, toplumsal gerçeklerinden kopuk büyük burjuva karakter. (Ç.N.)

29. Jean-Claude Darnal'ın 1954 tarihli şarkısı "Toi qui disais"den. (Ç.N.)

30. İkinci Dünya Savaşı sırasında, işgal günlerinde Fransa'da, savaşı ve dramlarını "umursamayan" bir alt kültür olarak ortaya çıkan *zazou*'lar Amerikan cazına düşkünlükleri, bol kareli ceketleri, Amerikan

tarzı giyimleriyle kendilerini gösterirdi. (Ç.N.)

31. "Arap kızı sok bakalım burnunu cezveye, gör bakalım sıcak mıymış." (Ç.N.)

32. Marcus Tullius Cicero'nun, MÖ 52'de arkadaşı Titus Annius Milo adına yaptığı konuşma. (Y.N.)

33. Alaycı ve erotik sözleri Théophile Gautier'ye atfedilen, ilk olarak 1864'te yayınlanan şarkı. (Ç.N.)

34. Fransa'daki mektupla paylaşımın esas olduğu ilk ve en uzun ömürlü plak kulübü (1954-1980).

35. Alexandre Dumas'dan (oğul) alıntı. (Ç.N.)

36. 2CV, Citroën'in 1948-90 arasında ürettiği, 4CV ise Renault'nun 1947-61 arasında ürettiği otomobil modeli. (Ç.N.)

37. Takvim yöntemi diye de bilinen, kadının doğurganlık dönemlerinin hesaplanmasına dayanan bir doğum kontrol yöntemi. (Ç.N.)

38. Jean-Paul Sartre'ın, *Bulantı* romanının başkarakteri. (Ç.N.)

39. Pierre Poujade (1920-2003): Küçük burjuva faşizmi olarak da adlandırılan Poujadizme adını veren popülist siyasetçi. (Ç.N.)

40. Her ikisi de edebiyat öğretmeni olan André Lagarde ve Laurent Michard'ın yazdıkları Fransız yazarların açıklamalı metinleri ve biyografilerinden oluşan liselerde okutulan temel edebiyat kitabı. (Ç.N.)

41. "Sadece Bir Yaz Dans Etti", 1951'de gösterime giren İsveçli yönetmen Arne Mattsson'un filmi. Toplumsal baskılara rağmen birlikte olmaya çalışan yeniyetme âşıkların hikâyesi. (Ç.N.)

42. Henri Salvador'un şarkısı "C'était hier"den. (Ç.N.)

43. Bakalorya sonrasında, öğretmenlik diploması veren yüksek okullara hazırlık sınıfı. (Ç.N.)

44. İngiliz romancı Rosamond Lehmann'ın yayımlandığında büyük gürültü koparan ilk romanı *Dusty Answer* (1927). (Ç.N.)

45. Guillaume Apollinaire'in "De toi depuis longtemps je n'ai pas de nouvelles" (Uzun Süredir Haber Alamıyorum Senden) şiirinden bir dize. (Ç.N.)

46. Fransa'da eğitim sisteminde, ilköğretim müfredatında kullanılan bir ders kitabı. (Y.N.)

47. "Selam Arkadaşlar", 1962 ile 2006 yılları arasında çıkan müzik ağırlıklı gençlik dergisi. (Ç.N.)

48. "Kavak Yelleri", 1961-65 arasında Fransız televizyonunda yayınlanan gençlere yönelik bir eğlence ve müzik programı. (Ç.N.)

49. Organisation de l'armée secrète (Gizli Ordu Örgütü). 1961'de kurulan, Cezayir'in Fransa sömürgesi olarak kalması için her yola başvuran, aşırı sağcı, silahlı örgüt. (Ç.N.)

50. OAS'ın, 22 Ağustos 1962'de Clamart'da Cumhurbaşkanı de Gaulle'ü öldürme amacıyla gerçekleştirdiği saldırı. (Ç.N.)

51. Front de Libération Nationale (Ulusal Kurtuluş Cephesi). 1 Kasım 1954'te Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi sırasında, Cezayir'deki küçük grupların birleşmesiyle kurulan sosyalist parti. (Ç.N)

52. *Harki*'ler, 1954-1962 arasında Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında Fransız ordusunda yardımcı kuvvet olarak görev alan Müslüman Cezayirliler. *Pied-noir*'lar (kara ayaklar) ise Tunus, Cezayir ve Fas'ın Fransız sömürgesi oldukları dönemde, başta Fransızlar olmak üzere bu ülkelerde yerleşik bulunan Avrupa kökenliler. (Ç.N.)

53. Jeunesse Étudiante Chrétienne (Hıristiyan Öğrenci Gençliği) ve Union des Étudiants Communistes (Komünist Öğrenciler Birliği). (Ç.N.)

54. *L'Humanité*, 1904'te Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı olarak kurulan günlük gazete. *Aurore*, 1943'ten 1985'e kadar yayın hayatını sürdüren günlük gazete; 1960'larda sıkı De Gaulle'cüydü. (Ç.N.)

55. 1930'larda sol fikirleriyle tanınan bir gazeteci, polemikçiyken 1947'de de Gaulle tarafından kurulan Rassemblement du peuple français (Fransa Halkının Birliği–RPF) partisinin gazetesi *L'Étincelle*'in (Kıvılcım) başyazarlarından oldu, yazılarında radikal sağ çizgiyi savundu. 1958'den ölümüne kadar televizyonda günlük "yorum" programı yaptı. (Ç.N.)

56. *Hara-Kiri*, 1960'ta yayımlanmaya başlayan *Charlie Hebdo*'nun öncülü aylık siyasi hiciv dergisi. (Ç.N.)

57. "Hitler mi O da Kim?", 1963'te, 22 yaşında genç bir yönetmenken Bertrand Blier'nin on bir akranını stüdyoda bir araya getirerek çeşitli konularda tartışmalarından hareketle çektiği belgesel film. (Ç.N)

58. 1960'ların başlarında Fransa, Québec ve İspanya'da gelişen müzik akımı. (Y.N.)

59. Amerikalı biyolog, entomoloji ve zooloji profesörü Alfred Kinsey'in, cinsellikle ilgili o güne kadar "tabu" olarak görülen pek çok soruya cevaplar vermeye çalıştığı, Kinsey Raporu olarak bilinen raporlar. (Y.N.)

60. William Shakespeare, Perde I, Sahne V, çev: Sabahattin Eyüboğlu, İş Kültür Yayınları. (Y.N.)

61. William Shakespeare, *Macbeth*, Perde V, Sahne V, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, İş Kültür Yayınları, Perde I, Sahne 5. (Y.N.)

62. Raymond Oliver (1909-1990): Ünlü bir Fransız aşçı. 1954'te, televizyonda ilk yemek programını yapan kişiydi. (Ç.N.)

63. Igor Barrère (1931-2001): Tıp doktoru, 1955-1985 arasında televizyonda yaptığı popüler sağlık programıyla ünlenmişti. (Ç.N.)

64. 1952-1958 yılları arasında Fransız televizyonunda yayınlanan eğlence programı. Paris'in en büyük sahnelerinde, seyirci eşliğinde kaydedilen program Charles Aznavour, Georges Brassens gibi genç yeteneklerin tanınmasına katkıda bulunmuştu. (Ç.N.)

65. Léon Zitrone (1914-1995): Rus asıllı Fransız gazeteci ve televizyon programcısı, 1959'dan 1975'e kadar günlük haberleri sundu. (Ç.N.)

66. Anne-Marie Peysson (1935-2015): 1960'lı ve 1970'li yıllarda çok popüler bir Fransız TV sunucusu ve gazeteci. (Ç.N)

67. Jean-Christophe Averty (1928-2017): Radyo ve televizyon sunucusu, yapımcısı. (Ç.N.)

68. Maurice Challe ve Raoul Salan'ın başını çektiği dört generalin 21 Nisan 1961'de de Gaulle'ün Cezayir politikasına karşı kalkıştığı darbe girişimi. (Ç.N.)

69. "1985 İçin Öngörüler", Fransa'nın 1985'te neye benzeyeceğine dair birtakım öngörüler sunan, 1964 yılında yayımlanmış bir rapor. (Y.N.)

70. "İyi Geceler Minikler", Claude ve Christine Laydu tarafından hazırlanan, 1962-1973 yılları arasında gösterilen bir çocuk programı. (Y.N.)

71. Malraux'nun 1933'te yayımlanan *İnsanlık Durumu* romanındaki komünist, devrimci karakter. (Ç.N.)

72. Uluslararası bir kültürel değişim programı. (Y.N.)

73. Pierre Viansson-Ponté (1920-1979): Gazeteci. *L'Express* dergisinin kurucularından ve yazı işleri müdürü, *Le Monde* gazetesinin siyaset bölümü şefi ve köşe yazarı. (Ç.N.)

74. Değişmesi, değiştirilmesi mümkün olmayan, nihai bir durumu belirtmek için kullanılan "değişmemeli" anlamında Latince deyim. (Ç.N.)

75. Michel Droit (1923-2000): Yazar, gazeteci ve Akademi üyesi. 1965, 1968 ve 1969'da, General de Gaulle'le televizyon ekranlarında söyleşi yapabilen yegâne gazeteciydi; söyleşileri Élysée Sarayı'ndan canlı yayınlanırdı. (Ç.N.)

76. Bu bağlamda "çapulculuk", maskaralık anlamıyla çevirebileceğimiz, birinci anlamıysa "yatağına dışkısını kaçıran kişi" olan *chienlit* kelimesi Fransa'da siyasal tarihe 1968'de, de Gaulle'ün Mayıs 68

olaylarını tasvir ederken kullanmasıyla birlikte girdi. Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında gazetecilerin sorularını cevaplayan Başbakan Georges Pompidou'nun aktardığına göre, de Gaulle şöyle demişti: "*La réforme, oui; la chienlit, non*", yani "Reforma evet, çapulculuğa hayır." Kelimeyi "*chi-en-lit*" olarak telaffuz etmişti, birebir çevirirsek "yatağı boklamaya hayır" anlamına geliyor. (Ç.N.)

77. Grenelle Anlaşması, adını anlaşmanın yapıldığı yerden, Paris'te Sosyal İşler Bakanlığı'nın bulunduğu Grenelle Caddesi'nden alıyor. 25-26 Mayıs 1968'de Pompidou hükümetinin işçi sendikalarının ve patronların örgüt temsilcilerinin müzakereleri. Asgari ücrette yüzde 35 artış vb. getiren müzakereler 27 Mayıs 1968'de sonuçlandı, ancak anlaşma imzalanmadı. (Ç.N.)

78. Confédération Générale du Travail (Genel Emek Konfederasyonu). (Y.N.)

79. Gabrielle Russier (1937-1969): Edebiyat öğretmeni. Lise son sınıf öğrencisi Christian Rossi ile karşılıklı bir aşk ilişkisi yaşamışlardı. 16 yaşındaki Rossi'nin ailesinin şikâyeti üzerine Russier bir yıl hapse mahkûm edildi, sonra da evinde intihar etti. Russier'nin yaşadıkları birçok sanat yapıtını esinlendirdi. André Cayatte'ın filmi *Mourir d'aimer* (Ölesiye Sevmek, 1971), Charles Aznavour'un şarkısı *Mourir d'aimer* (1971), Serge Reggiani'nin şarkısı *Gabrielle*, Josée Dayan'ın televizyon filmi *Mourir d'aimer* (2009) bunun başlıca örneklerinden. (Ç.N.)

80. Parti Socialiste Unifié (Birleşik Sosyalist Parti). (Ç.N.)

81. "Yüzyılın Küçük Çocukları", Christiane Rochefort'un 1961'de yayımlanan romanı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yoksul bir işçi ailesinin büyük kızı Josyane'ın gözüyle Paris'teki gündelik yaşamlarını anlatır. 1950'lerin bir Gavroche'u denebilir. (Ç.N.)

82. Albert Simon (1920-2013): Uzun yıllar Europe 1'de hava durumunu sunan, Levanten aksanıyla sesi Fransızların kulağında yer eden radyocu. (Ç.N.)

83. "Kadınlar İçin Bir Dakika". (Y.N.)

84. *Judéo-chrétien*: Yahudi-Hıristiyan; *judéo-crétins*: Yahudi-şapşallar. (Ç.N.)

85. Orijinal adı *Anatomie des Liebesaktes* (Sevişmenin Anatomisi) olan, Hermann Schnell'in yönettiği 1969 tarihli cinsel eğitim belgeseli. (Ç.N.)

86. Kadın Kurtuluş Hareketi'nin (MLF) Mayıs 1971'den Haziran 1973'e dek aylık olarak yayımladığı dergi. "Havada kavga kokusu var" anlamında bir deyim. (Ç.N.)

87. "A'nın Hikâyesi", Charles Belmont ve Marielle Issartel'in 1973'te çektiği, doğum kontrolünün ve kürtajın serbest bırakılmasını savunan belgesel film. (Ç.N.)

88. İstenmeyen hamileliklere kaçak olarak son veren, çoğunlukla doktor olmayan kadınlara verilen ad. (Ç.N.)

89. Cezayir Savaşı sırasında FLN (Ulusal Kurtuluş Cephesi) direnişçileri için gizlice para ve belge taşıma görevi üstlenenlere verilen ad. (Ç.N.)

90. Kürtaj karşıtları. (Y.N.)

91. Delly, birlikte popüler aşk romanları yazan Jeanne-Marie Petitjean de La Rosière (1875-1947) ve kardeşi Frédéric Petitjean de La Rosière'in (1876-1949) kitaplarında ortak olarak kullandıkları isim. (Ç.N.)

92. Pierre Mendès France, PMF diye anılırdı. 1969 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday Gaston Defferre'in kampanyasına destek vermişti. (Ç.N.)

93. Raymond Marcellin (1914-2004): Mayıs 68 sonrası, düzenin kaba kuvvetle yeniden sağlanmasının uygulayıcılarından, 1968-1974 arasında içişleri bakanlığı yaptı. (Ç.N.)

94. BNP'nin ünlü reklamı (1973): "Açıkça söylemek gerekirse, paranız ilgimi çekiyor." (Ç.N.)

95. Bertrand Blier'nin yönetmenliğini yaptığı 1974 tarihli seks komedisi. *Valseuses* argoda testis anlamına gelir. (Y.N.)

96. Fransa'nın orta kuzey kesiminde, Paris'in de içinde yer aldığı bölge. (Ç.N.)

97. Paris'in kuzeybatı ucunda, esas olarak kule tipi yüksek binalardan oluşan, Avrupa'nın ikinci en büyük finans ve iş alanı. (Ç.N.)

98. "Küçük Muhbir", 1975-76'da TF1'de pazar günleri yayınlanan ve saat 13'ten 20'ye kadar süren mizahi haber programı. (Y.N.)

99. 60'lı yıllarda piyasaya giren Mammouth, Fransa'da şehirlerin çeperindeki devasa marketlerin simgesi haline gelmişti. Hipermarketin ünlü sloganı "Mammouth fiyatları kaçırır", komedyen Coluche'ün de diline düşmüştü: "Nine de pırtları." (Ç.N.)

100. Agence nationale pour l'emploi (Ulusal İş Bulma Kurumu). (Ç.N.)

101. Hachette Livre tarafından yayımlanan Fransızca seyahat rehberi dizisi. (Y.N.)

102. 1981-83 arasında yayın yapan "özgür" bir radyo kanalı. (Ç.N.)

103. Gönül Lokantaları. Coluche'ün önayak olmasıyla, ihtiyaç sahiplerine yemek dağıtmak için 1985'te Paris'te kurulan bir yardım derneği. (Y.N.)

104. "*Je parle français*" (Fransızca konuşuyorum) demek yerine "*Je parle la France*" (Fransa konuşuyorum) diyenlerle alay ediliyor. (Y.N.)

105. *Les Enfants du rock*, rock kültürü hakkındaki popüler kültür ve televizyon dergisi; *Les Nuls*, 1987-1992 arasında Canal+ televizyonunda program yapan bir mizah grubu; *Bonsoir les Clips*, Antenne 2 kanalının gün sonunda gençlere yönelik kesintisiz klip yayını. (Ç.N.)

106. Lise çağındaki gençlere yönelik genel kültür, haber dergisi. (Ç.N.)

107. Özgün adı *Mädchenjahre einer Königin* (Bir Kraliçenin Gençlik Yılları) olan Ernst Marischka'nın yönettiği 1954 yapımı film. (Ç.N.)

108. Cumhurbaşkanı ile başbakanın farklı siyasi partilere ait olduğu hükümet dönemi. (Ç.N.)

109. *Les travaux d'utilité collective*, 1984'te Laurent Fabius hükümeti tarafından uygulamaya konan, 1990'da yürürlükten kaldırılan, asgari ücretin yarısı kadar bir ücretle, en fazla altı ay süreyle kamusal hizmetlerde gençlerin görevlendirilmesi. (Ç.N.)

110. "Sıradan Nefret Günlüğü", mizahçı Pierre Desproges'un 1986'da France Inter'de her akşam ana haberlerden önce yayınlanan beş dakikalık sert mizahi yorum programı. (Ç.N.)

111. Devaquet yasa tasarısı, 1986'da, ikinci Chirac hükümetinde yüksek öğrenim bakanlığını üstlenen Alain Devaquet'nin önerdiği, öğrencileri üniversiteye girişte rekabete sokmayı ve elemeyi öngören üniversite reformu. Malik Oussekine adlı öğrencinin polis tarafından öldürülmesiyle hafızalara kazınan öğrenci protestolarının sonucunda tasarı geri çekilmişti. (Ç.N.)

112. Louis Pauwels (1920-1997): Direniş'in gazetesi *Combat*'nın yazıişleri müdürlüğünü yaptıktan sonra, çeşitli dergileri yönetti. 1978'de sağ çizgideki *Figaro Magazine*'i kurdu ve 1993'e kadar yayın yönetmenliğini yaptı. (Ç.N.)

113. 1982-1995 arasında TF1 kanalında yayınlanan, *Muppet Show*'a benzer kukla programı. (Ç.N.)

114. "Asgari Gelir Teminatı", 1988-2009 yılları arasında uygulanan, hiçbir geliri olmayan ya da kararnameyle belirlenen miktarın altında geliri olanlara devlet tarafından verilen destek. (Ç.N.)

115. Frédéric Mitterrand, Fransa kültür ve siyaset dünyasının şöhretli simalarından, sinema ve televizyon yapımcısı, yazar, yönetmen, belgeselci, 2009-2012 arasında kültür ve iletişim bakanlığı yaptı. François Mitterrand'ın yeğenidir. (Ç.N.)

116. Jean-Paul Goude, illüstratör, fotoğrafçı, reklam film yönetmeni. 1970'lerde New York'ta *Esquire* dergisinin sanat yönetmeni olarak çalıştı. 1989'da Fransız Devrimi'nin 200. Yıldönümü Geçit Töreni'nin koreografisini yaptı. (Ç.N.)

117. 1961-1997 arasında kullanımda olan Fransa Deniz Kuvvetleri'nin gözdesi, Fransız yapımı uçak

gemisi. (Ç.N.)

118. 1938'de Hitler, Mussolini, Britanya Başbakanı Neville Chamberlain ve Fransa Başbakanı Édouard Daladier'nin katıldığı Münih Konferansı. Fransa'nın yatıştırıcı politikaları, Hitler'in bu anlaşmada verdiği sözleri tutmaması, daha sonra savaş karşıtlarını İkinci Dünya Savaşı'ndan sorumlu gösteren suçlamalara neden oldu. (Ç.N.)

119. 1988-2018 arasında Canal+'te yayınlanan dünya siyaseti, medya, Fransız toplumunu tiye alan muhalif, mizahi kukla haber programı. (Ç.N.)

120. 1991'de, Körfez Savaşı'na muhalif olarak kurulmuş, antimilitarist bir haftalık hiciv dergisiydi. "Şişman Bertha" bir ağır topçu silahının adıydı. (Ç.N.)

121. Groupe Islamique Armé (Silahlı İslami Grup). 1992 darbesinin ardından küçük silahlı örgütlerin birleşmesiyle kurulan örgütlenme. (Ç.N.)

122. "Görüntüyü Donduralım", 1995-2007 arasında France 5'te haftalık olarak yayınlanan medya eleştirisi, haber analizi programı. (Ç.N.)

123. "Manhattan'da Kaybolan Sue", 1997 tarihli bir Amos Kollek filmi. (Y.N.)

124. Lodge Kerrigan'ın yönettiği 1998 tarihli Amerikan-Fransız drama filmi. (Y.N.)

125. 2001 yılında Fransız M6 kanalında yayınlanan, Biri Bizi Gözetliyor benzeri bir reality şov. (Y.N.)

126. 2002 seçimlerinin birinci turuna üç gün kala, kampanya süresinin dolduğu 19 Nisan'da TF1'de ana haber bülteni, yüzü gözü dağıtılmış, gözyaşları içinde hastane yatağındaki bir adamın görüntüleriyle açılmıştı. Yaşadığı "hassas" mahalledeki "haydut"ların acımasız saldırısına uğrayan 72 yaşındaki yoksul Paul Voise'ın "hikâyesi" seçim öncesine damga vurdu. "Paul Voise Olayı" daha sonra, medya manipülasyonunun simgelerinden biri olarak anılır oldu. (Ç.N.)

127. 1984'te kurulan Fransız ırkçılık karşıtı sivil toplum kuruluşu. Logosunda sarı zemin üzerinde bir el bulunur. Elin içinde "Arkadaşıma Dokunma" sloganı yer alır. (Y.N.)

128. "Güzel Ol ve Çeneni Kapa", Marc Allégret'nin yönettiği, başrollerinde Alain Delon, Jean Paul Belmondo ve Mylène Demongeot'nun oynadığı 1968 yapımı Fransız filmi. (Y.N.)

129. 1870 Fransa-Prusya Savaşı. (Ç.N.)

130. Anna de Noailles'ın (1876-1933) "L'offrande à la nature" (Doğaya Adak) adlı şiirinden. (Ç.N.)

131. "Önemsiz İnsanlar", Henri Verneuil'in yönettiği 1956 tarihli Fransız drama filmi. (Y.N.)